

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Katedra pastorálních oborů a právních věd

JUDr. Bc. Václav Valeš Ph.D.
Restituce církevního majetku v České republice po roce 1989
Diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Antonín I. Hrdina, DrSc.
2011

Prohlášení a souhlas

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že v ní byly všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Plzni dne 21.4.2011

JUDr. Bc. Václav Valeš Ph.D.

Bibliografická citace

Restituce církevního majetku v České republice po roce 1989 : Diplomová práce/Václav Valeš; vedoucí diplomové práce: Antonín Ignác Hrdina. Praha, 2011. 76 s.

Anotace

Tato práce obsahuje rozbor citlivého tématu restituce církevního majetku v České republice po roce 1989. Dva výčtové restituční zákony (č. 298/1990 Sb. a č. 338/1991 Sb.) reagovaly na akutní problém obnovy činnosti římskokatolických řádů a kongregací v letech 1990-1991. Obecný restituční právní předpis, který by celou otázku řešil globálně, nikdy nebyl přijat (dva nejvážnější pokusy: 1992, 2008) a tento stav, omezující práci církví a náboženských společností v mnoha oblastech, trvá do současnosti. Nic na tom nemění fakt, že malá část majetku byla církvím a náboženským společnostem vrácena jiným způsobem (exekutivní cestou, na základě určovacích žalob). Kromě analýzy stávajících právních předpisů této práce obsahuje také odkazy na související judikaturu Ústavního a Nejvyššího soudu České republiky.

Klíčová slova

konfesní právo, Česká republika, církevní majetek, restituční proces po roce 1989

Abstract

This work describes the sensitive theme of church property restitution in the Czech Republic after 1989. Two laws of restitution accepted from 1990 to 1991 (the law Nr. 298/1990 Coll. and the law Nr. 338/1991 Coll.) solved in particular the activities of Roman Catholic religious orders and congregations. The common law solving church restitutions generally was in 1992 and 2008 not accepted and this situation continues today. This situation restricts churches and religious societies in their work in many areas. A tiny proportion of their property were churches and religious societies returned by another way (executive way between 1996-1998, declaratory action). Besides the analysis of existing legislation this work also contains relating judicature of the Constitutional and Supreme Court of the Czech Republic.

Keywords

confessional law, the Czech Republic, church property, restitution process after 1989

Počet znaků (včetně mezer): 157607

1.	ÚVOD	4
1.1.	Přehled o současném stavu problematiky	4
1.2.	Popis vlastního řešení	4
1.3.	Seznam použitých zkratk	7
2.	HISTORICKO-TEORETICKÝ EXKURZ	8
2.1.	Stav před rokem 1948	8
2.2.	Komunistická diktatura (1948-1989)	12
2.3.	Způsoby nápravy majetkových křivd	16
3.	OBDOBÍ OČEKÁVÁNÍ A ZKLAMÁNÍ (1989-1998)	18
3.1.	Výčtové zákony (1990-1991)	18
3.2.	Blokační paragrafy (1991)	22
3.3.	Neúspěch obecného restitučního zákona (1992)	27
3.4.	První Klausova vláda (1992-1996)	33
3.5.	Exekutivní vydávání církevního majetku (1996-1998)	35
4.	OSM PROMARNĚNÝCH LET (1998-2006)	41
4.1.	Nevlídny přístup ČSSD (1998-2006)	41
4.2.	Nepřesvědčivá záminka pro odmítnutí církevních restitucí (1999)	46
4.3.	Zmírnění majetkových křivd způsobených holocaustem (2000-2004)	49
4.4.	Neratifikovaná smlouva mezi ČR a Svatým stolcem (2002)	51
5.	POSUN NIKAM (OD 2007)	55
5.1.	Cesta ke kompromisu (2007-2008)	55
5.2.	Parametry návrhu restitučního zákona (2008)	57
5.3.	Parlamentní obstrukce (2008-2009)	63
5.4.	Další pokus? (2011)	65
6.	URČOVACÍ ŽALOBY (minulost, současnost, budoucnost)	66
7.	ZÁVĚR	68
8.	ENGLISH SUMMARY	72
9.	PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY	74
10.	PŘÍLOHY	77

1. ÚVOD

1.1. Přehled o současném stavu problematiky

Přestože v hromadných sdělovacích prostředcích a řadě vyjádření politiků, ať již na půdě parlamentní či mimo ni, toho bylo v uplynulých 21 letech o citlivé otázce restitucí majetku církevních právnických osob řečeno poměrně hodně, ve většině případů nešlo o seriózní, natož pak vědeckou diskuzi, ale spíše až příliš často o plody averze nebo populizmu. Skutečné odborné právní diskuzi tolik pozornosti věnováno nikdy nebylo. Tato kategorie se skládá ze dvou velkých podmnožin. Jedná se jednak o odborné články nebo analýzy celé řady autorů (Jaroslav Bičovský, Petr Bradáč, Jan Czernin, Daniel Feranc, Antonín Ignác Hrdina, Petr Jäger, Jan Kavka, Milan Kindl, Vladimír Kindl, Vladimír Mikule, Stanislav Příbyl, Jakub Kříž a další), jednak o části několika málo monografií v oboru konfesní právo, především publikací Jiřího Rajmunda Tretery (Stát a církev v České republice z roku 2002) a Antonína Ignáce Hrdiny (Náboženská svoboda v právním řádu České republiky z roku 2004, Vztahy státu a církve v České republice v letech 1990-1999 z roku 2007).

Systematické a ucelené pojednání o církevních restitucích v období od roku 1989 do současnosti byla vydána pouze jediná, a to shodou okolností mnou. Původně byla koncipována jako práce diplomová a měla být obhájena na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2009, z osobních a pracovních důvodů jsem však byl tehdy nucen studium přerušit na dva roky. Z důvodu plynutí času, které v právu má zásadní význam, tehdejší text v řadě míst neodpovídá současnosti, proto jsem byl nucen přistoupit k určitým korekcím, zohledňujícím posuny v čase a judikatuře. Některé pasáže byly přiměřeně zkráceny, jiné přidány (např. podkapitola 2.3. nebo celá 6. kapitola)

1.2. Popis vlastního řešení

Tato práce, zachycující **stav k 1.3.2011**, se skládá z osmi bloků.

Po „Úvodu“ (1. část) následuje „*Historicko-teoretický exkurz*“ (2. část), který v hrubých rysech popisuje nejprve konfesněprávní úpravu církevního majetku v druhé polovině 19. století a v první polovině 20. století a poté způsoby, jakým v letech 1948-

1989 komunistická diktatura prováděla jeho expropriaci jako jednu z forem svého boje proti víře a jejím vnějším projevům. Na to navazuje stručná rekapitulace možných způsobů nápravy majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době komunistické totality v zemích někdejšího východního bloku.

Navazující 3. část „*Doba očekávání a zklamání (1989-98)*“, jejíž název je částečně inspirován frustrační kompozicí mamutí zpěvohry Proso génia Járy Cimrmana, je přehledem vývoje v prvních devíti letech po listopadu 1989, v jehož počátcích byla česká (resp. československá) společnost i její politická reprezentace ještě odhodlána zjednat určitou nápravu pokřivených majetkoprávních vztahů státu a straně jedné a církví a náboženských společenstev na straně druhé. Tato příznivá situace však nebyla plně využita. Dva přijaté restituční zákony z let 1990-1991 částečně řešily především obnovu činnosti katolických řeholních řádů a kongregací. Obecný restituční právní předpis, který by problém církevních restitucí řešil komplexním způsobem, nebyl v roce 1992 schválen. Uvedený letopočet zároveň znamenal jistý bod zlomu – poté, co se na základě voleb stala dominující silou politické scény liberálně-konzervativní ODS a co se od českých zemí k 1.1.1993 oddělilo religióznější Slovensko, začala být náprava majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v letech 1948-1989 bagatelizována a neustále odkládána. Zdálo se, že k pozitivnímu posunu může dojít po parlamentních volbách v roce 1996. Tehdejší vláda se pokusila o provádění převodů malé části někdejšího církevního majetku na původní vlastníky exekutivní cestou; tento způsob se však z celé řady důvodů ukázal jako nedostatečný a neakceptovatelný.

Když se roku 1998 na dalších osm let chopila moci vláda sociální demokracie (v letech 1998-2002 menšinová, v letech 2002-2006 jako nejsilnější strana koalice), vztah státu k církvím a náboženským společenstvem se dále zhoršil. To se nemohlo neodrazit v legislativní oblasti a v přístupu k církevním restitucím. Na oprávněné materiální nároky církví a náboženských společenstev nejenže nebyl brán zřetel (kromě zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem), byly dokonce oficiálně zpochybňovány. Není proto náhodou, že 4. část, která se tomuto období věnuje nese název „*Osm promarněných let (1998-2006)*“ a že tři ze čtyř jejích podkapitol začíná více než výmluvnou předponou ne-

Středopravicová vláda Mirka Topolánka, sestavená na přelomu let 2006/2007, zamýšlela sice dlouho se táhnoucí problém v partnerské spolupráci s církvemi a náboženskými společenstvy řešit, nicméně její úsilí, popsané v 5. části „*Posun nikam (od*

2007)“, narazilo na nesouhlas levicových opozičních stran a nejednotu ve vlastních řadách. Žádoucí změny se pak neudály ani během doby, kdy ČR dočasně spravovala „úřednická“ vláda Jana Fischera (2009-2010) a Petra Nečase (od 2010), nepočítáme-li prázdné proklamace a fráze o nutnosti tuto otázku konečně dořešit.

V důsledku selhání moci zákonodárné mohla určitou nápravu, alespoň dílčí, zjednat soudní moc, ale i ta, zejména její špičky často svázané s politickou garniturou, selhala. Formalistický a diskriminační přístup vrcholných soudních orgánů pak stručně rekapituluje 6. kapitola „*Určovací žaloby (minulost, přítomnost, budoucnost)*“.

Po „*Závěru*“ (7. kapitola), obsahujícím shrnutí výsledků celé práce spojené s komentářem, následují „*Přehled použité literatury*“ (8. kapitola) a „*Přílohy*“ s uvedením těchto pramenů a dokumentů, které pokládám za nejzásadnější:

- zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.;
- příloha usnesení vlády ČR č. 498 ze dne 25.9.1996, o bezúplatném převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právnickým osobám ke zmírnění některých majetkových křivd způsobených těmito subjekty;
- zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem, ve znění pozdějších předpisů;

Při sestavování práce jsem pochopitelně využil veškerou dostupnou literaturu a odborné články, právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů a materiály z oficiálních internetových stránek nejvyšších orgánů ČR, především www.psp.cz (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR), www.vlada.cz (vláda ČR) nebo www.mkcr.cz (Ministerstvo kultury), popř. z elektronické knihovny vládních materiálů (eKLEP), vyžadující zvláštní přístup a určené k oběhu dokumentů mezi ústředními orgány státní správy, Parlamentem ČR a Kanceláří prezidenta republiky. Citace jsou ve všech případech označeny uvozovkami a kurzívou.

1.3. Seznam použitých zkratk

I. Prameny práva:

- ř. z. říšský zákoník (Rakousko 1848-1867, Předlitavsko 1867-1918)
Sb. Sbírka zákonů (ČSR, ČSSR a ČSFR 1945-1992, ČR 1993-dosud)
Sb. z. a n. Sbírka zákonů a nařízení (ČSR 1918-1945)
Z. z. Zbierka zákonov (SR 1993-dosud)

II. Politické strany:

- ČSSD Česká strana sociálně demokratická
KDU-ČSL Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KSČ Komunistická strana Československa
KSČM Komunistická strana Čech a Moravy
ODA Občanská demokratická aliance
ODS..... Občanská demokratická strana
SZ Strana zelených
VV Věci veřejné
US Unie svobody

III. Ostatní zkratky:

- ČR Česká republika
ČSFR..... Česká a Slovenská federativní republika

2. HISTORICKO-TEORETICKÝ EXKURZ

2.1. Stav před rokem 1948

„Pavel dal jest Ploškovicích zemju. Vlach dal jest Dolas zemju Bogu i svatému Ščepánu se dvema dušníkoma.“¹ Tyto první písemně zaznamenané české věty, obsažené v zakládací listině litoměřické kapituly z roku 1057, avšak pocházející z doby zhruba o sto let později, svědčí o tom, že otázka církevního majetku byla silně reflektována již v dobách dávno minulých. Bylo by jistě možné ve zkratce zmínit raně středověkou teorii „vlastnických kostelů“, šacký konkordát (1221-1222), období největší koncentrace statků v rukách církevních právnických osob v dobách Karla IV. (1346-1378) a jejich téměř úplné rozchvácení na počátku husitských válek (kolem 1419), částečné majetkové narovnání mezi českým státem a katolickou církví dohodou mezi císařem Ferdinandem II. a papežem Urbanem VIII. (1630) nebo sekularizací provedenou Marií Terezií a především Josefem II. v dobách osvícenského absolutizmu (1740-1790), nicméně pro aktuální vztahy mezi českým státem na straně jedné a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé je relevantní především období od roku 1848, „kdy pod revolučním tlakem padl feudální absolutismus“² a kdy byly formálně zlikvidovány poslední pozůstatky samostatnosti zemí Koruny české, které měly v následujících 70 letech status pouhých provincií habsburské říše.

V období po roce 1848 byla činnost církví a náboženských společností financována z celé řady zdrojů:

- plněními vyplývajícími z patronátních práv;
- výnosy zemských náboženských fondů, spravovaných státem jménem katolické církve (statky klášterů zrušených Josefem II., interkalární příjmy z uprázdněných obročí, náhrada za sekularizovaný církevní majetek);
- platbami z veřejných rozpočtů (v případě duchovních katolické a pravoslavné církve kongrua, v případě protestantských církví dotace);³
- příspěvky a dary fyzických a právnických osob.

¹ TICHÁ, Zdeňka: Cesta starší české literatury. Praha, Panorama 1984, str. 21

² MALÝ, Karel a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999, str. 171

³ srov. kongruové zákony č. 47/1885 ř. z. a č. 176/1898 ř. z. (katolická církev), zákony č. 142/1887 ř. z. a č. 177/1898 ř. z. (pravoslavná církev) a § 20 „protestantského patentu“ č. 41/1861 ř. z. (evangelické církve)

Velice důležitým příjmem církví a náboženských společností vedle toho byly výnosy z jejich vlastního nemovitého majetku, a to především v případě katolické církve, v daleko menší míře pak v případě jiných církví a náboženských společností. Nejčastějším způsobem, jak církevní právnické osoby tyto statky nabyly, byly dědictví, dary, vlastní hospodářská aktivita a finanční prostředky z tzv. „solní pokladny“, fungující v letech 1630-1782. V několika málo případech byl donátorem samotný panovník, avšak je nesporné, že „majetek pocházející z královských obdarování v době pohusitské představuje jen zanedbatelnou menšinu majetku, který si církevní instituce uchovaly do roku 1948.“⁴ Naopak byla to právě hlava státu, kdo se koncentrací většího množství statků v rukách duchovních vrchností pokoušela opakovaně zabránit (reskript Leopolda I. ze dne 21.9.1660, amortizační zákony Karla VI. z roku 1723, patent „*Pragmatica perpetua*“ Marie Terezie ze dne 26.8.1771).

Byť lze tvrdit, že většina individuálních a kolektivních náboženských práv Rakouského císařství a od roku 1867 jeho předlitavské části byla koncipována velice zdařile a liberálně,⁵ existovaly po roce 1848 z tohoto pravidla dvě výjimky – ustanovování duchovních, zejména katolických biskupů, a církevní majetek. V obou těchto případech si státní moc hodlala zachovat svůj silný vliv. Ten nebyl zeslaben dokonce ani v krátkém období, kdy Rakousko (resp. Rakousko-Uhersko) bylo vázáno konkordátem se Svatým stolcem (1855-1870).

Na základě zákona č. 50/1874 ř. z., o vnějších poměrech církve katolické, nařízení ministerstva kultu č. 162/1860 ř. z., o zcizení a zatížení katolických kostelů, obročí a duchovních ústavů a nařízení ministerstva spravedlnosti č. 175/1860 ř. z., o zcizení a zatížení katolických kostelů, obročí a církevních ústavů, byly větší dispozice s majetkem církevních právnických osob vázány na souhlas státních orgánů, přičemž majetek ve vlastnictví katolické církve podléhal „zvýšenému státnímu dozoru (...) podstatně více a častěji než u majetku jiných církví a náboženských společností.“⁶ Důvodem pro tato opatření byla v první řadě snaha státu, aby se církevní majetek nezmenšoval a aby nadále sloužil kultovním a obecně prospěšným účelům. Navíc z určitého omezení vlastnického práva církví k jejich nemovitému majetku nelze dovozovat, že jim vlastně nepatřil, jak se snaží v současnosti dokazovat někteří ideoví

⁴ TRETERA, Jiří Rajmund: Stát a církve v České republice. Kostelní vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002, str. 120

⁵ srov. dubnová ústava z roku 1848 (čl. 17, 27 a 31), březnová ústava z roku 1849 (část B, čl. 1 a 2), prosincová ústava z roku 1867 (čl. 14-16)

⁶ BERAN, Karel: Právnické osoby veřejného práva. Praha, Linde 2006, str. 137

odpůrci církevních restitucí. Podle teorie práva se totiž vlastnické právo neodvozuje od dispozičního, ale přesně naopak, proto omezením dispozičního práva pochopitelně nezaniká.⁷

Tvrzení, že nemovitý majetek má veřejnoprávní charakter, že je církevním právníkům osobám pouze svěřen (proto s ním nemohou disponovat) a že fakticky patří státu, se do rozpadu habsburské říše v závěru roku 1918 nevyskytovalo. Pokud by bylo pravdivé, byly by dnešní požadavky církví a náboženských společností na restituci jejich majetku, který vlastnily před 25.2.1948, právně neadekvátní.⁸ Tato teorie veřejnoprávního statusu církevního jmění však má několik závažných slabin, které ji činí značně neseriózní a účelovou.

Především se dopouští primitivního zjednodušování a zaměňování pojmů „veřejnoprávní“ a „státní“. Vůbec nepřihlíží k tomu, že „veřejnoprávní není totéž co státní“⁹. Tehdejší i dnešní územní samosprávné korporace (obce, okresy, země, kraje), jež dnešní právní teorie i praxe jednoznačně považuje za veřejnoprávní,¹⁰ by se takovému ztotožnění zcela určitě úporně bránily, a to především z majetkoprávních důvodů, byť je stát pověřil v některých případech výkonem přenesené působnosti. Podobné je to s církvemi a náboženskými společnostmi, ačkoli některé z nich („státem uznané“) zajišťovaly – nikoli však jako hlavní náplň své činnosti – před rokem 1948 pro stát některé správní funkce (matriční agenda, uzavírání manželství církevní formou s civilněprávními účinky).

V úvahu je nutné vzít také znění řady tehdejších právních předpisů. Konkordát mezi Rakouským císařstvím a Svatým stolcem z roku 1855 (č. 195/1855 ř. z.) výslovně konstatoval, že katolická církev může zcela volně (podobně jako jiné soukromoprávní subjekty) nabývat jakýmkoli zákonným způsobem majetek; navíc bylo garantováno i její stávající (dokonce i budoucí) vlastnictví.¹¹ Dokonce i vůči katolické církvi poměrně ostrý

⁷ KAVKA, Jan – KINDL, Milan: O nárocích, zejména církevních, mimo restituce. identifikační číslo ASPI (ID): LIT2944CZ

⁸ srov. TRETERA: Stát a církve, str. 121

⁹ tamtéž

¹⁰ § 2 odst. 1 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů; § 1 odst. 2 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů; § 1 odst. 2 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů; HENDRYCH, Dušan a kol. Správní právo. Obecná část. Praha, C. H. Beck 2006, str. 139

¹¹ srov. čl. XXIX. konkordátu z roku 1855

zákon č. 50/1874 ř. z., o vnějších poměrech katolické církve, v případě zádušního a prebendního jmění stanovil aplikaci občanského (a tedy soukromého) práva.¹²

Navíc je zde ještě argument pragmatický – „bylo by absurdní tváří v tvář tvrdit členům církvi, kteří po generace budovali ze svých darů, sbírek a práce vlastních rukou společný církevní majetek, že prý ve skutečnosti všechno dělali pro stát.“¹³

Na základě recepční normy (č. 11/1918 Sb. z. a n.) převzala ČSR jako nástupnický stát Rakouska-Uherska mj. také rakousko-uherský systém přístupu k církvím a náboženským společnostem, přičemž v Čechách, na Moravě a ve Slezsku platil právní řád předlitavský, na Slovensku a Podkarpatské Rusi zalitavský.¹⁴ Žádné dramatické změny v přístupu státu ke konfesněprávní problematice se v letech 1918-1938 nekonaly, byť první popřevratové roky nejvyšší představitelé republiky inklinovali ke „kulturnímu boji“¹⁵ a k odluce.

Majetku ve vlastnictví církevních právnických osob se záhy po roce 1918 dotkla prvorepubliková pozemková reforma,¹⁶ jejíž realizací došlo ve finále k převodu „na nové nabyvatele v Čechách 25 837 ha, tj. 25% církevní půdy, na Moravě 11 138 ha, tj. 8,5% církevní půdy, celkem 36 975 ha, tj. 16% církevní půdy.“¹⁷ Pro aktuální vztah mezi státem na straně jedné a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé je velice významné, že první československá republika zahrnutím církevních nemovitostí do pozemkové reformy výslovně uznala rovnost církevního s ostatními druhy soukromého vlastnictví. Pokud by se totiž stát skutečně považoval za majitele církevních statků, byl by tento majetek nepochybně z režimu záborového zákona (č. 215/1919 Sb. z. a n.) zcela vyňat, podobně jako nemovitosti ve vlastnictví státu, zemí, okresů a obcí.¹⁸ Jinak řečeno, „kdyby nebylo církevního majetku jako majetku ve vlastnictví té které církve, nebylo by třeba, ba ani nebylo by lze jej církvím odnímat, což se dělo a což ani zpochybněno být

¹² srov. § 38 odst. 2 zákona č. 50/1874 ř. z., o vnějších poměrech katolické církve

¹³ TRETERA: Stát a církve, str. 121

¹⁴ srov. VALEŠ, Václav: Právní předpisy upravující postavení církví v českých zemích v letech 1848-1938. Disertační práce. Plzeň, Fakulta právnická ZČU 2008, str. 147

¹⁵ „kazatelnicový paragraf“ (zákon č. 111/1919 Sb. z. a n.), zrušení zákazu kremací (zákon č. 180/1919 Sb. z. a n.), umožnění rozluky katolických manželství (zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.), výnosy ministerstva školství a národní osvěty o bohoslužebných úkonech a náboženských symbolech (např. č. 214/1918, č. 37 715/1921)

¹⁶ Základní parametry prvorepublikové pozemkové reformy upravovaly tyto právní předpisy: 1. zákon č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků; 2. zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového (záborový zákon); 3. zákon č. 330/1919 Sb. z. a n., o Pozemkovém úřadu; 4. zákon č. 81/1920 Sb. z. a n., přidělový zákon; 5. zákon č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek (náhradový zákon).

¹⁷ KALNÝ, Mojmir: Církevní majetek a restituice. <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=520> (1.9.2008)

¹⁸ srov. § 1 a § 3 písm. b) zákona č. 215/1919 Sb. z. a n.

nemůže.¹⁹ Důležitý je tu i fakt, že za majetek, jehož se týkala prvorepubliková pozemková reforma, byla vyplacena určitá náhrada, byť – jak již bylo uvedeno – její výše nebyla adekvátní. Představa, že by stát vyvlastňoval sám sobě církevní majetek, jehož by vlastně byl vlastníkem, a ještě si za to sám sobě nebo církevním právníckým osobám vyplatil náhradu, je poměrně absurdní.

Tragickou epizodou o desetiletí předcházející roku 1948 pak bylo období nacistického ohrožení a okupace (1938-1945). Perzekuce z částečně rasových a částečně ideologických důvodů se obrátila proti židovským náboženským obcím, počínající restrikcemi proti jejím příslušníkům a vrcholící vyhlazením drtivé většiny z nich. Pochopitelně stranou nezůstal ani majetek této náboženské společnosti; postiženy byly i jiné církve a náboženské společnosti, zejména některé katolické řády a kongregace.

2.2. Komunistická diktatura (1948-1989)

Záhy poté, co se v únoru 1948 chopila moci Komunistická strana Československa, začala masivní perzekuce církví a jejich členů, která se kromě jiného dotkla i církevního majetku, který podle tehdejších držitelů moci „představoval výrobní prostředky a mohl být proto zdrojem vykořisťování a bezpracných zisků.“²⁰ Jeho struktura a rozloha byla ke dni 25.2.1948 zhruba následující:²¹

Církevní pozemky v únoru 1948 (v hektarech)		
	církve a náboženské společnosti	z toho církevní řády
zastavěná plocha	600	327
zemědělská půda	72 201	19 998
lesní půda	181 326	66 031
vodní plocha	3 611	2 770
ostatní plocha	3 894	1 769

Způsoby expropriace církevního majetku „se opíraly o právní předpisy zvláště k tomu vydávané, anebo o předpisy z doby předcházející, někdy volně použité a vykládané. Existovaly také případy, kdy se jednalo o čirou svémoc, uzurpaci, prostě o okupaci věci (...); nešlo tedy jen o odnětí vlastnictví, nýbrž někdy pouze o odnětí držby, užívání.“²²

¹⁹ KAVKA – KINDL: op. cit.

²⁰ stanovisko Generální prokuratury Č. T. 282/54-ZO-33 ze dne 20.5.1954

²¹ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, dodatek k tisku č. 482 (Doplňení důvodové zprávy)

²² BIČOVSKÝ, Jaroslav: Problematika navrácení církevního majetku po listopadu 1992. Právní praxe 9/1993, str. 529

V prvním případě byly na majetek ve vlastnictví církevních právnických osob aplikovány především zákon č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, (vyvlastnění se uskutečnilo z velké části až po 25.2.1948) a zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě, ojediněle také některé další (např. zákon č. 95/1948 Sb., školský zákon nebo zákon č. 169/1949 Sb., o vojenských újezdech).

Ačkoli tyto právní předpisy většinou obsahovaly ustanovení o tom, že za převzatý (vyvlastněný) pozemkový majetek má být vyplacena finanční náhrada,²³ v případě církevních právnických osob se tak nikdy nestalo.

Zvláštní a velice ožehavý problém způsoboval také zábor církevních statků v českém pohraničí (někdejší Sudety), provedený na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, ze dne 25.10.1945. Řadu z nich v průběhu 2. světové války zkonfiskovala nacistická Třetí říše. Třebaže měly být po roce 1945 restituovány, „*v praxi se otálelo tak dlouho, až únor 1948 vrácení zcela znemožnil.*“²⁴

Komunistická moc si ve velké řadě případů vůbec nelámala hlavu s ústavní zásadou, že „*vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, není-li nebo nebude-li zákonem stanoveno, že se náhrada dávat nemá,*“²⁵ a expropriaci církevního majetku provedla buď na základě pouhých nařízení nebo usnesení vlády (např. nařízení vlády č. 296/1948 Sb., o opatřeních ve stavebnictví v pětiletém plánu; nařízení vlády č. 97/1952 Sb., o zániku věcných práv na některých částech národního majetku; usnesení vlády č. 1047/1959, o převzetí ústavů sociální péče České katolické charity, církví a náboženských společností do správy národních výborů). Do této kategorie lze zařadit i vyvlastnění katedrály sv. Víta na Pražském hradě, zabavené na základě nařízení vlády č. 55/1954 Sb., o chráněné oblasti Pražského hradu.

„*Nejflagrantnějším případem nezákonného rozchvácení církevního majetku byl zábor klášterních budov mužských i ženských řeholí v rámci Akce K (kláštery) v roce 1950,*“²⁶ během níž byly represivními orgány státu ze svých konventů vystěhovány do táborů ne nepodobným koncentračním tisíce řeholníků a řeholnic. „*Neexistovala vůbec*

²³ např. § 7 zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, nebo § 9 zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě

²⁴ REKROŘÍK, Jaroslav: Ekonomická dimenze křesťanství a církve. Brno, Masarykova univerzita 2000, str. 151

²⁵ § 9 odst. 2 ústavního zákona 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky (Ústava 9. května 1948)

²⁶ HRDINA, Antonín Ignác: Náboženská svoboda v právním řádu České republiky. Praha, Eurolex 2004, str. 197

žádná právní norma, která by takový postup státních orgánů umožňovala, ať už celkově nebo v jednotlivých případech. ‚Majetkové převody‘ zpětně ‚pololegalizovala‘ vyhláška č. 351/1950 Ú. l. Státního úřadu pro věci církevní z 31. května 1950, převádějící správu řeholního majetku ‚nesloužícího řeholním účelům‘ na státě řízený náboženský fond. Je pochopitelné, že kláštery násilně zbavené svých řeholníků spadaly přesně do této kategorie.²⁷ Výnosy z těchto majetkových podstat měly být teoreticky použity ve prospěch katolické církve, zejména k úhradě osobních a věcných potřeb řádů a kongregací.²⁸ Skutečně se mohli v 50. letech 20. století řeholníci a řeholnice v komunistických lágrech, věznicích a internačních táborech těšit z této ‚velkomyslnosti‘ státu? Nebo spíš jejich dozorcí a dozorkyně? Nebo úplně někdo jiný? ‚Správa‘ uchváceného majetku řádů a kongregací totiž ‚spočívala zejména v tom, že náboženský fond, přejmenovaný později na Náboženskou matici, tento majetek převáděl darovacími smlouvami na československý stát.‘²⁹

Dalším, poměrně častým případem sekularizace církevního majetku, byly jeho převody na orgány veřejné moci nebo socialistické organizace na základě kupních nebo darovacích smluv, jejichž uzavírání ‚bývalo buďto vynucené nebo nařízené a doprovázené nepřiměřeně nízkým finančním vyrovnáním.‘³⁰

Konfiskace postihly také Církev řeckokatolickou (majetek výnosem Státního úřadu pro věci církevní v roce 1952 převeden na pravoslavnou církev) a Církev adventistů sedmého dne (majetek zabaven státem), jejichž činnost byla v období stalinizmu násilně dočasně zakázána,³¹ v menší míře pak i další církve a náboženské společnosti.

Proti jakýmkoli mocenským zásahům státu do vlastnických práv církevních subjektů neexistovala před listopadem 1989 účinná právní ochrana v soudním či správním řízení, neboť totalitní stát užíval právě soustavy těchto orgánů jako prostředky k represi a potlačování náboženské svobody. Netřeba dodávat, že za zabavené nemovitosti nikdy nebyla vyplacena žádná náhrada, byť se tak i podle tehdejších právních předpisů mělo stát. Ve vlastnictví církví a náboženských společností zůstaly pouze některé drobné pozemky (cca do 1 ha) a stavby (např. farní zahrady, kostely, sbory, fary, budovy některých klášterů

²⁷ Akce K, http://cs.wikipedia.org/wiki/Akce_K (1.9.2008)

²⁸ § 2 vyhlášky č. 351/1950 Ú. l.

²⁹ HRDINA, Antonín Ignác: Vztahy státu a církve v České republice v letech 1990-1999. Praha, Eurolex 2007, str. 16-17

³⁰ REKTOŘÍK, Jaroslav: Ekonomická dimenze křesťanství a církve – Její reflexe v ČR. Brno, Masarykova univerzita 2000, str. 150

³¹ Církev řeckokatolická postavena mimo zákon v letech 1950-1968, Církev adventistů sedmého dne v letech 1952-1956.

apod.), avšak bez adekvátního hospodářského zázemí, z něhož by byl financován jejich provoz a údržba. Tyto zbytky byly podrobeny tuhému státnímu dozoru a jakékoli dispozice s nimi (zcizení, zatížení věcnými břemeny) vyžadovaly předchozí souhlas státní správy.³² Toto vlastnické právo jako nejvýznamnější ukázkou zbytků soukromého vlastnictví (vedle tak řečeného vlastnictví socialistického a tak řečeného vlastnictví osobního), jakož i právní subjektivitu některých církevních právnických osob, uznával i komunistický režim.³³

Komunistická moc také zatížila vztahy mezi mocí světskou a duchovní provedením totálního převratu v hospodářském zabezpečení činnosti církví a náboženských společností. Dne 1.11.1949 nabyl účinnosti zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví státem. Tímto právním předpisem, který „*byl církvím vnucen komunistickým zákonodárcem jednak jako určitá kompenzace za ukradený majetek, jednak jako účinný způsob podrobení církví státu,*“³⁴ se stát zavázal, že bude sám vyplácet osobní požitky (služné) duchovním církví a náboženských společností, kteří působí se státním souhlasem v duchovní správě, v církevní administrativě nebo v ústavech pro výchovu duchovních. Zároveň stát převzal veškerý soukromý i veřejný patronát nad kostely (farnostmi), čímž mu vznikla povinnost zabezpečit jejich provoz, údržbu a opravy.³⁵

Avšak všechny tyto „*dary*“, jež komunisté církvím a náboženským společnostem nabídly, byly otrávené.³⁶ Zbaveny materiální a finanční základny jako předpokladu jejich institucionální svobody se církve a náboženské společnosti staly rokem 1949 ekonomicky zcela závislé na státu. Finanční ohodnocení práce duchovních bylo od roku 1949 vždy hluboko pod celostátním mzdovým průměrem.³⁷ V současnosti se stát se sice významně podílí na opravách a údržbě řady církevních památek, ale ne dostatečně, což je možné názorně dokumentovat v mnoha českých pohraničních obcích (pokud kostel nehyzdí střed obce, není to zpravidla zásluhou státu, ale spíše farníků a německých rodáků).³⁸ Peníze od státu ovšem nebyly pro církve a náboženské společnosti jediným finančním zdrojem – totalitní vládcí nezakázali sbírky v kostelích ani přijímání mešních stipendií. A takto

³² srov. § 10 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví státem

³³ srov. TRETERA, Jiří Rajmund: Postavení církví a náboženských společností v právním řádu České republiky. <http://scep.prf.cuni.cz/11/tzretera.htm> (1.9.2008); stanovisko Generální prokuratury Č. T. 282/54-ZO-33 ze dne 20.5.1954

³⁴ KRÍŽ, Jakub: Jak dál s restitucemi církevního majetku. <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=1093> (1.9.2008)

³⁵ srov. § 11 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví státem

³⁶ srov. HALAS. František X.: Fenomén Vatikán. Brno, CDK 2004, str. 605

³⁷ HALAS: op. cit., str. 606

³⁸ Zřejmě by podobně vypadaly kostely, kláštery a fary i v řadě měst a ve vnitrozemí, tam však existují větší živá společenství věřících, která se ve spolupráci s místním duchovním správcem, územními samosprávnými celky nebo orgány ochrany památek dokáží na tomto úseku angažovat.

získané prostředky byly značné, zejména v oblastech s vyšší religiozitou (jižní a východní Morava, Haná, Chodsko, Náchodsko).³⁹ Přesto však dodnes přežívá v hlavách nemalé části české populace nesmyslná představa, že „*církev je placena z našich daní*“. O tom, co vše je financováno z daní a poplatků věřících, se však již nemluví.

2.3. Způsoby nápravy majetkových křivd

S přihlédnutím k okolním státům, které měly po 2. světové válce nadvládu podobnou historickou zkušenost jako ČR (nadvláda komunistické strany, závislost na Sovětském svazu), můžeme s určitou mírou zjednodušení konstatovat, že otázku církevních restitucí, která se stala aktuální po roce 1989, řešily některým z následujících způsobů:⁴⁰ 1. obecným restitučním právním předpisem (zákonem);⁴¹ 2. výčtovým restitučním právním předpisem (zákonem nebo mezinárodní smlouvou);⁴² 3. finanční kompenzací;⁴³ 4. rozhodnutím nebo usnesením vlády;⁴⁴ 5. rozsudkem soudu.⁴⁵

³⁹ srov. HALAS: op. cit., str. 606

⁴⁰ srov. VALEŠ, Václav: Vyrovnání s majetkovými křivdami spáchanými na církvích v době komunistické totality v nových zemích EU se zaměřením na odlišnosti v právní úpravě jednotlivých zemí. in: Náboženství a veřejná moc v zemích Evropské unie. Praha, Ministerstvo kultury 2009, str. 4-11

⁴¹ Obecný restituční právní předpis stanoví podmínky okruhu oprávněných církevních právnických osob, za nichž mohou samy v určené lhůtě požádat stát, orgány veřejné moci nebo jiné subjekty práva o navrácení svého někdejšího movitého i nemovitého majetku. Po uplynutí lhůty veškeré nároky zanikají. Tato metoda předpokládá výraznou iniciativu církví a náboženských společností, resp. jimi zřizovaných právnických osob, především co se týče přesné specifikace jejich nároků a rozhodování, zda konkrétní movitou nebo nemovitou věc vůbec budou nárokovat, nebo se jí zřeknou, pokud by její vlastnictví pro ně znamenalo spíše zátěž. O samotném vypořádání restitučních nároků buď rozhoduje speciální orgán, nežádka za účasti zástupců církví a náboženských společností, nebo je ponechána na dohodě oprávněných a povinných osob. Použita byla např. v Polsku (1989) nebo na Slovensku (1993).

⁴² Výčtový právní předpis (zákon, mezinárodní smlouva) obsahuje závazný seznam církevních právnických osob a konkrétního majetku, který má být převeden zpět do jejich vlastnictví. Položky mimo tento soupis se pochopitelně nevrací. Největší předností výčtových restitučních zákonů je především jejich konkrétnost (na první pohled bylo zřejmé, co, komu a kdy se má vrátet). Tato metoda však není stoprocentně spolehlivá, generuje řadu chyb a je jen obtížně použitelná pro větší objemy majetku. Použita byla např. v ČSFR (1990-1991) nebo Maďarsku (1991-zákon, 1998-mezinárodní smlouva se Svatým stolcem).

⁴³ Finanční kompenzace spočívá v tom, že se církev a náboženské společnosti zřeknou svého majetku nebo jeho podstatné části, za což je jim státem nebo orgány veřejné moci vypláceno odškodnění, často dlouhodobě. Tato metoda byla použita v Maďarsku (1998-mezinárodní smlouva se Svatým stolcem).

⁴⁴ Rozhodnutí o restituční otázce ponecháno na moci výkonné (usnesení nebo rozhodnutí vlády), a to bez na základě nekonkrétního zákonného zmocnění nebo bez něj. Tato metoda, využitá v ČR v letech 1996-1998, se dá se považovat za mimořádný způsob v situaci, kdy neexistuje vůle zákonodárce věc řešit zákonem nebo mezinárodní smlouvou.

⁴⁵ Rozsudky soudů přichází v úvahu v případech, kdy selhala moc zákonodárná (odmítání vydání restitučního zákona nebo uzavření mezinárodní smlouvy) nebo kde existují sporné nároky více oprávněných osob. Konkrétní nárok církevní právnické osoby posuzuje soud na základě určovací žaloby. Toto řešení, používané prakticky ve všech bývalých socialistických zemích východní Evropy, nelze považovat za systematické a je využitelné jen pro individuální případy.

K těmto pěti variantám je bohužel nutné připojit ještě jednu, a to úmyslné opomenutí státu se problémem nápravy majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem seriózně a komplexně zabývat (pokud byly učiněny některé kroky, byly pouze kosmetické nebo problematické).

Nutné ovšem dodat, že ani jeden stát nevyužil uvedené způsoby v jejich čisté podobě a při řešení církevních restitucí je spíše kombinoval. ČR má – na rozdíl od států okolních – ten smutný primát, že pro vyřešení nápravy majetkových křivd, způsobených církvím a náboženským společenstvem v letech 1948-1989 ze strany státu, vyzkoušela všechny uvedené metody, aniž by však celý problém systematicky dořešila.

3. OBDOBÍ OČEKÁVÁNÍ A ZKLAMÁNÍ (1989-1998)

3.1. Výčtové zákony (1990-1991)

V prvních letech silné porevoluční euforie, kdy zejména katolická církev byla drtivou většinou společnosti pozitivně hodnocena za svůj statečný protirežimní postoj během komunistického útlaku, existovala poměrně značná politická vůle otázkou ekonomické soběstačnosti církví a náboženských společností racionálně řešit. Zásadním impulzem pro otevření otázky restitucí církevního majetku bylo obnovení činnosti řeholních řádů a kongregací, jejichž veřejná činnost, zejména na poli sociálním, charitativním, pedagogickém a pastoračním, byla komunistickou mocí v roce 1950 na celých čtyřicet let násilně přerušena. Řehole v tehdejší Československu přišly o cca 850 objektů, přičemž jejich osazenstvo bylo z velké části deportováno do internačních táborů nebo jiným způsobem omezeno ve styku s veřejností (vystěhování do pohraničí, tábory nucených prací, uvěznění apod.). Totalitní komunistická moc však nikdy řeholní život oficiálně nezakázala a stát víceméně spoléhal na to, že postupem času členové mužských a ženských řádů a kongregací vymřou, čímž se veškeré právní problémy samy od sebe vyřeší.⁴⁶

Dne 19.7.1990 schválilo Federální shromáždění ČSFR důležitý restituční zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a Arcibiskupství olomouckého, novelizovaný bez jednoho dne o rok později zákonem č. 338/1991 Sb. V průběhu legislativního procesu, který předcházela jeho publikaci, byl návrh prvního z uvedených předpisů charakterizován společnou zpravodajkou Sněmovny lidu Federálního shromáždění ČSFR poslankyní Danou Němcovou jako „*zákon první pomoci*“.⁴⁷ Jak již jeho samotný název napovídá, jeho podstatou „*bylo prohlášení v příloze zákona vymezených nemovitostí za vlastnictví konkrétních řádů a kongregací (na území ČR cca 170 nemovitostí), a ve dvou položkách též arcibiskupství olomouckého, ke konkrétnímu datu*“⁴⁸ (v případě zákona č. 298/1990 Sb. ke dni vyhlášení ve Sb., v případě zákona č. 338/1991 Sb. ke dni 1.8.1991). Výběr konkrétních objektů byl připraven Konferencí vyšších řeholních představených, zastřešující katolické řády a kongregace, ve spolupráci s odbornou komisí předsednictva federální vlády ČSFR. „*Představení řeholních*

⁴⁶ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, Sněmovna lidu, stenoprotokol z 5. schůze ze dne 19.7.1990

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ JÄGER, Petr: Byl „výčtový zákon“ č. 298/1990 Sb. pro církev zároveň restituční tečkou? IPES zpravodaj 1/2007, str. 6

*společenství si uvědomovali, že po čtyřicetiletém pronásledování by nebyli schopni převzít svůj ukradený majetek a že teprve další doba ukáže, co církevní instituce budou potřebovat a co bude ponecháno státu.*⁴⁹ Z tohoto důvodu proto nebyly vráceny všechny kláštery, zlikvidované v roce 1950, ale jen jejich menší část.⁵⁰

„V původním znění zák. č. 298/1990 Sb. nebyla zmínka o věcech movitých. Teprve podle § 1 odst. 4 ve znění zák. č. 338/1991 Sb. se stejným způsobem za majetek jmenovaných církevních subjektů prohlašuje (...) též movitý majetek podle takové definice, že je to movitý majetek,“⁵¹ který byl ke dni 10.4.1950 (tři dny před zahájením „Akce K“) umístěn v uvedených nemovitostech, pokud ještě existoval a pokud bylo známo, kde se nacházel.⁵² Pátrání po nemovitých věcech, které se ocitly mimo vrácené nemovitosti, pak bylo ponecháno na jednotlivých restituentech.

Pokud stávající vlastník nevydal věc movitou dobrovolně, bylo pochopitelně nutné podat u soudu žalobu na její vrácení. Jako u každé vindikace musel žalobce-vlastník prokázat své vlastnictví, musel věc náležitě identifikovat a prokázat, že má věc ve své detenci; pak záleželo na obraně žalovaného.⁵³ Účinnou možnost obrany žalovaného mohl představovat institut vydržení – u něho ale došlo od roku 1948 do roku 1991 k několika zásadním změnám právní úpravy.⁵⁴ Vydržení se každopádně nemohl dovolat stát, neboť u něj chyběla zcela zásadní podmínka pro jeho uplatnění, totiž předchozí držba v dobré víře.⁵⁵

Přestože výčtové zákony č. 298/1990 Sb. ve znění zákona č. 338/1991 Sb. znamenaly pro řeholní řády a kongregace (a také pro činnost Cyrilometodějské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, již své budovy poskytlo k využití Arcibiskupství olomoucké), pozitivní změnu, projevil se velice záhy i jejich slabiny. Praktické problémy

⁴⁹ BOHÁČ, Zdeněk: Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999, str. 39

⁵⁰ Např. na území západních Čech, na němž v roce 1993 vznikla Diecéze plzeňská, tj. zhruba dnešní kraje Karlovarský a Plzeňský (bez Sušicka a Nepomucka), existovalo v roce 1948 celkem 13 mužských klášterů, k 1.8.1991 jich bylo vráceno 5; ženských klášterů pak cca 30, vráceny pouze 2 (srov. Boháč, Zdeněk. Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999, mapy č. 10, 46, 50 a 51)

⁵¹ BIČOVSKÝ: op. cit., str. 532-533

⁵² srov. § 1 odst. 4 zákona č. 298/1990 Sb.

⁵³ srov. BIČOVSKÝ: op. cit., str. 533

⁵⁴ Obecný občanský zákoník (ABGB) č. 946/1811 Sb. z. s. (do konce roku 1950), „střední“ občanský zákoník č. 141/1950 Sb. (1.1.1951-31.3.1964), současný občanský zákoník č. 64/1964 Sb. (institut vydržení vůbec neznal) a jeho novely č. 131/1982 Sb. (obnovení vydržení) a č. 509/1991 Sb.

⁵⁵ srov. § 130 odst. 1 zákona č. 1964 Sb., občanského zákoníku, v tehdy platném znění

spojené s vyklízením některých budov, v nichž se nezřídka nacházely sociální ústavy nebo kulturní instituce, byly ve srovnání s těmi právními spíše zanedbatelné.

Především spolu s budovami, vrácenými často v havarijním stavu, nedošlo k restituci těch nemovitostí (především pozemků), které původně tvořily s navracenými řeholními domy ekonomické a funkční celky (lesy, zemědělská půda, rybníky, lukrativní správní a hospodářské budovy apod.), z nichž by byly financovány jejich provoz a opravy. Především díky tomu rekonstrukce těchto objektů, často po celá desetiletí nevyužívaných a chátrajících, postupují od té doby do současnosti velice pomalu, jako v případě klášterů premonstrátů v Teplé nebo v Želivě, přičemž jejich závěr je stále v nedohlednu. Ještě daleko dramatičtější je osud jiných památek – v rozsáhlém konventu v Chotěšově, devastovaném v letech 1950-1973 československou armádou (vzniklé škody pochopitelně nikdy nebyly nahrazeny) a restituovaném ke dni 1.8.1991 kongregací Navštívení Panny Marie, již nebyl klášterní život obnoven a objekt dále rychle chátral, což donutilo řádové sestry v roce 2002 darovat budovu obci Chotěšov, přilehlé pozemky pak Biskupství plzeňskému (podle údajů americké nadace World Monuments Fund, zabývající se ochranou světového kulturního dědictví, patří v současnosti klášter Chotěšov mezi 100 nejohroženějších památek světa ve společnosti takových památek, jako je Velká čínská zeď, Traianův přístav u Říma nebo asyrské paláce v Ninive a Nimrudu⁵⁶).

Ustanovení § 2 zákona č. 298/1990 Sb. ve znění zákona č. 338/1991 Sb. dále vyloučilo jakékoli nároky řádů, kongregací a Arcibiskupství olomouckého vůči dosavadním vlastníkům objektů (stát, státní i nestátní organizace) na náhradu škody a neoprávněného majetkového prospěchu, včetně nároků na úhradu nájemného, pokud vznikly v letech 1950-1990 (resp. 1991). Těchto pohledávek se sama „*Konference vyšších řeholních představených jménem příslušných řádů a kongregací (...) vzdala.*“⁵⁷ Je otázka, zda to bylo či nebylo správné, neboť v praxi to znamenalo to, že za často úmyslné zanedbávání památkové péče o vybrané klášterní budovy, nezákonné podle právních předpisů o památkové péči vydaných v době vlády komunistické strany (např. zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, nebo zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči), nebyla vyvozena žádná odpovědnost vůči státu ani konkrétním právníckým nebo fyzickým osobám.

⁵⁶ Večer pro klášter Chotěšov počtvrté podpoří jednu z nejohroženějších památek světa, <http://zpravodajstvi.ecn.cz/index.stm?x=1913835> (1.9.2008)

⁵⁷ důvodová zpráva k zákonu č. 298/1990 Sb.

Ukázalo se také, že i samotná metoda výčtu konkrétních nemovitostí, není stoprocentně spolehlivá a generuje chyby („*přečíslování parcel, jejich slučování a rozdělování, nedostatky v právní a geodetické evidenci, převody mezi právníckými osobami a řada dalších problémů, na které naráží církev při identifikaci svého původního majetku*“⁵⁸).

Zcela exemplárním případem byla svého času mediálně známá kauza „*Voršilky*“. Na základě zákona č. 298/1990 Sb. totiž došlo k tomu, že na Řád svaté Voršily římské unie (komunita Praha) byla převedena mj. také budova č. p. 1435 se stavební plochou parcelní číslo 944/2, zapsaná v katastru nemovitostí na listu vlastnictví č. 591 v obci Praha v katastrálním území Nové Město (část Nové scény Národního divadla s rozsáhlým podzemním technickým zázemím). Pražský klášter voršilek skutečně byl historickým vlastníkem této nemovitosti, ovšem již roku 1931 ji prodal státu za 2 137 000,- korun československých. V konfrontaci s faktem, že zákonem č. 298/1990 Sb. mělo dojít „*k nápravě křivd způsobených řeholním řádům a kongregacím v padesátých letech*“⁵⁹ 20. století, je zřejmé, že zákonodárce pochybil. Protože nekonfliktní řešení této situace (převod darovací smlouvou na Národní divadlo) ztroskotaly, převedl Řád svaté Voršily, Římská unie – komunita Praha, dne 5.2.1993 kupní smlouvou předmětnou budovu č. p. 1435 (nikoli ovšem pozemek č. 944/2, na němž je budova postavena) na společnost Themos s. r. o., a to zřejmě za cenu neodpovídající její skutečné hodnotě, přičemž záhy došlo k zostření právních vztahů mezi novým vlastníkem a vedením „*Zlaté kapličky*“. Protože se tato záležitost týkala provozu tak významné instituce, jakou bezesporu Národní divadlo v Praze je, vzbudila u části české veřejnosti negativní a proticírkevní emoce; řešila se dokonce několikrát na vládní i parlamentní půdě, např. v souvislosti s projednáváním poslaneckého návrhu zákona, kterým ČR nabývá vlastnické právo k některým nemovitostem (sněmovní tisk č. 1192 ze dne 28.9.1994). Že by ovšem tento případ byl příkladem touhy katolické církve po mamonu, jak tvrdí Miloš Zeman,⁶⁰ je totální nesmysl.

Dva dílčí výčtové zákony č. 298/1990 Sb. a č. 338/1991 Sb. měly být jednoznačně podle původního úmyslu zákonodárce provizorním řešením, předcházejícím komplexnímu. Je výmluvné, že hlasy, zcela odmítající jakékoli církevní restituce, byly na počátku 90. let 20. století ještě ve výrazné menšině. Jistě stojí také za zmínku, že k myšlence, aby církevní restituce byly definitivně vyřešeny metodou dalšího výčtového zákona, velice

⁵⁸ KALNÝ, Mojmir a kol.: Círky a majetek II. Praha, Občanský institut 1993, str. 10

⁵⁹ preambule zákona č. 298/1990 Sb.

⁶⁰ ZEMAN, Miloš: Jak jsem se mýlil v politice. Praha, Ottovo nakladatelství 2005, str. 108-109

problematického jak z právního, tak technického hlediska, se poté, co v roce 1998 zvítězila ve volbách, upnula ČSSD. Jak však ukázal historický vývoj, je otázka, nakolik to myslela upřímně a nakolik je tato metoda v praxi realizovatelná.

3.2. Blokační paragrafy (1991)

Ještě v roce 1991, tedy v době, kdy ještě „*popřevratová společnost byla v porevoluční euforii ochotná dosud pronásledovaným církevním institucím majetek vrátit*“,⁶¹ na první pohled nic nenasvědčovalo tomu, že by otázka restituce církevního majetku neměla být v dohledné době ze strany státu dořešena. Kladný vztah moci světské k církvím a náboženským společnostem demonstrovala mj. velice příznivá úprava individuálních a kolektivních náboženských práv v tehdy přijaté Listině základních práv a svobod (ústavní zákon č. 23/1991 Sb. ze dne 9.1.1991). S odstupem času však lze oprávněně tvrdit, že již tehdy bylo možné zaznamenat opatrný nástup trendů zcela opačných.

Již samo projednávání druhého výčetového zákona č. 338/1991 Sb. se neobešlo bez hlasitého nesouhlasu opozičních levicových politických uskupení. Navíc i samotná federální vláda Mariána Čalfy výslovně konstatovala, že tato novela „*představuje u řeholního majetku i majetku církví poslední v řadě, kterou se vrací pouze určitý vybraný souhrn objektů, a pokud nebude možnost mimosoudních rehabilitace církve v obecné poloze, pak znamená tato novela uzavření rehabilitačního procesu vůbec*“.⁶²

Určité ohrožení církevních restitucí představoval již zákon č. 427/1990 Sb., o převezech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby („*zákon o malé privatizaci*“), schválený dne 25. října 1990, který stanovil podmínky, „*za kterých se vlastnictví státu k některým věcem, k nimž měly ke dni 1. listopadu 1990 právo hospodaření státní podniky, rozpočtové a příspěvkové organizace a národní výbory (...), převádí na dále určené fyzické nebo právnické osoby*“.⁶³

Církev a náboženské společnosti (ani jiné korporace) dále nebyly zařazeny zákonem č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, do kategorie oprávněných osob (§ 3), takže se nemohly domáhat zmírnění následků majetkových a jiných křivd

⁶¹ BOHÁČ: op. cit., str. 39

⁶² důvodová zpráva k zákonu č. 338/1991 Sb.

⁶³ § 1 zákona č. 427/1990 Sb., o převezech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby

způsobených občanskoprávními úkony, správními akty nebo jinými protiprávními postupy, k nimž došlo v rozhodném období od 25.2.1948 do 1.1.1990, spočívající především ve vydání pokoutně zcizených nebo v neprávem vyvlastněných věcí nebo v poskytnutí finanční náhrady za ně. Pozměňovací návrh garantující tuto možnost z přelomu let 1990/1991, jehož parametry vypracovala Biskupská konference římskokatolické církve ČSFR a Ekumenická rada církví ČSFR a kterému vyjádřili podporu někteří poslanci, nebyl akceptován.⁶⁴ A konečně ustanovením § 1 odst. 1 a 2 zákona č. 172/1991 Sb. ze dne 24.4.1991 došlo k převedení věcí, zejména nemovitých, k nimž ke dni 23.11.1990 příslušelo právo hospodaření (nebo obdobné oprávnění) národním výborům, a to ze státu na obce (resp. hlavní město Prahu). Řada obcí se tak nechala zapsat do katastru nemovitostí jako vlastníci celé řady nemovitostí, jejichž historickým vlastníkem nikdy nebyly. Na první pohled by se mohlo zdát, že tím byla katolická církev „zřejmě definitivně připravena o nejhodnotnější pozemky v intravilánech“,“⁶⁵ nicméně podle judikatury Ústavního soudu ČR nejsou uvedené nároky obcí k majetku, který nevlastnily před 1.1.1950, kdy zákon č. 279/1949 Sb., o finančním hospodaření národních výborů, zrušil kmenové jmění obcí, nezpochybnitelné.⁶⁶

Dne 1.11.1990 předložila vláda ČSFR Federálnímu shromáždění návrh zákona o převodu majetku státu na jiné osoby pro účely podnikání.⁶⁷ O církvích a náboženských společnostech, resp. jejich majetku, se tato předloha výslovně vůbec nezmiňovala. Její ustanovení § 3 odst. 1 ovšem velice obecně deklarovalo, že privatizace státního majetku se nedotkne jmění, „*kteřé má být vráceno právníckým osobám zvláštními zákony.*“⁶⁸ Že jde v první řadě o církevní majetek, bylo uvedeno v důvodové zprávě k vládní osnově zákona.⁶⁹ S určitou změnou názvu pak v únoru 1991 tento legislativní materiál projednalo Federální shromáždění. Především díky iniciativě lidoveckého poslance Ludvíka Motyčky⁷⁰ se pak ve finální verzi zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku

⁶⁴ srov. Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 341 ze dne 22.11.1990, aktualizovaný ke dni 15.1.1991 (Část šestá – Oblast církevního majetku, §§ 22-30)

⁶⁵ HRDINA: Vztahy, str. 32

⁶⁶ srov. Ústavní soud ČR I. sp. zn. ÚS 653/99 ze dne 29.8.2000; sp. zn. III. ÚS 630/06 ze dne 22.3.2007

⁶⁷ Federální shromáždění ČSFR, tisk č. 257 ze dne 1.11.1990

⁶⁸ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 257 ze dne 1.11.1990

⁶⁹ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 257 ze dne 1.11.1990:

„*Odstavec 1 se týká především případů vrácení majetku církvím resp. církevním obcím. K vrácení má dojít přímo ze zákona. I do budoucna nelze vyloučit takové úpravy, jako byl zákon č. 298/90 Sb. (o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého), který deklaroval vlastnictví církevních osob a umožnil vrácení majetku, jenž byl v té době v držení státu.*“

⁷⁰ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, stenoprotokol z 13. schůze ze dne 21.2.1991

státu na jiné osoby, ze dne 26. února 1991 objevilo ustanovení, které vylučovalo, aby docházelo k privatizaci majetku, „*který na stát přešel po 25. únoru 1948 z vlastnictví církvi, řádů a kongregací a náboženských společností.*“⁷¹ Zákon tak zakázal, aby někdejší jmění církevních právnických osob bylo převáděno na subjekty soukromého práva, čímž by možnost jeho naturální restituce byla de facto navždy vyloučena.

Ještě významnější ustanovení, chránící někdejší církevní majetek před rozchvácením, se objevilo v dalším důležitém transformačním zákoně č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě). Stejně jako v případě zákona o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby v původní vládní verzi⁷² jakákoli přímá nebo nepřímá zmínka o církevních restitucích chyběla, což lze vykládat v lepším případě jako neschopnost navrhovatele nebo v horším jako jeho úmyslné opomenutí.

Přítom samotná materie osnovy zákona o půdě přímo volala po tom, aby církve, náboženské společnosti a řeholní řády buď byly zařazeny mezi ostatní oprávněné osoby, jejichž půda, budovy a stavby přešly nespravedlivým nebo pochybným způsobem na stát nebo na jiné právnické osoby v době od 25.2.1948 do 1.1.1990. Po celých 17 letech, po kterých výnosy z církevního majetku pomáhaly „*lepít díry*“ ve státním rozpočtu a po kterých objekty nevrácených klášterů a hospodářských budov dále chátraly, na tuto možnost upozornil poslanec ODS Vlastimil Tlustý v souvislosti s projednáváním návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Před ním ovšem na tuto variantu přišli jiní, a to společní zpravodajové vládního návrhu zákona o půdě v roce 1991 Josef Lux a Oszkár Vilagi. Ti navrhli doplnit k § 4, tj. specifikaci oprávněných osob, jež mají právo domáhat se vůči povinným osobám (podle § 5 zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, v původním znění) ustanovení, že „*za oprávněné osoby se za uvedených podmínek považují též církve, náboženské společnosti, řeholní řády a kongregace, které mají sídlo na území České a Slovenské Federativní Republiky.*“⁷³ Tento návrh byl však opět z finální verze zákona o půdě vyřazen, nicméně se v ní nakonec objevilo ustanovení jiné: „*Majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské řády a kongregace, nelze převádět do vlastnictví jiným osobám do přijetí zákonů o tomto*

⁷¹ § 3 odst. 1 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby

⁷² Federální shromáždění ČSFR, tisk č. 393 ze dne 17.12.1990

⁷³ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk. č. 547 (datum neuvedeno)

majetku.⁷⁴ Této zmínce, jež je součástí platného řádu ČR do současnosti, pak předchází stručný nadpis „*Majetek církví*“.⁷⁵

Ti, kteří na základě nikoli odborných a věcných, ale spíše populistických a ideologických argumentů, od roku 1991 brání provedení navrácení původního majetku církevních právnických osob (popř. v kombinaci s určitou finanční náhradou) a dovolávají se toho, že jej údajně katolická církev nikdy nevlastnila, zde mají poměrně jednoduchý a jasný text zákona, jimiž samotný zákonodárce jejich obskurní teorii vyvrací.

Nutno ovšem konstatovat, že znění ustanovení § 29 zákona o půdě není příliš určité. Chybí v něm zcela zásadní určení časového okamžiku, rozhodného pro určení někdejšího vlastnického práva církví a náboženských společností i jejich právnických osob. Je proto zcela nezbytné vzít v úvahu kontext, a to jak širší (§ 3 odst. 1 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby), tak užší (preambule zákona o půdě⁷⁶, z níž „*by snad bylo možno dovodit, že se jedná o původní vlastnictví existující před rokem 1948*“⁷⁷).

Smysl uvedených ustanovení § 3 odst. 1 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, a § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě), označovaných technicky jako „*blokační paragrafy*“, je zcela zřejmý – ještě v roce 1991 se jednoznačně předpokládalo provedení nápravy majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem formou restitučního zákona, ať již výčtového nebo obecného. Rovněž vzniklo legitimní očekávání církví a náboženských společností (a některých jimi zřizovaných právnických osob), že v dohledné době dojde ke komplexní nápravě

⁷⁴ § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě)

⁷⁵ tamtéž

⁷⁶ preambule zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě):

„*Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky ve snaze*

- *zmírnit následky některých majetkových křivd, k nimž došlo vůči vlastníkům zemědělského a lesního majetku v období let 1948 až 1989,*
- *dosáhnout zlepšení péče o zemědělskou a lesní půdu obnovením původních vlastnických vztahů k půdě a*
- *upravit vlastnické vztahy k půdě v souladu se zájmy hospodářského rozvoje venkova i v souladu s požadavky na tvorbu krajiny a životního prostředí,*

se usneslo na tomto zákoně:“

⁷⁷ PRŮCHOVÁ, Ivana: Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha, C. H. Beck 1997, str. 43

majetkových křivd. Tomuto tvrzení nasvědčuje i rozhodovací činnost Ústavního soudu ČR.⁷⁸

Jinou věcí je, že zákaz dispozic s církevním majetkem byl v praxi v řadě případů samotnými orgány státu (!) obcházen a nerespektován, což v žádném případě nepřispívá k posílení beztak nevalného stavu české právní kultury. „*Tunelování*“ historického církevního majetku se děje jak zjevně (smlouvy a rozhodnutí o převodu do vlastnictví třetích osob), tak skrytěji a rafinovaněji (pod záminkou pozemkových úprav, v rámci soudního smíru apod.). Osoby, které tyto neoprávněné převody prováděly, nebyly – až na výjimky – nijak potrestány. O to smutnější je, že tato neblahá praxe byla nepřímou uznána i judikaturou Nejvyššího soudu ČR, která vyloučila, aby církevní právnické osoby jako původní vlastníci mohly žalobami napadat tyto transfery a domáhat se jejich neplatnosti.⁷⁹ Tyto starosti mnohé ani netrápí, protože se o nich ani nedozví.

Dlouhodobé neřešení restitucí majetku církevních právnických osob ovšem nepostihlo pouze církve a náboženské společnosti, ale také – a to poměrně značně – celou řadu obcí. Ty se staly právními nástupci subjektů, na které byla zejména v 50. letech 20. století (ale i později) přeepsána značná část majetku církví a náboženských společností, nicméně „*blokační paragrafy*“ v současnosti brání jejich rozvoji. Obce nemohou s těmito nemovitostmi nijak nakládat, např. rozprodat je na stavební parcely, využít je pro průmyslovou výstavbu, ba dokonce i prosté zasíťování těchto pozemků (vybudování přípojek elektrických, plynových, kanalizačních nebo vodovodních), natož pak náročnější projekty (stavby komunikací, chodníků a pod.) buď způsobují obrovské problémy, nebo jsou zcela nemožné. Díky „*blokačním paragrafům*“ také obce „*nemohou využít řadu dotačních titulů, zejména ze strukturálních fondů EU, protože nejsou vyjasněné majetkové*

⁷⁸ Ústavní soud ČR, sp. zn. II. ÚS 528/02 ze dne 2.2.2005

„*Stát ovšem musí svůj závazek vydat restituční zákon, vyplývající z citovaného ustanovení zákona o půdě, ohledně církevního majetku splnit, neboť musí splnit legitimní očekávání na straně církevních právnických osob, které se opírá o zákonné ustanovení.*“

Ústavní soud ČR, sp. zn. Pl. ÚS-st. 22/05 ze dne 1.11.2005

„*Lze se ztotožnit s názorem, že zákon č. 298/1990 Sb. měl povahu provizoria a při jeho přijímání bylo všeobecně předpokládáno, že dojde k přijetí obecného restitučního předpisu, týkajícího se církevního majetku. Nicméně tím, že takový předpis přijat nebyl, vyjádřil zákonodárce následně svou vůli, doposud trvající, v restitucích církevního majetku nepokračovat.*“

⁷⁹ Nejvyšší soud ČR, sp. zn. 20 Cdo 1866/2000 ze dne 26.6.2002

„*Na základě tvrzení, že je původním vlastníkem majetku, který podle § 29 zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, nelze převádět do vlastnictví jiným osobám do přijetí zákonů o tomto majetku, se žalobce nemůže úspěšně domáhat určení neplatnosti smlouvy o převodu takového majetku.*“

vztahy k pozemkům pod budovanou infrastrukturou, v mnoha případech stávající veřejně prospěšné stavby v majetku obcí stojí na zablokovaných pozemcích atp.“⁸⁰

V roce 2007 proto podala skupina senátorů v čele s Josefem Zoserem (Hnutí nezávislých za harmonický rozvoj obcí a měst) ústavní stížnost na zrušení blokačního ustanovení § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů, Ústavní soud ČR jim však svým nevyhověl.⁸¹

Mementy neschopnosti československé a posléze české politické reprezentace řešit otázku církevních restitucí, trávající již téměř 20 let, pak jsou v řadě obcí zpustlé a zdevastované areály klášterů, zámků a bývalých hospodářských areálů – ve Slivenci a Nebušicích (hl. m. Praha), Veltrusích (okres Mělník), Červené Řečici, Velké Chyšce (obojí okres Pelhřimov), Slezských Rudolticích, Branticích, Dívčím Hradu (vše okres Krnov), Javorné (okres Karlovy Vary), Úhonicích a Horoměřicích (obojí okres Praha-západ) apod. Pokud jsou ještě objekty, před rokem 1948 ve vlastnictví církví a náboženských společností, provozuschopné, jejich správci nebo nájemci zpravidla nemají zájem o jejich údržbu, neboť není možné ani odhadovat, komu nakonec připadnou.

3.3. Neúspěch obecného restitučního zákona (1992)

Přes řadu skutečností a událostí, jimiž stát v prvních zhruba dvou letech po listopadu 1989 poněkud zkomplikoval vizi církví a náboženských společností o jejich ekonomické nezávislosti a o nápravě majetkových křivd způsobených totalitním komunistickým režimem, se ještě v druhé polovině roku 1991 a na jaře roku 1992 mohlo zdát, že i tento problém může být konečně uzavřen. Nepřímo o tom mohla svědčit poměrně zdařilá koncepce zákona o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností (zákon č. 308/1991 Sb. ze dne 4.7.1991), zrušení ostrého ustanovení § 10 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem⁸² (zákon č. 165/1992 Sb. ze dne 19.3.1992), popř. obnovení možnosti uzavření

⁸⁰ Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Základní fakta. Praha, Vláda ČR & Ministerstvo kultury 2008, str. 12

⁸¹ Ústavní soud ČR, Pl. ÚS 9/07 ze dne 1.7.2010

⁸² § 10 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem:

„(1) Stát dozírá na majetek církví a náboženských společností.

(2) Zástupci církví a náboženských společností a správci církevního majetku sestaví soupis veškerého movitého a nemovitého jmění a majetkových práv církví a náboženských společností, jejich složek, komunit,

manželství s civilněprávními účinky před orgánem církve (zákon č. 234/1992 Sb. ze dne 28.4.1992).

Nutno ovšem konstatovat, že tehdejší federální exekutiva otázku restitucí církevního majetku rozhodně nepovažovala za svou prioritu, byť roli církví věnovala poměrně obsáhlou část svého programového prohlášení.⁸³ Když však byl předseda vlády Marián Čalfa (ve funkci od 10.12.1989 do 2.7.1992), před rokem 1989 vysoký komunistický funkcionář, v této věci dne 25.3.1992 interpelován poslankyní Evou Novákovou⁸⁴, vyjádřil se poměrně zdrženlivě. Na jednu stranu sice deklaroval, že federální vláda si je „závažnosti tohoto problému vědoma“⁸⁵ (ministrský předseda dokonce prohlásil, že má „plnou důvěru k církvím a náboženským společnostem“⁸⁶) a nepopřel „nutnost vyhlášení dalšího restitučního zákona odstraňujícího křivdy a bezpráví spáchané v minulosti na církvích a na církevním majetku“⁸⁷, nicméně náprava podle jeho představ neměla být zjednána obecným právním předpisem, ale dalšími výčtovými zákony. Těmi však měla být vrácena jen část církevního majetku, zbytek (zřejmě velká většina nemovitostí) „by zůstal i nadále v držbě státu a jeho výnosy by byly věnovány na humanitární a charitativní účely. Z tohoto majetku by byl zřízen fond nebo nadace, aby se zajistilo trvalé využití z tohoto majetku na shora uvedené účely.“⁸⁸ Premiér Čalfa byl v dané záležitosti evidentně inspirován Josefem II., který rovněž ze jmění zrušených klášterů roku 1782 vytvořil náboženské fondy, z nichž měly být financovány některé

ústavů, nadací, kostelů, obročí a fondů a předloží jej do tří měsíců od počátku účinnosti tohoto zákona Státnímu úřadu pro věci církevní. Podrobnosti stanoví Státní úřad pro věci církevní.

(3) Jakékoliv zcizení nebo zavazení majetku církví a náboženských společností vyžaduje předchozího souhlasu státní správy.“

⁸³ výňatek z Programového prohlášení vlády Mariána Čalfy ze dne 3.7.1990, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26632> (1.9.2008):

„Dynamické zmeny, prebiehajúce v týchto dňoch v našej spoločnosti, sa pozitívne odrážajú i vo vzťahu medzi štátom, cirkvami a veriacimi občanmi. Zásadné zmeny Ústavy ČSSR a zrušenie monopolného postavenia marxisticko-leninského svetového názoru vytvára celkom nové podmienky pre realizáciu všetkých potrieb a záujmov veriacich občanov. V našej spoločnosti už nebude dochádzať k obmedzovaniu náboženskej viery, činnosti cirkví ani k diskriminácii veriacich občanov. Vláda si uvedomuje, že i cirkvi svojou činnosťou pomáhajú formovať občiansku zodpovednosť. Vláda ČSSR preto za účasti cirkví a náboženských organizácií pripraví a predloží Federálnemu zhromaždeniu návrh nového zákona o slobode náboženských vyznaní a o náboženských spoločnostiach. I tento zákon bude v zhode nielen s Ústavou, ale aj s prijatými medzinárodnými záväzkami. Ešte pred prijatím tohto nového zákona o slobode vyznania vláda podá v januári alebo vo februári Federálnemu zhromaždeniu návrh na zrušenie ustanovenia zákona č. 218 z roku 1949 Zb. vyžadujúce štátny súhlas pre duchovnú činnosť. Zároveň vláda uznáva, že cirkevné rehole neboli právno zrušené a že môžu verejne vystupovať a rozvíjať svoje poslanie najmä v zdravotníctve a v sociálnych službách. Vstup cirkví do oznamovacích prostriedkov pokladá vláda za samozrejmy.“

⁸⁴ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 1450 ze dne 25.3.1992

⁸⁵ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 1524 ze dne 12.4.1992

⁸⁶ tamtéž

⁸⁷ tamtéž

⁸⁸ tamtéž

aktivity katolické církve. Nedodal ovšem, že díky „*schopnostem*“ státní správy náboženské fondy v českých zemích v řádu několika desetiletí přišly o velkou většinu nemovitostí, které byly často za záhadných okolností a hluboko pod cenou prodány především osobám s konexemi ve vrcholové politice (Klemens Wenzel kníže Metternich – panství zrušeného kláštera Plasy apod.). Vzhledem k tomu, jakým způsobem bylo nezřídka v ČSFR a ČR nakládáno v první polovině 90. let 20. století s majetkem státu, by zřejmě realizace podobné myšlenky skončila pravděpodobně velice tristně. O řídicí funkce v takovéto instituci by pochopitelně byly sváděny lité zákulisní boje, v nichž by často nerozhodovala odbornost, ale barva stranické knížky, jako v tolika jiných podobných případech. Otázkou také zůstává, nakolik by aplikace některých přístupů z období josefinizmu byla vhodná také s dvousetletým odstupem do zcela změněných státoprávních, ekonomických i společenských podmínek.

Vzhledem k tomuto nepřilíh aktivnímu přístupu federální vlády se iniciativy chopila skupina 62 pravicově orientovaných poslanců Federálního shromáždění a na počátku roku 1992 předložila k projednání vlastní osnovu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví a náboženských společností⁸⁹ (dále jen „*návrh zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví*“) „*ve snaze zmírnit následky některých majetkových křivd, které postihly církev a náboženské společnosti v období let 1948 až 1989.*“⁹⁰

Navrhovatelé vhodně připomněli, že „*právě církev, náboženské společnosti, řeholní řády a kongregace, odsouzené komunistickým režimem k postupnému odumření, byly hned na počátku vlády totality zbaveny téměř všeho. Některým církvím a náboženským společnostem zůstal byl ponechán pouze majetek sloužící bezprostředně bohoslužebným účelům. Ostatní statky, které umožňovaly jejich další působení (nemocnice, školy, domovy důchodců, útulky, sirotčince a pod.) jim byly odebrány a dále jim byl odebrán veškerý majetek, který by mohl být ekonomickou základnou pro krytí nákladů při realizaci jejich činnosti.*“⁹¹

Koncept zákona předpokládal, že vrácení svého někdejšího majetku by se mohly domáhat tzv. „*oprávněné osoby*“, jimiž byly jednak samotné církve nebo náboženské společnosti, jednak jejich organizační složky (v první řadě diecéze, ale i farnosti, řády

⁸⁹ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, tisk č. 955 (datum neuvedeno)

⁹⁰ preambule návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví a náboženských společností z roku 1992

⁹¹ srov. důvodová zpráva k návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

a kongregace apod.), včetně nadací a Náboženské matice, za těchto podmínek (srov. §§ 1, 4 a 6 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví):

- a) k majetkové křivdě došlo v rozhodném období od 25.2.1948 do 1.1.1990;
- b) ke dni účinnosti zákona měly mít sídlo na území ČSFR;
- c) jejich majetek, včetně půdy, budov a staveb přešel do vlastnictví státu nebo jiných právnických osob v rozhodném období v důsledku občanskoprávních úkonů (často vynucených) nebo některých správních aktů.

Naopak tzv. „*povinnými osobami*“, vůči nimž oprávněné osoby mohly uplatnit nárok na svůj někdejší nemovitý i movitý majetek, měly být zejména stát a právnické osoby (i obce), „*kteřé ke dni začátku účinnosti tohoto zákona věc drží*“⁹². Předpokládalo se, že povinnými osobami budou také fyzické osoby („*i osoby blízké těmto osobám, včetně snach, zeťů, švagrů a švagrových, pokud na ně tyto osoby věc přenesly*“⁹³), pokud získaly některou věc od státu, který ji nabyt právně pochybným způsobem (např. na základě darovací smlouvy uzavřené v tísní nebo kupní smlouvy uzavřené v tísní a za nápadně nevýhodných podmínek, vyvlastněním bez vyplacení náhrady, nezákonným znárodněním, odnětím bez právního důvodu apod.⁹⁴), a zároveň „*tyto osoby získaly věc buď v rozporu s tehdy platnými právními předpisy, nebo na základě protiprávního zvýhodnění osoby nabyvatele*.“⁹⁵ Pokud byla povinnou osoba jiná než stát, měla právo na vrácení kupní ceny, kterou zaplatila při koupi věci; musela však svůj nárok vůči státu uplatnit.⁹⁶

Ustanovení §§ 10 a 11 odst. 1 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví obsahovalo základní procesní pravidla pro vydání nemovitých a movitých věcí. Počítalo se s tím, že oprávněná osoba adresuje povinné osobě písemnou výzvu, jejíž součástí mělo být jednak prokázání nároku na vydání věci, jednak specifikace způsobu, jakým došlo k jejímu převzetí státem. Oprávněná osoba tak měla učinit nejpozději 18 měsíců od nabytí účinnosti zákona (tato prekluzivní lhůta měla platit jak pro věci movité, tak nemovité).⁹⁷

Povinná osoba měla mít po obdržení výzvy dvě možnosti. Buď mohla nárok oprávněné osoby uznat a do 60 dní od doručení výzvy s ní uzavřít dohodu o vydání věci

⁹² § 5 odst. 1 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹³ § 5 odst. 2 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹⁴ srov. § 6 odst. 1 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹⁵ § 5 odst. 2 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹⁶ srov. § 6 odst. 4 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹⁷ § 14 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

nebo nemovitosti (v případě nemovitosti měl tento dokument podléhat registraci státním notářstvím), nebo výzvě nevyhovět. Byť to předmětný návrh zákona výslovně neuváděl, z podstaty věci bylo možné dovodit, že záporné stanovisko povinné osoby mohlo být vyjádřeno jejím negativním vyjádřením (zřejmě rovněž písemným) nebo prostě tím, že na výzvu vůbec nereagovala. V tom případě po uplynutí lhůty 60 dní měla mít oprávněná osoba příležitost domáhat se svých majetkových nároků „u soudu ve lhůtě 18 měsíců ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona.“⁹⁸ Oprávněná osoba měla být v těchto případech, jež by pravděpodobně byly poměrně časté – osvobozena od soudních poplatků.⁹⁹

V případě, že byl uznán restituční nárok oprávněné osoby (dohodou o vydání věci nebo nemovitosti, pravomocným rozhodnutím soudu), měla jí být předmětná movitá nebo nemovitá věc vydána „v takovém stavu, ve kterém se nacházela v den doručení písemné výzvy na vydání věci povinné osobě.“¹⁰⁰

Návrh zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví počítal s tím, že ne ve všech případech by měla být naturální restituce, spočívající ve vydání nemovitostí. Z restituce měly být zejména vyloučeny pozemky zastavěné, zahrádkářské kolonie, důležité pro obranu státu nebo lesy v zónách ochrany krajiny (národní parky, chráněné krajinné oblasti).¹⁰¹

Právní úprava náhrad za nevydané pozemky pak měla být upravena v ustanovení § 13 zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví. Jeho znění ovšem nepatří z formálního hlediska k těm nejzdařilejším, nicméně obecně lze říci, že náhrada měla mít dvojí podobu – oprávněným osobám buď měla být poskytnuta v relutární formě (výši náhrady v hotovosti měly stanovit vlády české a slovenské části federace svými nařízeními), nebo formou výměny původních nemovitostí za jiné. Předpokládalo se, že nárok na finanční náhradu bude muset být uplatněn u příslušného orgánu státu nejpozději do jednoho roku ode dne nabytí účinnosti zákona, nárok na věcnou náhradu pak podobně jako v případě vydání věci, tj. formou písemné výzvy oprávněné osoby do 18 měsíců ode dne nabytí účinnosti zákona, jinak měl zaniknout (konkrétní způsob náhrady měl být upraven dohodou mezi oprávněnou a povinnou osobou do 18 měsíců od podání výzvy oprávněnou osobou, se souhlasem oprávněné osoby i po tomto termínu).¹⁰²

⁹⁸ § 10 odst. 3 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

⁹⁹ § 10 odst. 6 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

¹⁰⁰ § 11 odst. 1 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

¹⁰¹ srov. § 7 odst. 1-4 zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

¹⁰² srov. § 13 návrhu zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví

Poslanecký návrh zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví vylučoval, aby osoby oprávněné a povinné vůči sobě uplatňovaly jiné nároky než ty, které byly obsaženy v jeho znění (tj. např. právo na náhradu škody, ušlý zisk, znehodnocení věci apod.).

Přijetím obecného restitučního zákona nemělo dojít ke zrušení poskytování služného duchovním ze státního rozpočtu, nastaveného zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.

Drobné zásahy do znění předloženého návrhu, provedené v ústavně právních výborech Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění byly spíše kosmetické a upřesňující¹⁰³, při parlamentní rozpravě dne 13.3.1992 se však objevily komplikace. Proti návrhu se nejprve vyslovila federální Čalfova vláda, oficiálně trvající nadále na metodě dalších výčtových zákonů a poukazující na některé technické komplikace, po ní také představitelé levicové opozice (ČSSD, komunisté).¹⁰⁴

První zatěžkávací zkouška čekala návrh dne 15.4.1992, kdy o něm zároveň hlasovaly obě komory Federálního shromáždění. Ve Sněmovnou lidu byl schválen (64 pro, 22 proti, 19 se zdrželo),¹⁰⁵ ve Sněmovně národů však nikoli. I tam se sice pro církevní restituce vyslovila většina poslanců (česká část Sněmovny národů – 28 pro, 17 proti, 16 se zdrželo; slovenská část Sněmovny národů – 30 pro, 11 proti, 11 se zdrželo)¹⁰⁶ a opakované hlasování v této věci ve Sněmovně národů dne 28.4.1992 dopadlo podobně (česká část Sněmovny národů – 39 poslanců pro návrh, 10 proti a 6 se zdrželo; slovenská část Sněmovny národů – 32 pro, 1 proti, 13 se zdrželo)¹⁰⁷, nicméně narazily na tehdy platný princip zákazu majorizace.¹⁰⁸ Byť mělo československé Federální shromáždění ČSFR formálně dvě sněmovny (srov. čl. 29 odst. 1 ústavního zákona č. 143/1968, o československé federaci, v tehdy platném znění), fakticky šlo o systém tříkomorový. Nebylo tedy nic platné, že v opakovaném hlasování dne 28.4.1992 obě části Sněmovny národů s návrhem zákona o majetkové restituci a rehabilitaci církví a náboženských společností souhlasily a že v české části získal dokonce o jeden hlas více, než bylo nutné.

¹⁰³ srov. Federální shromáždění ČSFR, tisk č. 1392 ze dne 12.3.1992

¹⁰⁴ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, Společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, stenoprotokol z 21. schůze ze dne 13.3.1992

¹⁰⁵ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, Společná schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, stenoprotokol z 22. schůze ze dne 15.4.1992

¹⁰⁶ tamtéž

¹⁰⁷ Federální shromáždění ČSFR 1990-1992, Sněmovna národů, stenoprotokol z 18. schůze ze dne 28.4.1992

¹⁰⁸ Podle čl. 31 odst. 2 a čl. 42 odst. 1 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, v tehdy platném znění, měla Sněmovna národů celkem 150 poslanců, z toho bylo 75 voleno za ČR a 75 za SR. K přijetí zákona bylo nutné získat nadpoloviční většinu hlasů v každé komoře a navíc ještě také nadpoloviční většinu i v každé národní části Sněmovny národů (tj. minimálně 38).

Podstatné bylo, že ve slovenské části se kladně k návrhu vyjádřilo pouze 32 zákonodárců, přičemž bylo nutné, aby jich bylo 38. Část odpovědnosti za neschválení církevních restitucí nesli nepřítomní poslanci nacionalisticky orientovaného Hnutí za demokratické Slovensko.¹⁰⁹ O to paradoxnější je, že hlasovat pro ně v nově vzniklé Slovenské republice jim již následujícího roku nečinilo žádné problémy.¹¹⁰

Pokus z roku 1992 dosáhnout odstranění alespoň některých majetkových křivd, jichž se dopustil komunistický režim v letech 1948-1989 vůči církvím a náboženským společnostem tak skončil fiaskem a podobný zákon nebyl „*do dnešních dnů vydán a restituce církevního majetku ani nezačala.*“¹¹¹ Sice ještě v listopadu roku 1992 předložila na půdě České národní rady skupina 23 převážně lidoveckých poslanců návrh zásad zákona o majetkové restituci církví, náboženských společností a náboženských charitativních organizací,¹¹² avšak – jak již samotný název tohoto materiálu napovídá – nejednalo se o paragrafované znění, ale spíše teze zamýšlené právní úpravy. O nich už žádná serióznější diskuze vedena nebyla.

Promarnění příležitosti v roce 1992 minimálně na další dvě desetiletí (ale spíše na dobu daleko delší) podvázalo sociální, kulturní a charitativní aktivity církví a náboženských společností a zároveň zakonzervovalo jejich závislost na státu a veřejných zdrojích, která „*zásadně vyhovuje jak vládám liberálním, tak sociálně demokratickým.*“¹¹³ Uspokojivé řešení této situace, která kromě státu nevyhovuje především samotným církvím a náboženským společnostem, ale vadí také velké části české veřejnosti a čím dál tím více také obcím, bylo v roce 1992 zřejmě definitivně pohřbeno.

3.4. První Klausova vláda (1992-1996)

První Klausova koaliční vláda (1992-1996), tvořená ODS, KDU-ČSL a ODA, se opírala o dostatečnou parlamentní většinu (105 mandátů z 200). Pokud by tehdy existovala vůle všech těchto politických subjektů otázku církevních restitucí řešit, ušetřila by si ČR do budoucna čas a energii na jiné, neméně důležité reformní kroky. Nutno podotknout, že

¹⁰⁹ srov. HRDINA: Vztahy, str. 33; Přehled jednání mezi státem a církvemi v letech 1990-2000. Praha, Sekretariát České biskupské konference 2001, str. 5

¹¹⁰ zákon č. 282/1993 Z. z., o zmiernení niektorých majetkových křivd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam, ze dne 27.10.1993

¹¹¹ FERANC, Daniel: Blokační paragraf versus první pozemková reforma. IPES zpravodaj 1/2007, str. 5

¹¹² Česká národní rada 1992, tisk č. 164 ze dne 17.11.1992

¹¹³ HRDINA, Antonín Ignác: Texty ke studiu konfesního práva III. Praha, Karolinum 2006, str. 313

programové prohlášení vlády ze dne 13. července 1992 se sice o pozitivní roli církvi a náboženských společností zmiňovalo,¹¹⁴ avšak konkrétní závazek nového řešení financování jejich činnosti v něm chyběl.

Důležitou roli sehrával osobní názor na církve a náboženské společnosti Václava Klause, a ten k byl – alespoň v době, kdy byl předsedou vlády – ambivalentní. Na jednu stranu sice oceňoval jejich roli jako subjektů, „*kteří nabízejí a zprostředkovávají určité duchovní hodnoty*“¹¹⁵ a vnímal je „*jako plnohodnotnou a konstruktivní součást občanské společnosti a lidské civilizace vůbec*“¹¹⁶, na druhé straně se projednávání důležitých církevněpolitických otázek, dotýkajících se v první řadě církve katolické, v letech 1992-1996 úmyslně vyhýbal, „*takže biskupové měli možnost jednání nikoli s vládou, ale pouze s jednotlivými ministry, zejm. z KDU-ČSL.*“¹¹⁷ Václav Klaus si sice dokázal představit, že by církvim a náboženským společenstvem mohly být vráceny kostely, kláštery, obydlí duchovních, posvátná a poutní místa nebo knihovny, avšak nic víc.¹¹⁸ Otázku větších církevních restitucí pak pokládal takřka za nebezpečnou, neboť podle něj „*znamenal velký průlom do naší dosavadní filozofie nápravy majetkových křivd*“¹¹⁹, neboť by vybočovala „*z principu, že stát vrací majetek jen osobám fyzickým, nikoli právnickým.*“¹²⁰ Uvedená teze však neodpovídá pravdě – v některých případech vrátil majetek i právnickým osobám (ČSSD, Česká obec sokolská). Zdá se však, že daleko důležitější roli sehrála obava vlivné části ODS z „*růstu vlivu a síly církve – nejen společensko-politického, ale i ekonomického.*“¹²¹ Všechny pokusy o řešení otázky vrácení majetků církevním právnickým osobám byly buď smeteny ze stolu nebo ignorovány, ať již byly iniciovány

¹¹⁴ výňatky z Programového prohlášení vlády Václava Klause ze dne 13.7.1992, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26624> (1.9.2008):

„*Vláda bude chránit svobodu náboženství, protože si je vědoma jeho významu pro jedince i společnost jako celek. (...) Chceme, aby naše společnost byla občanskou společností a budeme hájit její základní principy. K těm patří zejména svoboda jednotlivce, rodina jako základ společnosti a rovná práva a povinnosti pro všechny bez rozdílu pohlaví, národnosti nebo barvy pleti, náboženského vyznání, a nebo politického názoru. (...) Vláda bude systémem sociální pomoci, jehož nositelem musí být především obce, občanské, charitativní a církevní organizace i jiné nestátní subjekty, zajišťovat poskytování nezbytné podpory těm občanům, kteří se bez vlastního zavinění ocitnou v hmotné nebo sociální nouzi, kterou nejsou schopni řešit bez vnější pomoci. (...) Stát zajistí aby se všechny školy (státní, církevní, soukromé) mohly rozvíjet za srovnatelných podmínek. Vláda se zasadí o dodržování náboženské a občanské tolerance. Vědoma si nezastupitelné role církvi a náboženských společností ve svobodné občanské společnosti, bude vytvářet podmínky pro jejich veškerou aktivitu.*“

¹¹⁵ KLAUS, Václav: Mezi minulostí a budoucností. Brno, Georgetown 1996, str. 178

¹¹⁶ tamtéž

¹¹⁷ HRDINA: Vztahy, str. 34

¹¹⁸ srov. KLAUS: op. cit., str. 181

¹¹⁹ KLAUS: op. cit., str. 180

¹²⁰ tamtéž

¹²¹ VLK, Miloslav: Předmluva k Přehledu jednání mezi státem a církvemi v letech 1990-2000. Praha, Sekretariát České biskupské konference 2001, str. 2

samotnými církvemi a náboženskými společnostmi,¹²² lidoveckými zákonodárci¹²³ nebo dokonce Evropským parlamentem.¹²⁴ Po celou dobu, co byla u moci, nepředložila první Klausova vláda ani jediný legislativní návrh církevního restitučního zákona a v této otázce se pravicová ODS vzácně shodla s levicí, včetně komunistů.¹²⁵

3.5. Exekutivní vydávání církevního majetku (1996-1998)

Zdalo se, že ke zlomu by mohlo dojít po volbách v roce 1996,¹²⁶ po nichž sice Václav Klaus nadále zůstal ve funkci ministerského předsedy, posílilo však postavení koaličních partnerů (paritní zastoupení ODS a ostatních dvou koaličních stran KDU-ČSL a ODA ve vládě) a opozice. Druhá Klausova koaliční vláda již nedisponovala většinou v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR (pouze 99 mandátů z 200) a její stabilita závisela na toleranci nejsilnější opoziční strany ČSSD výměnou za vrcholné posty v zákonodárném sboru.

K otázce církevních restitucí byl druhý Klausův vládní kabinet o něco vstřícnější než ten první.¹²⁷ Především proto, že druhé Klausově vládě chyběla dostatečná podpora Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, neměla být otázka zmírnění majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společnostem řešena speciálním zákonem, ale pouze na vládní úrovni. Jako zákonné zmocnění, využitě pro tento postup, bylo využito znění ustanovení § 45 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné

¹²² srov. Přehled, str. 6-9

¹²³ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1993-1996, tisk č. 2022 ze dne 22.12.1995 (návrh zákona o dokončení nápravy některých majetkových křivd)

¹²⁴ srov. usnesení Evropského parlamentu č. B4-1493/95 ze dne 14.12.1995 – byl je nazváno „*Rezoluce o vrácení uloupeného majetku židovských obcí*“, konstatuje, že „*pod komunistickými vládami mnoho jiných jednotlivců různého původu, z různých skupin obyvatelstva a z různých církví a mnoho organizací, zvláště křesťanských církví, bylo zbaveno majetku*“ (bod G) a „*žádá, aby všechny státy střední a východní Evropy, pokud tak ještě neučinily, přijaly příslušné zákony na vrácení ostatních majetků uloupených komunisty nebo nacisty a jejich spolupviníky, jejich právoplatným vlastníkům*“ (čl. 4).

¹²⁵ srov. HRDINA: Vztahy, str. 34

¹²⁶ výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 1996 (zdroj: www.volby.cz):

ODS 29,6 %, ČSSD 26,4 %, KSČM 10,3 %, KDU-ČSL 8,1 %, Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa 8 %, ODA 6,3 %

¹²⁷ výňatek z Programového prohlášení vlády Václava Klause (datum neuvedeno, zřejmě červenec 1996), <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26624> (1.3.2011):

„*Vláda bude prosazovat a dále rozvíjet atmosféru občanské a náboženské tolerance, vzájemného respektu a spolupráce. Váží si úlohy, kterou církev a náboženské společnosti hrají v naší společnosti, a bude podporovat jejich různé aktivity. Je připravena řešit i otázku zmírnění majetkových křivd, které církve utrpěly v minulosti, a v souvislosti s tím je připravena i v ekonomické oblasti legislativně dotvořit princip oddělení církvi od státu.*“

osoby,¹²⁸ přičemž postup při vydávání nemovitostí měl být regulován především vyhláškou č. 119/1988 Sb., o hospodaření s národním majetkem.

Dne 25.9.1996, tedy krátce po svém jmenování, přijala druhá Klausova vláda usnesení č. 498, o bezúplatném převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právnickým osobám ke zmírnění některých majetkových křivd způsobených těmito subjekty. Restituce se měly týkat registrovaných církví a náboženských společností, jejich organizačních jednotek s právní subjektivitou a Náboženské matice. Vládní usnesení č. 498 ze dne 25.9.1996 předpokládalo navrácení:

- a) budov a staveb, které sloužily k duchovním, pastoračním a správním účelům církví nebo jako obydlí duchovních;
- b) pozemků, na nichž stály tyto budovy a stavby, včetně pozemků, které s těmito budovami tvořily jeden funkční celek;
- c) pozemků, na nichž stojí budovy, k nimž přešla vlastnická práva podle zákona č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.;
- d) budov a staveb, včetně pozemků, tvořících s nimi jeden funkční celek, pokud sloužily k sociální, charitativní, výchovné a vzdělávací činnosti církví a církve byly připraveny k těmto účelům tyto nemovitosti využívat; to vše za předpokladu, že převodu nebránil závažný veřejný zájem.¹²⁹

Již předem bylo (stejně jako v případě výčtových zákonů z let 1990-1991) vyloučeno, aby původní vlastníci v souvislosti s případným převodem předmětného majetku uplatnily vůči státu nárok na jakékoli finanční náhrady při změně stavu majetku, náhrady za ušlý zisk apod.¹³⁰

Podle čl. 1 odst. 3 a 4 přílohy usnesení vlády č. 498 ze dne 25.9.1996 měly žádost o vrácení svého někdejšího majetku podat církevní právnické osoby prostřednictvím

¹²⁸ vybraná ustanovení § 45 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby:

„(1) Podniky nemohou mimo obvyklé hospodaření uzavírat smlouvy o převodu vlastnictví majetku, k němuž mají právo hospodaření, nakládat se svými majetkovými účastmi na podnikání právnických osob, ani tyto zakládat.

(2) Výjimky z ustanovení odstavce 1 může v odůvodněných případech povolit příslušná vláda. Udělená výjimka nahrazuje povolení podle zvláštních předpisů.“

¹²⁹ srov. čl. 1 odst. 2 přílohy usnesení vlády č. 498 ze dne 25.9.1996 (Postup při převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právnickým osobám)

¹³⁰ čl. 2 odst. 2 přílohy usnesení vlády č. 498 ze dne 25.9.1996 (Postup při převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právnickým osobám)

ministerstva kultury, a to v poměrně krátké lhůtě do 30. listopadu 1996. „Ze strany církevních subjektů bylo poté požádáno o převod zhruba 5000 položek.“¹³¹ Ministerstvo kultury pak předložené požadavky sumarizovalo, vyhodnotilo, zásadně redukovalo a předložilo k posouzení vládě seznam 1887 položek, určených k vrácení.¹³²

Dne 8.1.1997 vláda usnesením vzala souhrnný přehled nemovitého majetku, uplatněný pro převedení vlastnictví na církevní právnické osoby, na vědomí, nicméně rozhodla se celý proces ještě více zkomplikovat a prodloužit. Uložila proto vybraným orgánům veřejné moci (ministerstva, vedoucí ostatních ústředních orgánů státní správy, přednostům okresních úřadů, primátorům měst Brna, Ostravy a Plzně a primátorovi hlavního města Prahy), aby se k němu vyjádřily. Přitom měly kategorizovat uvedené položky z hlediska jejich převodu na tři kategorie:¹³³ a) nepřipadající v úvahu; b) problémové; c) souhlasné.

U každé nemovitosti, označené jako souhlasná nebo problémová, pak ještě mělo být posouzeno, zda státní organizace, která vykonává k nemovitosti právo hospodaření, ji může postrádat, aniž by tím ztížila podmínky pro výkon své hlavní činnosti nebo byla nucena v důsledku pozbytí věci vynaložit na tuto činnost neúměrné náklady. Rovněž mělo dojít k vyčíslení finančních dopadů na státní nebo místní územní rozpočet.¹³⁴ Základní kritéria pro hodnocení byla nastavena zněním § 7 vyhlášky č. 119/1988 Sb., o hospodaření s národním majetkem.¹³⁵

¹³¹ BRADÁČ, Petr: Financování církví v českých zemích ve 20. století. in.: Revue církevního práva 2/2007, str. 106

¹³² Ministerstvo kultury, <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=384> (1.9.2008)

¹³³ srov. čl. II. odst. 1 písm. a) usnesení vlády č. 6 ze dne 8.1.1997

¹³⁴ tamtéž

¹³⁵ § 7 vyhlášky č. 119/1988 Sb., o hospodaření s národním majetkem:

„Přebytečný a neupotřebitelný majetek

(1) Přebytečný je národní majetek, který organizace trvale nepotřebuje k plnění svých úkolů. Za přebytečnou se považuje též část majetku, která přesahuje rozsah přiměřený potřebám organizace.

(2) Neupotřebitelný je národní majetek, který pro své úplné opotřebení nebo poškození, zastaralost nebo nevhodnost v provozu nemůže již sloužit svému účelu. Za neupotřebitelné základní prostředky se považují též budovy a stavby, které nelze přemístit a které je třeba odstranit v důsledku plánované výstavby, přestavby nebo rozšíření objektu.

(3) O přebytečnosti nebo neupotřebitelnosti národního majetku i o způsobu naložení s ním rozhoduje písemně vedoucí organizace nebo jím písemně pověřený jiný vedoucí pracovník organizace, případně na návrh jím zřízené komise jako poradního orgánu. K rozhodnutí o přebytečnosti nebo neupotřebitelnosti národního majetku musí být dodatečně připojen doklad o tom, jak bylo s majetkem naloženo.

(4) Pro rozhodování o přebytečnosti a neupotřebitelnosti národního majetku kulturní povahy platí zvláštní předpisy.“

Usnesením č. 211 ze dne 9. dubna 1997 takto kategorizovaný seznam nemovitého majetku,¹³⁶ určeného k převodu do vlastnictví církevních právnických osob, obsahující celkem 710 souhlasných položek (z toho 232 budov),¹³⁷ „z něhož mohly být (...) předkládány podrobně popsání a odůvodněné návrhy k individuálnímu projednávání,“¹³⁸ vzala na vědomí vláda. Zároveň uložila příslušným orgánům veřejné správy, aby neprodleně zahájily realizaci bezúplatného převodu vybraných nemovitostí, k nimž právo hospodaření vykonával jimi řízený státní orgán nebo organizace v jejich působnosti, na příslušné církevní právnické osoby.¹³⁹ Na to pak navázala v letech 1997-1998 celá řada dalších usnesení druhé Klausovy a Tošovského „úřednické“ vlády¹⁴⁰, jejichž struktura a obsah byl vždy zhruba následující:

1. vyjádření souhlasu vlády s realizací bezúplatného převodu přesně specifikované nemovitosti ve vlastnictví státu na určitou církevní právnickou osobu (biskupství, řád, kongregaci, místní židovskou obec, farnost, kapitolu, Náboženskou matici apod.);
2. zmocnění osoby, pověřené řízením orgánu veřejné správy (ministr, přednosta okresního úřadu apod.), zajištěním realizace vrácení části církevního majetku.

Zároveň bylo stanoveno, aby veškeré smlouvy o převodu majetku státu jejich původním vlastníkům byly předloženy Ministerstvu financí (do 30 dnů od přijetí příslušného usnesení), které je mělo opatřit zvláštní doložkou a zaslat zpět převádějícím subjektům. Až poté mohl být podán návrh na vklad vlastnického práva do katastru nemovitostí.

„*Exekutivní cesta*“ řešení církevních restitucí však měla celou řadu slabin. Sama vláda si uvědomovala, že její mandát k transferům státního majetku (byť stát k němu přišel značně pochybnou cestou) na základě pouhých usnesení není příliš přesvědčivý a že by bylo daleko transparentnější a méně problematické, aby základní podmínky pro restituci byly stanoveny zákonem, případně obecně závaznými předpisy vydanými na základě jeho

¹³⁶ K určitým aktualizacím tohoto seznamu došlo usneseními vlády č. 812 ze dne 17.12.1997 a č. 197 ze dne 19.3.1998.

¹³⁷ HRDINA: Vztahy, str. 35

¹³⁸ Ministerstvo kultury, <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=384> (1.9.2008)

¹³⁹ srov. čl. II. odst. 1 písm. a) usnesení vlády č. 211 ze dne 9.4.1997

¹⁴⁰ usnesení vlády č. 678 ze dne 29.10.1997, č. 756 ze dne 26.11.1997, č. 813 a č. 814 ze dne 17.12.1997, č. 100 ze dne 18.2.1998, č. 114 ze dne 23.2.1998, č. 198 ze dne 18.3.1998, č. 228 ze dne 30.3.1998, č. 248 ze dne 8.4.1998, č. 287 ze dne 22.4.1998, č. 347 ze dne 18.5.1998, č. 367 ze dne 27.5.1998, č. 387 ze dne 3.6.1998, č. 431-433 ze dne 17.6.1998, č. 459 ze dne 24.6.1998

zmocnění a k jeho provedení.¹⁴¹ Dne 21.10.1997 proto předložila Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů (zákon o půdě).¹⁴² Obsah tohoto legislativního materiálu, vyhotoveného ministerstvem zemědělství, byl poměrně stručný:

Mělo dojít k určité úpravě blokačního § 29 zákona o půdě – majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské řády a kongregace, nesměl být do přijetí příslušných restitučních zákonů převáděn (což již platilo), ovšem pouze tehdy, pokud by nebylo stanoveno jinak. A právě výjimka z tohoto pravidla měla být obsažena v ustanovení § 17 zákona o půdě, do něhož měl být vložen nový odst. 4. Ten měl umožnit, aby Pozemkový fond směl majetek, který stát nabyt v době od 25.2.1948 do 1.1.1990 od církví, náboženských řádů a kongregací, převést bezúplatně se souhlasem vlády do jejich vlastnictví. Byť důvodová zpráva k předloženému legislativnímu materiálu předpokládala, že případné převody majetku budou realizovány pouze v malém rozsahu, znění návrhu teoreticky mohlo zdůvodnit restituci nemovitého majetku církví a náboženských společností v libovolném rozsahu, nebo nemuselo být v praxi aplikováno vůbec.

Za situace, kdy již došlo k faktickému rozkladu vládní koalice, se navrženou osnovou novely zákona o půdě zabývala Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. Již v 1. čtení dne 10.12.1997 padl návrh na zamítnutí předlohy a ten byl nakonec hladce poměrem hlasů 96:78 přijat.¹⁴³ Z uvedených čísel je patrné, že pro něj nezvedli ruku zdaleka všichni koaliční poslanci.

Další úskalí představovalo i znění čl. 1 odst. 2 písm. c) usnesení vlády č. 498 ze dne 25.9.1996 (Postup při převodu vymezeného nemovitého majetku církevním právnickým osobám), podle něhož bylo možné vydání specifikovaného církevního majetku původním vlastníkem jen tehdy, pokud tomu nebránil „závažný veřejný zájem.“ Tato vágní formulace teoreticky připouštěla jakýkoli účelový výklad a případný odpor některého orgánu veřejné správy mohl znamenat nepřekonatelnou překážku.

Vše komplikovala také politická situace. Nejsilnější opoziční ČSSD, na jejíž toleranci závisela v letech 1996-1998 stabilita vládního kabinetu, se k restituci církevního majetku „*exekutivní cestou*“ stavěla od počátku negativně a stejně kritický názor sdíleli

¹⁴¹ srov. PRŮCHOVÁ, op. cit., str. 52

¹⁴² srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1996-1998, tisk č. 308 ze dne 1.10.1997

¹⁴³ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1996-1998, stenoprotokol ze 17. schůze ze dne 10.12.1997

i Sládkovi republikáni a pochopitelně komunisté. Ostatně uvnitř samotné vlády, jejíž členy ODS, KDU-ČSL a ODA zaměstnávaly kromě zápasu s opozicí také vlastní spory, existovalo ohnisko odporu proti provádění církevních restitucí – ministerstvo financí řízené do počátku června roku 1997 Ivanem Kočárníkem, které využívalo (nebo spíše zneužívalo) toho, že bez jeho souhlasu, vyjádřeného udělením zvláštní doložky, byl jakýkoli majetkový transfer zcela vyloučen. Ve skutečnosti tak nakonec bylo tímto způsobem vráceno církevním právnickým osobám jen několik desítek pozemků nebo budov. V žádném případě však zdaleka „nešlo o vydání majetku způsobilého k ekonomickému zajištění církví.“¹⁴⁴

Způsob exekutivního vracení někdejšího církevního majetku původním vlastníkům, jehož základní parametry byly nastaveny v druhé polovině roku 1996 a na počátku roku 1997, neměl dlouhého trvání. „*Úřednická*“ vláda Josefa Tošovského, pověřená od ledna 1998 vést ČR k předčasným sněmovním volbám, naplánovaným na červen 1998, sice parametry nastavené předchozí druhou Klausovou vládou respektovala, k větším změnám jí ovšem chyběl politický mandát.

Obecně lze konstatovat, že provádění restitucí majetku církví a náboženských společností exekutivním způsobem rozhodně nelze považovat za systematický proces s pevnými pravidly ani za komplexní řešení. Spíše šlo o pokus.¹⁴⁵ Největší šanci na vrácení alespoň části svého někdejšího majetku měly pouze ty církevní právníkové osoby, jejichž nároky byly zcela nesporné a snadno doložitelné. Vzhledem k předcházejícím čtyřiceti letům komunistické totality a deseti bouřlivým letům polistopadového období, kdy právo stálo často až na posledním místě a o důležitých věcech rozhodovaly především „*zájmy dělnické třídy*“ (= KSČ) nebo „*neviditelná ruka trhu*“ (mnozí by jistě ocenili, kdyby alespoň tušili, kdo tuto ruku vedl), byla tato varianta poměrně vzácná. Na druhou stranu je však nutno alespoň částečně ocenit, že tento způsob zjednal určitou, byť nevelkou, nápravu pokřivených majetkoprávních vztahů mezi státem na straně jedné a malým okruhem církevních právnických osob na straně druhé.

¹⁴⁴ HRDINA: Vztahy, str. 35

¹⁴⁵ srov. HRDINA: Náboženská svoboda, str. 207

4. OSM PROMARNĚNÝCH LET (1998-2006)

4.1. Nevlídný přístup ČSSD (1998-2006)

Po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, které se uskutečnily ve dnech 19.-20. června 1998, se otočil kurz vládní politiky, dosud spíše liberální a pravicové, ostře doleva.¹⁴⁶ Vítězná ČSSD se překvapivě dohodla s druhou nejsilnější ODS na toleranci menšinového kabinetu Miloše Zemana, který byl dne 22. července 1998 jmenován prezidentem ČR Václavem Havlem, výměnou za některé řídicí a kontrolní funkce (tzv. „*opoziční smlouva*“).

Určitou naději u představitelů církví a náboženských společností mohla vzbudit výzva Zemanovy vlády „*k dialogu a diskusi, jejichž výsledkem by měl být i legislativní návrh řešení vztahu státu a církví, včetně způsobu jejich financování,*“¹⁴⁷ „*což se v minulých vládách vlastně nestalo.*“¹⁴⁸ V následujících osmi letech se bohužel prokázalo, že většina církevně politických záležitostí byla státem řešena vrchnostensky a bez ohledu na mínění církví a náboženských společností. ČSSD záhy po roce 1998 prokázala malou znalost církevní problematiky a do řešení vzájemných vztahů se silně promítla dřívější ideová (a často ideologická) kliše.¹⁴⁹ Oproti začátku 90. let 20. století se také znatelně proměnilo klima ve společnosti v tom smyslu, že znatelně zesílila médii a některými politiky šířená propaganda, obviňující církve a náboženské společnosti, zejména tu největší katolickou, z honby za mocí a majetky, jež nezůstala bez vlivu na vrtkavé veřejné mínění. Sčítání lidu v roce 2001 pak oproti předchozímu z roku 1991 přineslo údaje o citelném úbytku věřících.

První vážnější komplikací, která zatížila vztahy mezi státem na straně jedné a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé, se stalo jmenování Pavla Dostála ministrem kultury, „*který se – ještě jako poslanec parlamentu za ČSSD – častokrát vyslovoval proti restitucím církevního majetku a na adresu katolické církve pronesl v hromadných sdělovacích prostředcích nejedno nelaskavé slovo,*“¹⁵⁰ byť formálně

¹⁴⁶ výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 1998 (zdroj: www.volby.cz):

ČSSD 32,3 %, ODS 27,7 %, KSČM 11 %, KDU-ČSL 9 %, US 8,6 %

¹⁴⁷ Programové prohlášení vlády Miloše Zemana ze dne 7.8.1998, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26626> (1.9.2008)

¹⁴⁸ Přehled, str. 11

¹⁴⁹ srov. Přehled, str. 23

¹⁵⁰ HRDINA: Vztahy, str. 40

nezapomínal zdůrazňovat dobrou vůli svou i vlády dosáhnout řešení všech problémů k oboustranné spokojenosti jak státu na straně jedné, tak církví a náboženských společností na straně druhé.¹⁵¹ Jistě není bez zajímavosti, že ministerstvo kultury se krátce po Dostálově nástupu neúspěšně pokusilo agendy spojené s činností církví a náboženských společností zbavit a převést na ministerstvo vnitra. Nový ministr hned v září 1998 provedl důležitou personální změnu na postu vedoucí odboru církví, jehož řízením byla pověřena RNDr. Jana Řepová, jejíž zřejmě největší kvalifikací byla příslušnost k smluvně opoziční ODS.

Záhy následovaly další nevlídné kroky – do Komise vlády ČR pro otázky vztahu státu a církví¹⁵² byly nominovány některé osoby pro církve a náboženské společnosti zcela nebo částečně nepřijatelné,¹⁵³ podivné snahy ministerstva kultury o získání výlučné kontroly nad Náboženskou maticí (závěr roku 1998) a jeho provokativní zpochybňování právní kontinuity některých církevních právnických osob, zejména řeholních společností (počátek roku 1999),¹⁵⁴ nebo některá ustanovení nového zákona o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (č. 3/2002 Sb.).

Zcela se také zadrhl jakýkoli restituční proces. Hned na počátku svého vládnutí v létě 1998 dala vláda ČSSD jasně na vědomí, že nehodlá pokračovat v exekutivním převodu státního majetku na církve s výjimkou arizovaného majetku a že převod podmiňuje přijetím zákona o státním majetku.¹⁵⁵ A nezůstalo pouze u této proklamace – na návrh ministerstva kultury z prosince 1998 Zemanova vláda svým usnesením č. 692 ze dne 7.7.1999 zrušila usnesení druhého menšinového Klausova kabinetu č. 211 ze dne 9.4.1997, k převodu vymezeného nemovitého majetku státu do vlastnictví církevních právnických osob podle kategorizovaného seznamu uplatněných požadavků, čímž jakýkoli proces církevních restitucí formálně zastavila (ostatně fakticky byl tento proces ukončen již zhruba o rok dříve). Na všechny aktivity, které tomu měly zabránit, ať již vnitrostátní nebo

¹⁵¹ srov. DOSTÁL, Pavel: Odluka církví od státu není jednoduchá. in: Vztah církví a státu. Praha, CEP 2004, str. 11

¹⁵² zřízena vládním usnesením č. 79 ze dne 27.1.1999

¹⁵³ Do této skupiny patřili zejména poslanci Dalibor Matulka (KSČM) a Jan Zahradil (ODS) nebo advokát Aleš Pejchal, který ve svém elaborátu nazvaném „*Postavení náboženské matice – právně historický rozbor*“ ze dne 27.6.1997 mj. chválil Josefa II. za to, jak „*zcela správně při své reformě církve římskokatolické rozpoznal, že řeholní stav se přežil*“ (srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1996-1998, tisk č. 263 ze dne 2.7.1997). Působení mnoha řeholních řádů a kongregací v současnosti, tj. více než 200 let po smrti Josefa II., je poměrně jasným důkazem o nesmyslnosti podobného tvrzení a také o určitých předsudcích jeho autora.

¹⁵⁴ srov. usnesení vlády č. 24 ze dne 6.1.1999

¹⁵⁵ srov. Programové prohlášení vlády Miloše Zemana ze dne 7.8.1998, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26626> (1.9.2008)

zahraniční,¹⁵⁶ nebyl brán zřetel. Teoreticky bylo možné řešit restituci majetku církevních právnických osob zvláštním zákonem, což vláda připouštěla jako možnou variantu, nicméně její přístup takovou cestu již předem vylučoval.

Ministerský předseda Miloš Zeman i ministr kultury Pavel Dostál sice deklarovali svůj zájem na tom, aby tato otázka byla řešena, mj. při setkání s představiteli České biskupské konference dne 17.4.2001,¹⁵⁷ v praxi však postupovali jinak. Navíc zásadní rozpor mezi státem na straně jedné a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé panoval v otázce způsobu, jakým by měla být restituce prováděna. Vláda počítala (podobně jako na počátku 90. let 20. století) s výčtovým zákonem (výčtovými zákony?). Nijak přitom nemínila umožnit církvím a náboženským společnostem vybudovat solidní ekonomickou základnu, a proto počítala nejvýše s vydáním nemovitostí, které splňovaly kumulativně tyto podmínky:¹⁵⁸

- a) byly ve vlastnictví státu (nikoli např. obcí nebo osob soukromého práva);
- b) příslušná církev nebo náboženská společnost (rozumí se též její tehdejší organizační složky) je vlastníka k 25.2.1948;
- c) šlo o kultovní objekty nebo nemovitosti, které byly součástí nemovitostí vydaných zákonem č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a Arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.

Již v prvním pololetí roku 1999 vyzvalo ministerstvo kultury vybrané církve a náboženské společnosti,¹⁵⁹ aby předložily (již pokolikáté?) seznam majetku, který navrhuje k převodu do svého vlastnictví. Rovněž vzhledem k předcházejícím krokům Zemanovy vlády nebylo divu, že se církve a náboženské společnosti k této aktivitě postavily spíše zdrženlivě s tím, že jednoznačně preferují obecnou restituční právní normu. Do konce funkčního období Zemanovy vlády (12.7.2002) však nebyl předložen českým zákonodárcům ani výčtový ani jiný zákon o narovnání majetkových vztahů s církvemi

¹⁵⁶ srov. bod 3 Rezoluce č. 562 Sněmovny reprezentantů Spojených států amerických, o majetcích neprávem vyvlastněných bývalými totalitními státy, ze dne 13.10.1998 (144 Cong Rec H 10724)

¹⁵⁷ srov. Tiskové středisko České biskupské konference 18.4.2001, <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/setkani-nejvy-ich-predstavitelu-cirkev-a-statu.html> (1.9.2008)

¹⁵⁸ srov. Ministerstvo kultury, Jednání o majetkovém narovnání v letech 1999 až 2001 a o přípravě výčtového zákona v roce 2001, <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=385> (1.9.2008)

¹⁵⁹ Šlo o tyto církve a náboženské společnosti: Římskokatolická církev, Českobratrská církev evangelická, Církev československá husitská, Církev adventistů sedmého dne, Bratrská jednota baptistů, Církev bratrská, Jednota bratrská, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi a Starokatolická církev [Ministerstvo kultury, Jednání o majetkovém narovnání v letech 1999 až 2001 a o přípravě výčtového zákona v roce 2001, <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=385> (1.9.2008)].

a náboženskými společnostmi, s výjimkou zákona č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem (kapitola 4.3.).

Přešlapování na místě pokračovalo i po sněmovních volbách v roce 2002.¹⁶⁰ Vítězná ČSSD po nich opustila vizi menšinové vlády, podporovanou nejsilnější opoziční ODS, a podařilo se jí sestavit vysoce nestabilní koalici s KDU-ČSL a Uníí svobody, která v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR disponovala křehkou většinou jednoho hlasu. Během let 2002-2006 se ve funkci ministerského předsedy postupně vystřídali sociální demokraté Vladimír Špidla (2002-2004), Stanislav Gross (2004-2005) a Jiří Paroubek (2005-2006).

Špidlova vláda, považující „*církvě a náboženské společnosti za důležitou součást občanské společnosti*“¹⁶¹, vyjádřila své odhodlání

- pokračovat v dosavadních bezúplatných převodech státního majetku, který sloužil a dosud může sloužit kultovním, sociálním nebo jiným podobným aktivitám církví a náboženských společností;
- vyřešit uspořádání majetkových vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi a financování jejich duchovní činnosti z jiných zdrojů, než je státní rozpočet;
- zachovat státní podporu sociálních, zdravotních, vzdělávacích a dalších veřejně prospěšných aktivit církví a náboženských společností.¹⁶²

Skutečnost však byla taková, že ani jeden z těchto bodů se nikdy nepodařilo realizovat. V názorech staronového ministra kultury Dostála, v jehož gesci byla agenda týkající se církví a náboženských společností, nedošlo k žádnému pozitivnímu posunu. Maximálně byl ochoten jednat o dalších výčetových zákonech, žádný konkrétní koncept však vypracován nebyl.

Velice vstřícné vůči církvím a náboženským společnostem byly též formulace programového prohlášení následující vlády Stanislava Grosse ze srpna 2004,¹⁶³ byť už se

¹⁶⁰ výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2002 (zdroj: www.volby.cz): ČSSD 30,2 %, ODS 24,5 %, KSČM 18,5 %, Koalice KDU-ČSL a US 14,3 %

¹⁶¹ Programové prohlášení vlády Vladimíra Špidly ze dne 6.8.2002, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26609> (1.9.2008)

¹⁶² tamtéž

¹⁶³ výňatek z Programového prohlášení vlády Stanislava Grosse ze dne 19.8.2004, <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26627> (1.9.2008):

v něm nehovořilo o vyřešení problematiky církevních restitucí a nového financování církví a náboženských společností zvláštním právním předpisem, ale pouze o předložení jakéhosi návrhu k veřejné diskuzi, což se fakticky rovnalo přinejmenším dalšímu odkladu.

O tom, že toto tvrzení je plně vystižné, svědčí i finální verze zprávy o postupu řešení úkolu návrhu zákona o uspořádání majetkových vztahů mezi státem na jedné straně a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé, předložené v závěru roku 2004 ministerstvem kultury.¹⁶⁴ K tomuto materiálu, jednoznačně preferujícímu majetkové narovnání formou výčtových zákonů, byl na základě koaličního jednání ze dne 7.12.2004 (nepochybně na přání KDU-ČSL) vypracován další elaborát, obsahující analýzu toho, jak by stejný problém mohl být řešen obecným restitučním zákonem (Dodatek k č. j. 1460/04). V něm se pak objevily velice pozoruhodné formulace o tom, že před 25.2.1948 mohla katolická církev se svým majetkem pouze „*disponovat*“ (...), tedy jen „*vykonávat právo hospodaření*.“¹⁶⁵ Pro činnost ministerstva kultury v letech 1998-2006 je tato věta signifikantní – vyjadřuje zároveň jak jeho neochotu (odkazuje na podivnou Hobzovu teorii o veřejnoprávním charakteru církevního majetku, několikrát aktualizovanou po roce 1989), tak neznalost problému a pojmů. Jestli před rokem 1948 byla katolická církev ohledně svého majetku v něčem limitována, tak to bylo právě její *ius disponendi* (viz kapitola 2.1.). V tomto smyslu je uvedený opačný názor ministerstva kultury zcela mimo historická fakta a tehdejší realitu. Navíc se dopouští zaměňování pojmů *ius disponendi* a *ius utendi et fruendi*, což je naprosto nepřipustné.

To, že někteří členové Ekumenické radě církví vystoupili v únoru 2005 s návrhem jiného řešení (idea řešit majetkové narovnání tzv. *rentou*¹⁶⁶), posloužilo jako záminka k dalšímu oddálení a úkol vypracovat návrh zákona o uspořádání majetkových vztahů mezi státem na jedné straně a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé, stanovený plánem legislativních prací vlády pro rok 2005, byl na konci dubna 2005 zrušen.¹⁶⁷

Poté, co se ve stejné době stal premiérem Jiří Paroubek, byly s ohledem na blížící se parlamentní volby jakékoli podobné snahy odsunuty. O církvích a náboženských společnostech, restitucích jejich majetku nebo jejich financování, se v programovém

„Významnou součástí občanské společnosti jsou církve a náboženské společnosti. Vláda hodlá pokračovat v uspořádání majetkových vztahů mezi nimi na jedné straně a státem na straně druhé a předloží k veřejné diskusi koncepci nového modelu jejich ekonomického zabezpečení.“

¹⁶⁴ srov. Ministerstvo kultury, č. j. 11114/2004 ze dne 1.11.2004

¹⁶⁵ srov. Ministerstvo kultury, č. j. 1460/04 (datum neuvedeno)

¹⁶⁶ srov. Ministerstvo kultury, <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=386> (1.9.2008)

¹⁶⁷ srov. bod 2 písm. b) usnesení vlády č. 499 ze dne 27.4.2005

prohlášení Paroubkem řízené vlády ČSSD, KDU-ČSL a fakticky již neexistující US nehovořilo. Ostatně u důležitých zákonů ovšem sociální demokraté v letech 2005-2006 hledali spíše než u svých koaličních partnerů hlasy v řadách KSČM. Za jediné vstřícné gesto vůči církvím a náboženským společnostem lze snad v této době považovat jmenování nového ministra kultury Vítězslava Jandáka (do funkce uveden 18.8.2005), k němuž však došlo spíše z objektivních důvodů, určitou personální obměnu jeho úřadu (dne 1.9.2006 místo RNDr. Jany Řepové jmenována vedoucí odboru církví Ing. Pavla Bendová).

Sečteno a podtrženo – za celých osm let, co byla ČSSD u moci, ať již jako jediná vládní strana (1998-2002) nebo jako nejsilnější subjekt vládní koalice (2002-2006) nebyl Parlamentu ČR předložen jediný seriózní komplexní návrh ekonomického narovnání mezi státem a všemi církvemi a náboženskými společnostmi, byť se o restituční teče neustále hovořilo. Vše, co se této problematice týkalo, zůstalo na úrovni rozsáhlého spisového materiálu, proklamací a zbytečně vypracovávaných vizí a projektů. Současně došlo k dalšímu zhoršení komunikace a vztahů mezi mocí světskou a duchovní, přičemž zdaleka největší díl viny na tom nesl stát.

4.2. Nepřesvědčivá záminka pro odmítnutí církevních restitucí (1999)

Pokud se církve a náboženské společnosti domnívaly, že zastavení restitucí majetku církevních právnických osob exekutivní cestou, avizované v programovém prohlášení menšinové vlády ČSSD vedené Milošem Zemanem (1998-2002), připouští možnost, aby tento problém byl řešen zvláštním zákonem, byly záhy vyvedeny z omylu. S odstupem času je zjevné, že ČSSD restituční otázku hodlala zcela uzavřít a majetkovými křivdami z dob komunizmu se do budoucna nezabývat.

Již záhy po převzetí moci v roce 1998 zadal místopředseda vlády Pavel Rychetský dvěma vyučujícím Právnické fakulty Univerzity Karlovy doc. JUDr. Vladimíru Kindlovi (katedra správního práva) a doc. JUDr. Vladimír Mikulemu (katedra právních dějin) vypracovat právní analýzu postavení majetku církevních právnických osob, a to zhruba od konce feudálního systému (rok 1848) do současnosti. Vypracovaný materiál, označený jako „*Právně historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. století a ve 20. století na území dnešní ČR*“ pak dne 1.2.1999 vzala vláda na vědomí usnesením č. 103 a zároveň uložila

ministerstvu kultury a předsedovi Komise vlády ČR pro otázky vztahu státu a církvi vycházet z něj při své činnosti.

Posudek autorské dvojice Kindl-Mikule lze rozdělit do dvou částí – historického přehledu a souhrnných závěrů. První část velice obsáhle rekapituluje, jakým způsobem stát před rokem 1992 omezoval dispozice s katolickým církevním majetkem, jak nad ním vykonával dozor a jakou mu poskytoval ochranu, počínaje Rakouským císařstvím a jeho předlitavskou částí (do roku 1918), přes období první Československé republiky (1918-1938) až po dobu komunistické diktatury (1948-1989). Ve znění této právně historické sekce jsou velice často konfrontovány argumenty pro a proti veřejnoprávnímu charakteru církevního majetku (ty, které svědčí ve prospěch jeho soukromoprávní povahy, jsou sice uváděny, avšak je jim věnováno daleko méně prostoru¹⁶⁸).

Ačkoli přes určité výhrady (výrazně favorizována teorie veřejnoprávního charakteru církevního jmění, silně inspirovaná protikatolicky orientovaným Antonínem Hobzou) bylo možné první část posudku považovat za solidní a celkem seriózní přípravu k odborné diskuzi, druhá část – rozsahem velice krátká (pouhých 13 vět nebo souvětí) – ji silně znehodnotila. Šlo zejména o konstatování, že „*tzv. vrácení majetku, který byl církví římskokatolické odňat před 20.11.1992, resp. 15.4.1992, by nebylo restitucí (uvedením do původního stavu), protože odňat byl majetek podléhající uvedenému omezujícímu režimu, kdežto nyní je podle zákona č. 308/1991 Sb. církev oprávněna disponovat svým majetkem zcela volně.*“¹⁶⁹ Je mimo jakoukoli pochybnost, „*že tento zavádějící závěr, který z předchozích třiceti stran expertizy vůbec nevyplývá (non sequitur!), je úlitbou zadavateli,*“¹⁷⁰ již dopředu rozhodnutému žádné církevní restituce neprovádět.¹⁷¹ Každý, kdo někdy pracoval ve veřejné správě nebo pro ni, ví, že v případě právních posudků, expertiz a stanovisek (ale i připomínek v meziresortním připomínkovém řízení, smluv, zakládacích listin apod.) hraje v nemalém zlomku případů klíčovou roli politická

¹⁶⁸ Typickým příkladem jsou důsledky prvorepublikové pozemkové reformy. Ta sice pro katolickou církev a jí zřízené právnické osoby znamenala vážnou ekonomickou ránu, na druhé straně však to, že do ní byla zahrnuta a že jí za zabrané statky byla vyplacena určitá (byť zcela neadekvátní) finanční náhrada, jednoznačně svědčí proti myšlence chápat církevní majetek jako druh státního vlastnictví. Proč by stát zabíral majetek sám sobě a ještě někomu cizímu, kdo má údajně k majetku pouze právo hospodaření, vyplácel jakékoli odškodné?

¹⁶⁹ KINDL, Vladimír – MIKULE, Vladimír: Právně historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a ve 20. století na území dnešní ČR. bod 6, <http://specp.prf.cuni.cz/dokument/katmaj.htm> (1.9.2008)

¹⁷⁰ HRDINA: Vztahy, str. 49-51

¹⁷¹ S určitou dávkou jízlivosti lze konstatovat, že pokud by skutečně existovala vůle církevní majetek vrátet, jistě by vůbec nebyl problém legislativně ošetřit, aby dispozice s ním byly vázány na souhlas státních orgánů, které by mu poskytovaly stejnou nebo podobnou ochranu před zmenšováním jako před rokem 1949. Sice by to nebylo ani účelné, ani vhodné a stát by musel zřídit několik zbytečných systematizovaných míst „*kultové správy*“, nicméně de iure by šlo o uvedení do původního stavu.

objednávka. Pokud hodlá zpracovatel ještě někdy podobnou nabídku získat nebo nechce-li mít pracovněprávní problémy se zaměstnavatelem, nutně musí dospět k závěrům, které zadavatel předem určil. Zadá-li vypracování posudku levicová vláda, a to na jakékoli alespoň částečně politické téma, jeho závěry musí být zákonitě jiné, než kdyby tentýž úkol byl plněn pro vládu konzervativní nebo liberální. Člověk nemusí být ani promován psycholog, aby z jediné věty nebo náznaku pochopil, co se po něm žádá. Někomu dokonce není třeba ani naznačovat.

Nejde zdaleka o ojedinělé vady celého posudku. Kromě chybného shrnutí a dobře patrného politického zadání nelze neupozornit na ještě minimálně tři další slabiny – zvláštní tendenční rétoriku¹⁷² (např. používání spojení „*tzv. církevní majetek*“, což již předem sugeruje myšlenku, že vlastně nikdy neexistoval), zavádějící označení a účelový výběr zpracovatelů.

Ačkoli název posudku budí dojem, že se nad jejím obsahem shodli všichni odborníci Právnické fakulty Univerzity Karlovy (což bývá hojně mediálně zneužíváno), už z podstaty věci to není možné, neboť jak praví jedna lidová moudrost: „*Dva právníci, tři právní názory*“. Ve skutečnosti jde o stanovisko pouze dvou zpracovatelů, podle celkového vyznění práce církvím a zejména té katolické příliš nenakloněných. Navíc posudek, aby byl univerzitní, by musel projít vědeckou radou university, což se nestalo.¹⁷³

Na tzv. „*expertise*“ o církevním majetku je nepochybně zajímavý rovněž výběr zpracovatelů. Osobně se domnívám – ve vsí úctě k doc. Kindlovi i doc. Mikulemu (legislativní expert ČSSD) – že na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze působil ve stejné době minimálně jeden vyučující, jehož erudice v oblasti konfesního a kanonického práva byla nepochybně daleko větší, a to Jiří Rajmund Tretera. Ten však byl při zadávání posudku úmyslně opomenut.¹⁷⁴

Zcela právem tehdejší prezident Václav Havel prohlásil, že se mu jeví „*trošku k smíchu expertiza, která přichází devět let po začátku restitucí, která najednou říká, že by restituce vlastně ani neměly být nebo být nemají*.“¹⁷⁵ Navzdory tomu představitelé ČSSD (a nejen oni) práci autorského kolektivu Kindl-Mikule začali používat jako zásadní

¹⁷² CZERNIN, Jan: Poznámky k posudku o právním postavení „*tzv.*“ katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a v 20.století na území dnešní České republiky předložený vládě premiéra Miloše Zemana, <http://sppp.prf.cuni.cz/13/posudceze.htm> (1.9.2008)

¹⁷³ srov. VLK, Miloslav: Abychom nepletli pojmy (K diskusi o majetkovém narovnání). <http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=220> (1.9.2008)

¹⁷⁴ srov. HRDINA: Vztahy, str. 49

¹⁷⁵ srov. Přehled, str. 17-18

argument proti církevním restitucím a dokonce v ní nacházeli i údaje, které v ní nebyly uvedeny (např. že církvím a náboženským společnostem majetek nepatřil již od josefinských dob a že ho měly pouze v pronájmu).

4.3. Zmírnění majetkových křivd způsobených holocaustem (2000-2004)

Poněkud vlídnější tvář ukázaly Parlament ČR a sociální demokracií řízené vlády v letech 2000-2004 židovské náboženské obci, resp. jejím organizačním složkám. Dne 8.2.2000 předložila Zemanova vláda Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR poměrně stručný návrh zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem a o změně zákona č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „*zákon č. 212/2000 Sb.*“). Tato osnova, byť značně modifikovaná, úspěšně prošla legislativním procesem a byla dne 23.7.2000 vyhlášena pod č. 212/2000 Sb.

Jak správně podotkli během 1. čtení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR dne 3.3.2000 tehdejší místopředseda vlády a ministr financí Pavel Mertlík (ČSSD) a poslanec Cyril Svoboda (KDU-ČSL) a jak je obsaženo i v důvodové zprávě, fakticky nešlo o vrácení či vydávání věcí na restitučním principu, protože právnické osoby, kterým byl tento majetek v rozhodném období od 29.9.1938 do 8.5.1945 zabrán, již v roce 2000 neexistovaly.¹⁷⁶ Spíše než o restituci tedy šlo o bezúplatný převod majetku, což bylo zdůrazněno i ve znění § 1 odst. 1 zákona č. 212/2000 Sb.¹⁷⁷ V této souvislosti je jistě pozoruhodné, že jiné církve a církevní společnosti, na prvním místě katolická církev a její právnické osoby, jejichž právní kontinuita v drtivé většině případů nebyla zpochybněna ani komunistickým režimem, se podobného vstřícného kroku dosud nedočkaly.

¹⁷⁶ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1998-2002, stenoprotokol z 22. schůze ze dne 3.3.2000; důvodová zpráva k zákonu č. 212/2000 Sb.

¹⁷⁷ § 1 odst. 1 zákona č. 212/2000 Sb.:

„Ke zmírnění některých majetkových křivd, které v období od 29. září 1938 do 8. května 1945 utrpěly židovské obce, nadace a spolky odnětím jejich majetku v důsledku převodů nebo přechodů vlastnického práva, které byly prohlášeny za neplatné dekretem prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. nebo zákonem č. 128/1946 Sb., převedou se bezúplatně do vlastnictví Federace židovských obcí v České republice nebo do vlastnictví židovských obcí v České republice věci ve vlastnictví státu ke dni účinnosti tohoto zákona, které před těmito převody nebo přechody prohlášenými za neplatné vlastnily židovské obce, nadace a spolky (...).“

Při zmírnění některých majetkových křivd způsobených v letech 1938-1945 holocaustem byla zvolena kombinace metody výčtové (ta ovšem v původním vládním návrhu chyběla a do finální verze zákona č. 212/2000 Sb. byla vložena jako poslanecký pozměňovací návrh v rámci 1. a 2. čtení¹⁷⁸) s exekutivní.

Podle ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 212/2000 Sb. se do 30 dnů od nabytí jeho účinnosti měly věci ve vlastnictví státu, uvedené v příloze k tomuto právnímu předpisu, bezúplatně převést do vlastnictví Židovského muzea v Praze (příloha zákona č. 212/2000 Sb. obsahovala výčet celkem 61 obrazů Národní galerie, včetně uvedení jejich autora, názvu, stylu malby a rozměrů). Ustanovení § 2 odst. 2 zákona č. 212/2000 Sb. pak obsahovalo zákonné zmocnění pro vládu, aby svými nařízeními někdejší židovský majetek bezúplatně převáděla do vlastnictví existujících židovských institucí, přičemž seznam těchto věcí měl být předložen nejpozději do 30.6.2002 Federací židovských obcí. Předpokládalo se, že exekutivní způsob předání majetku bude mít několik fází.¹⁷⁹ Na zákon č. 212/2000 Sb. skutečně navázala v letech 2001-2004 celkem čtyři nařízení vlády, kterými se stanovil výčet věcí určených k bezúplatnému převodu z vlastnictví ČR do vlastnictví Federace židovských obcí v ČR nebo do vlastnictví vybraných židovských obcí za účelem zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem a postup při jejich převodu (č. 335/2001 Sb., č. 152/2002 Sb., č. 184/2003 Sb. a č. 123/2004 Sb.).

Uvedená vládní nařízení se skládala ze dvou částí. První (ve všech případech ustanovení §§ 1-3) obsahovala údaje o tom, že

- má dojít k bezúplatnému převodu věcí, uvedených v příloze k nařízení, do vlastnictví vybraných židovských obcí v ČR (§ 1);
- návrh na uzavření darovací smlouvy za ČR má vypracovat ten, kdo s těmito věcmi aktuálně hospodář (§ 2 odst. 1);
- navrhovatel je povinen návrh na uzavření písemné darovací smlouvy zaslat té příslušné židovské právnické osobě, které mají být věci v souladu s přílohou k nařízení převedeny, a to nejpozději do 3 měsíců ode dne nabytí účinnosti tohoto nařízení (§ 2 odst. 2);

¹⁷⁸ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 1998-2002, tisky č. 525/2 ze dne 4. května 2000 a č. 525/3 ze dne 19. května 2000

¹⁷⁹ důvodová zpráva k zákonu č. 212/2000 Sb.:

„Vzhledem k tomu, že identifikace majetku, který by měl být podle navrhovaného zákona převeden, si vyžaduje časově náročná šetření, předpokládá se, že v **první etapě** bude vydáno nařízení vlády, jímž bude za podmínek stanovených zákonem převedeno asi 33 synagog, 26 hřbitovů, 20 pozemků a kolem 30 domů a ostatních objektů. Zbývající majetek, určený k převodu, by byl obsažen v dalších nařízeních vlády.“

- kdy nařízení nabývá účinnosti (§ 3).

Jak již bylo naznačeno, druhou částí nařízení č. 335/2001 Sb., č. 152/2002 Sb., č. 184/2003 Sb. a č. 123/2004 Sb. tvořila příloha (tabulka) s uvedením věcí určených k převodu z vlastnictví ČR (nejčastěji spravovanými Pozemkovým fondem ČR, okresními úřady, ministerstvy, Lesy ČR, státními podniky, fakultními nemocnicemi apod.) do vlastnictví Federace židovských obcí nebo místních židovských obcí. Každý pozemek, jehož se bezúplatný převod týkal, byl specifikován parcelním číslem s uvedením názvu katastrálního území a názvu obce, ve kterém leží, s uvedením čísla listu vlastnictví; každá budova kromě toho i označením pozemku, na němž byla postavena, číslem popisným nebo evidenčním.

Bezúplatné převody však byly zcela vyloučeny v případech, kdy šlo o

- a) zemědělskou půdu a lesní pozemky vymezené hranicemi národních parků, národních přírodních rezervací, národních přírodních památek, přírodních rezervací a přírodních památek a první zóny chráněných krajinných oblastí;
- b) věci, které ČR nezbytně potřebovala k plnění svých funkcí vyplývajících z právních předpisů a k plnění těchto funkcí nelze využít věci jiné;
- c) pozemek zastavěný stavbou, která nepatří mezi majetek odňatý židovským obcím, nadacím a spolkům, nebo
- d) pozemek, který byl zastavěn stavbou, blíže specifikovanou pod písm. b), nebo s ní tvořil jeden funkční celek.¹⁸⁰

Kromě židovských právnických osob se zákon č. 212/2000 Sb. dotkl také fyzických osob, jimž (nebo jejichž manželům a přímým předkům) byly v období od 29.9.1938 do 4.5.1945 odňaty některé věci (umělecká díla, nemovitosti).

4.4. Neratifikovaná smlouva mezi ČR a Svatým stolcem (2002)

Dalším klasickým (možná spíše odstrašujícím) případem nevyužití příležitosti zlepšit vztahy mezi českým státem a katolickou církví se pak stal proces uzavření a ratifikace konkordátu mezi ČR a Svatým stolcem. Jednání o jeho obsahu probíhala od 6.4.2000 do 28.5.2002 (celkem 14 kol), tedy v době, kdy v ČR vládla jednobarevná

¹⁸⁰ § 1 odst. 1 písm. a) – d) zákona č. 212/2000 Sb.

menšinová sociálně demokratické vláda Miloše Zemana. V ČR krátce poté proběhly volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, po nichž došlo k sestavení většinové koalice ČSSD, KDU-ČSL a US, vedené Vladimírem Špidlou (ČSSD). Smlouva mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů „*ve dvojím identickém znění, italském a českém, má 21 článků, je datována v Praze 25. července 2002 a nese za českou stranu podpis ministra zahraničí Cyrila Svobody a za vatikánskou Erwina Josefa Endera,*“¹⁸¹ apoštolského nuncia v ČR.

Je důležité, že se tato úmluva – byť nepříliš obsáhle – týkala také ekonomického zabezpečení katolické církve, resp. restituce jejího majetku. „*Článek 17, který o této problematice hovoří, se od ostatních ustanovení liší tím, že nepotvrzuje pouze daný právní stav, nýbrž otevírá možnosti budoucího řešení.*“¹⁸²

ČR se v návrhu konkordátu se Svatým stolcem zavázala, že „*bude usilovat způsobem co možná nejrychlejším a pro obě strany přijatelným o dořešení otázek týkajících se majetku katolické církve.*“¹⁸³ Na první pohled je jasně patrné, že tato formulace byla velice elasticky formulovaná, což zřejmě vycházelo vstříc české straně. Dále nikde nebylo ani přibližně určeno, jakým způsobem vykládat použité spojení „*způsobem co možná nejrychlejším*“ – byl tím míněn časový horizont několika měsíců, nebo roků? Podobné otázky se pochopitelně vznášely i nad formulací, že navržené řešení bude přijatelné pro obě strany. Jak je vidět, šlo spíše o ustanovení deklaratorní, vyjadřující spíše než cokoli jiného „*společnou vůli zabezpečit spolehlivou a harmonickou spolupráci mezi stranami.*“¹⁸⁴

I související ustanovení čl. 17 odst. 2 mělo velice podobný charakter. Jeho první věta, totiž že „*v ČR je ekonomické zabezpečení katolické církve zaručeno právním řádem ČR,*“¹⁸⁵ nebyla ničím jiným než rekapitulací stávajícího stavu. Navazující dvě věty hovořily o tom, že v případě vypracování nového modelu financování bude zajištěno, aby proces jeho zavádění nebyl v přechodném období příčinou ekonomických problémů v katolické církvi a že nový model by nahradil model stávající.¹⁸⁶ Tato část nabízela opět různé způsoby výkladu. Mohlo se zdát, že smlouva se Svatým stolcem předpokládala zrušení stávajícího systému ekonomického zabezpečení katolické církve (potažmo

¹⁸¹ HALAS: op. cit., str. 670

¹⁸² PŘIBYL, Stanislav: Konfesionálněprávní studie. Brno, L. Marek 2007, str. 64

¹⁸³ čl. 17 odst. 1 neratifikované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (2002)

¹⁸⁴ preambule neratifikované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (2002)

¹⁸⁵ čl. 17 odst. 2 neratifikované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (2002)

¹⁸⁶ srov. čl. 17 odst. 1 neratifikované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (2002)

i ostatních církví a náboženských společností), nastaveného především komunistickým zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví státem, ve znění pozdějších předpisů. Toto tvrzení je ovšem poněkud sporné, neboť je nutné vzít v úvahu slovní obrat „v *případě*“, který ustanovení o novém modelu financování předchází. Je tedy zřejmé, že návrh konkordátu ponechával tuto otázku otevřenou, teoreticky připouštěl i do budoucna konzervaci současného stavu a zmínka o jeho opuštění (ostatně opět chyběl jakýkoli časový horizont) by se dala chápat spíše jako morální apel.

Konečně podle čl. 17 odst. 3 návrhu úmluvy mezi ČR a Svatým stolcem měly být majetkové a ekonomické otázky související s činností katolické církve řešeny spoluprací příslušných orgánů ČR – v první řadě zřejmě myšleno ministerstvo kultury, další ekonomické resorty (financí, zemědělství) a vláda jako celek – se zástupci katolické církve.¹⁸⁷

Jak je vidět, byla právní úprava týkající se církevních restitucí (i financování katolické církve) v návrhu mezinárodní smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem koncipována velice volně, a to narozdíl od konkordátů s jinými státy východního bloku, uzavřených po roce 1990. Daleko zdařileji a konkrétněji byla otázka alespoň částečné nápravy majetkových křivd způsobených totalitními komunistickými systémy ve smlouvách Svatého stolce s Maďarskem (1997/1998) nebo Chorvatskem (1998).¹⁸⁸

Poté, co zástupci ČR a Svatého stolce mezinárodní smlouvu podepsali, měl s jejím zněním vyjádřit souhlas Parlament ČR (srov. čl. 49 Ústavy ČR). Jako první byla na tahu jeho Poslanecká sněmovna. Člověk neznalý politických a společenských poměrů v ČR by se mohl mylně domnívat, že ratifikace neměla být žádným větším problémem – znění konkordátu bylo přece vyjednáno ČSSD (nejsilnější strana před volbami v červnu 2002 i po nich) a její vládní partneři KDU-ČSL a US neměli žádné výhrady (koalice ČSSD, KDU-ČSL a US disponovala v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR celkem 101 hlasy). Nejasný byl postoj převážně liberální ODS, ale i za tuto stranu bylo zvoleno více křesťansky orientovaných a konzervativních poslanců, u nichž se dalo předpokládat, že pro

¹⁸⁷ Podle čl. 18 neratifikované Smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů (2002) měla v otázkách, týkajících se celé katolické církve v ČR, zejména pak v záležitostech vyžadujících nová či doplňující řešení, jednat s ministerstvy a jinými správními úřady ČR za katolickou církev Česká biskupská konference; nebylo vyloučeno, aby tyto věci byly upraveny také dalšími dohodami mezi ČR a Svatým stolcem.

¹⁸⁸ srov. NĚMEC, Damián. Konkordátní smlouvy Apoštolského stolce s postkomunistickými zeměmi (1990-2007). Habilitační práce. Olomouc, Cyrilometodějská teologická fakulta 2007

návrh konkordátu zvednou ruku. Od počátku čitelný byl negativní postoj posttotalitní KSČM.

Text smlouvy byl rozeslán poslancům jako tisk č. 17/0 dne 28.8.2002. Krátce poté předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Lubomír Zaorálek (ČSSD) určil zpravodajem poslance Jana Zahradila (ODS), jehož negativní názor ke smlouvě se Svatým stolcem byl znám dlouhodobě předem (a také se projevil během projednávání¹⁸⁹). Již to mohlo něco signalizovat.

Poslanecká sněmovna Parlamentu pak projednávání návrhu konkordátu v 1. čtení dne 15.10.2002 přerušila, aby jej zhruba sedm měsíců poté rychle smetla ze stolu – pro zamítnutí hlasovalo 110, proti pouze 39 poslanců. *„Klauzule o ‚co možná nejrychlejším a pro obě strany přijatelném‘ dořešení otázky majetku katolické církve (...) byla patrně tím, co ve skutečnosti Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR na smlouvě se Svatým stolcem vadilo nejvíc.“*¹⁹⁰ Podle mého názoru nelze souhlasit s tvrzením, že odmítnutím ratifikace mezinárodní smlouvy mezi ČR a Svatým stolcem se jejich vztahy *„zatím vrátily do bodu, ve kterém byly před započítím jednání o smlouvě.“*¹⁹¹ To z podstaty věci není možné, neboť jeden ze smluvních partnerů prokázal flagrantní nespolehlivost, hrubou míru neznalosti (což se týká především církevního práva a mezinárodního charakteru katolické církve) spolu s řadou stále přetrvávajících předsudků z doby komunistického vymývání mozků a nepřehlédnutelnou míru zlé vůle.¹⁹² Zvláště podivně se zachovala ČSSD, která měla na koncipování znění smlouvy největší podíl, ale její poslanci ji nakonec nepodpořili. I to leccos vypovídá o nevalném stavu české politické kultury.

¹⁸⁹ z promluvy poslance Jana Zahradila (ODS):

„Já osobně, a to teď říkám sám za sebe, nikoliv za jakýkoliv politický subjekt, jsem spíše stoupencem toho názoru, že tento bilaterální smluvní vztah, tuto bilaterální smluvní úpravu ani tak nutně nepotřebujeme, že žádným výrazným způsobem v tom kvalitativním smyslu slova neovlivní vztah státu a církvi v České republice.“ (srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, stenoprotokol ze 16. schůze ze dne 21. května 2003)

¹⁹⁰ srov. HRDINA: Náboženská svoboda, str. 208

¹⁹¹ HALAS: op. cit., str. 673

¹⁹² srov. Tiskové středisko České biskupské konference, 28.5.2003, <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/mluvci-cbk-k-zamitnuti-cesko-vatikanske-smlouvy.html> (1.9.2008)

5. POSUN NIKAM (OD 2007)

5.1. Cesta ke kompromisu (2007-2008)

Alarmující mnohaletá nečinnost státu v otázce dlouhodobých křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem za vlády komunistického režimu, takřka se rovnající úplnému odepření spravedlnosti, byla v roce 2007 vystřídána pokusem koaliční vlády Mirka Topolánka (ODS), usilující o její kompromisní urovnání. Topolánek jako předseda dvou vlád, sestavených na základě patového výsledku voleb do Poslanecké sněmovny parlamentu ČR v červnu 2006¹⁹³, byl zřejmě prvním politikem v této funkci, jemuž na dobrých vztazích moci světské a duchovní i dořešení otázky církevních restitucí skutečně záleželo. O tom svědčí i to, že jsou jako priorita uvedeny v programovém prohlášení jak jeho prvního jednobarevného menšinového (2006-2007),¹⁹⁴ tak druhého koaličního kabinetu ODS, KDU-ČSL a Strany zelených (od 9.1.2007).¹⁹⁵

Oproti předchozímu období se daleko více ve věci narovnání vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy začaly po roce 2006 angažovat obce (celou řadu z nich nadále omezuje blokáce církevního majetku, znemožňující jejich rozvoj) a jejich zájmy zastupující Svaz měst a obcí ČR.

V téže době se již rozběhly tempem, v předchozích čtrnácti letech nevídaným, práce na vypracování nového systému financování církví a náboženských společenství, jehož nedílnou součástí měla být i otázka alespoň částečné restituce církevního majetku. Dne 30.5.2007 vláda svým usnesením č. 597 rozhodla o zřízení Komise pro narovnání vztahu mezi státem a církvemi jako svého poradního orgánu a zároveň schválila její statut. Vytvořená komise měla především zajistit „*přípravu a průběh řešení problému*

¹⁹³ výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006 (zdroj: www.volby.cz): ODS 35,4 %; ČSSD 32,3 %; KSČM 12,8 %; KDU-ČSL 7,2 %; SZ 6,3 %

¹⁹⁴ výňatek z Programového prohlášení 1. vlády Mirka Topolánka (datum neuváděno, zřejmě září 2006), <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=37071> (1.9.2008):

„*Budeme usilovat o narovnání vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy, včetně ukončení ratifikačního procesu mezinárodní smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem. Zahájíme přípravu novely zákona o církvích a náboženských společenstvech.*“

¹⁹⁵ výňatek z Programového prohlášení 2. vlády Mirka Topolánka (datum neuváděno, zřejmě leden 2008), <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=24443> (1.9.2008):

„*Vláda podpoří církev a náboženské společenství při plnění jejich nezastupitelné úlohy v posilování morálních a duchovních hodnot v životě české společnosti. Vláda bude usilovat o dořešení vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy, včetně mezinárodní smlouvy mezi Českou republikou a Svatým stolcem. Zahájí přípravu novely zákona o církvích a náboženských společenstvech, které považuje za nezastupitelnou a obohacující součást společnosti.*“

*majetkového narovnání mezi státem a církvemi a jednání o budoucím modelu financování církví a náboženských společností, který by měl nahradit zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů.*¹⁹⁶ Předsedou tohoto šestičlenného kolegia se stal Václav Jehlička (KDU-ČSL), ministr kultury, a jejími dalšími členy byli jmenováni ministr zemědělství Petr Gandalovič a místopředsedkyně Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Miroslava Němcová (oba ODS), ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg a ministryně pro lidská práva Džamila Stehlíková (oba SZ) a konečně Miroslav Kalousek, ministr financí (KDU-ČSL).¹⁹⁷ Protože šlo o komisi vládní, nebyli pochopitelně přizváni zástupci opozičních stran ČSSD a KSČM.

Jako partner vládní komise byla pro řešení těchto otázek vytvořena také devítičlenná církevní komise, jejímž předsedou byl ustanoven předseda České biskupské konference a arcibiskup olomoucký Jan Graubner a jeho zástupcem předseda Ekumenické rady církví Pavel Černý.¹⁹⁸ Církev a náboženské společnosti tak byly do příslušných jednání od počátku zapojeny, což nelze nepochybně vnímat jinak než pozitivně.

Na svém prvním zasedání dne 12.7.2007 pověřila Komise pro narovnání vztahu mezi státem a církvemi ministerstvo kultury, aby připravilo návrh věcného záměru zákona o nápravě některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody a o narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi, který bude kombinovat prvky naturální restituce formou obecného restitučního zákona a paušální finanční náhrady za nevyžádaný majetek.¹⁹⁹ Zhruba tři měsíce poté (dne 4.10.2007) pak vládní komise koncept předložený ministerstvem kultury schválila a souhlasila s tím, aby byl předložen do meziresortního připomínkového řízení. *„Následně byli s návrhem seznámeni zástupci církevní komise. V rámci připomínkového řízení ministerstvo kultury vypořádalo připomínky ze strany*

¹⁹⁶ čl. 2 odst. 1 Statutu Komise pro narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi (příloha usnesení vlády č. 597 ze dne 30.5.2007)

¹⁹⁷ čl. 3 odst. 1-3 Statutu Komise pro narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi (příloha usnesení vlády č. 597 ze dne 30.5.2007)

¹⁹⁸ ostatní členové církevní komise: 1. Miloslav Vlk, kardinál, arcibiskup pražský, metropolita a primas český Církve římskokatolické; 2. František Lobkowicz, O. Praem., biskup ostravsko-opavský Církve římskokatolické; 3. Dominik Duka, OP, biskup královehradecký Církve římskokatolické; 4. Michael Josef Pojezdný, O. Praem., opat strahovský a předseda Konference vyšších představených mužských řeholí Církve římskokatolické; 5. Joel Ruml, místopředseda Ekumenické rady církví a synodní senior Českobratrské církve evangelické; 6. Tomáš Butta, patriarcha Církve československé husitské; 7. Tomáš Kraus, tajemník Federace židovských obcí v ČR

¹⁹⁹ srov. předkládací zpráva k návrhu věcného záměru zákona o nápravě některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody a o narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi (Ministerstvo kultury, č. j. 11726/2007)

*církevní komise i dalších připomínkových míst. Na společném zasedání vládní a církevní komise dne 13. prosince 2007 vyjádřili zástupci obou komisí souhlas s předloženým návrhem věcného záměru a souhlas, aby návrh zákona byl předložen vládě ke schválení.*²⁰⁰

Svým usnesením č. 60 ze dne 23.1.2008 Topolánkuv kabinet předložený návrh jednomyslně akceptoval a uložil ministru kultury ve spolupráci s ministry financí a zemědělství zpracovat a vládě do 31.5.2008 předložit paragrafové znění příslušného zákona. Po jeho sestavení a zapracování připomínek vláda pod poněkud modifikovaným názvem konceptu zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společenstvem v době nesvobody, o vypořádání majetkových vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy a o změně některých zákonů, opět bez jediného hlasu proti schválila na svém zasedání dne 2.4.2008 (usnesení č. 333). Zároveň pověřila premiéra Topolánka, aby tento návrh předložil předsedovi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, a uložila ministrovi kultury Jehličkovi, ministru financí Kalouskovi a ministru zemědělství Gandalovičovi, aby ji při tomto projednávání zastupovali.

5.2. Parametry návrhu restitučního zákona (2008)

Samotné normativní části návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společenstvy z roku 2008 (dále jen „*návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi*“) předcházela sice stručná, nicméně z morálního hlediska velice závažná úvodní pasáž. Po připomenutí trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly na území dnešní ČR potlačovány, a opětovnému přihlášení se k náročnému úkolu střežit a rozvíjet zděděné kulturní a duchovní bohatství²⁰¹ měl stát vyjádřit své odhodlání zmírnit následky některých majetkových a jiných křivd, k nimž došlo v období let 1948 až 1989, vypořádat majetkové vztahy mezi státem a církvemi a náboženskými společenstvy jako předpoklad plné náboženské svobody. Tím má dojít k obnovení majetkové základny církví a náboženských společenství svobodné a nezávislé působení církví a náboženských společenství, jejichž existenci a působení pokládá za nezbytný prvek demokratické společnosti.²⁰²

²⁰⁰ Ministerstvo kultury, <http://www.mker.cz/scripts/detail.php?id=2855> (1.9.2008)

²⁰¹ srov. preambule Ústavy ČR (ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů)

²⁰² srov. preambule návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

Návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi nepředpokládal nápravu všech majetkových křivd,²⁰³ které byly spáchány na církvích a náboženských společnostech, registrovaných ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona podle zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů, v období od 25.2.1948 do 1.1.1990 (v tzv. „rozhodném období“).²⁰⁴ Ostatně úplná restituce by technicky nebyla možná, především z důvodu podstatné změny okolností (návrh nepočítal např. s obnovou patronátních práv a povinností, existujících k 25.2.1948) a kvůli tomu, že některé škody je nemožné specifikovat a kvantifikovat (nevypočítával se s tzv. vnitřní zadluženost kostelů a církevních objektů za období 1948-1989, s často úmyslným znehodnocením majetku, s náhradou za živý a mrtvý inventář apod.). Pro zjednání nápravy majetkových křivd kombinoval návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi dva základní principy – naturální restituce (vydání některých věcí) a finanční kompenzace (náhrada v relutární formě).

Předpokládalo se, že o vydání svého někdejšího hospodářského i nehospodářského majetku budou moci požádat tzv. „oprávněné osoby,“ jimiž se rozuměla především Náboženská matice a řeholní řády, kongregace a jiná kněžská nebo řeholní společenství Církve římskokatolické, o majetek kultovní a pastorační povahy pak také ostatní církve a náboženské společnosti, resp. jimi zřizované právnické osoby.²⁰⁵ Za „povinné osoby“ se měly považovat stát a jeho orgány,²⁰⁶ z nichž na prvních dvou místech je třeba uvést Pozemkový fond ČR a Lesy ČR. Politická vůle, aby do této skupiny byly zařazeny také územní samosprávné celky, tj. obce a kraje, přestože také disponují původním majetkem církví a náboženských společností, se nenalezla.

Způsoby, kterými byla oprávněným osobám způsobena majetková křivda, byly uvedeny v ustanovení § 5 písm. a) – l) návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi,²⁰⁷ především vyvlastnění nemovitostí bez poskytnutí náhrady při pozemkových

²⁰³ Majetkovou křivdou se podle ustanovení § 2 písm. b) návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi odejmutí původního majetku církví a náboženských společností nebo znemožnění ochrany, výkonu nebo uplatnění vlastnického práva v rozhodném období, a to na základě právních úkonů, rozhodnutí, opatření nebo nečinnosti orgánů veřejné moci, jestliže se tak stalo v rozporu se zásadami demokratické společnosti.

²⁰⁴ srov. § 1 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²⁰⁵ srov. § 3 a § 6 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²⁰⁶ srov. § 4 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²⁰⁷ Formy majetkových křivd podle § 5 písm. a) – l) návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi:

- a) odnětí bez náhrady postupem podle zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, nebo podle zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě;
- b) odnětí podle zákona č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní léčebné péče, zákona č. 169/1949 Sb., o vojenských újezdech, zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon), zákona č. 125/1948 Sb., o znárodnění přírodních léčivých

reformách z konce 40. let 20. století, vynucené transfery prováděné Náboženskou maticí v letech 1950-1989 a pochybné praktiky prováděné komunistickou mocí v rozporu s klasickými demokratickými a právními principy. Z tohoto pravidla měly být vyňaty věci nezbytně nutné pro plnění funkcí státu (zastavěné pozemky, nemovitosti a stavby ve vojenských újezdech, církevní matriky, budovy sloužící Policii ČR).

Způsob uplatnění nároku na vydání věci a záležitosti s tím související byly upraveny velice podrobně v ustanoveních §§ 8-14 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi. O vydávání zemědělských nemovitostí by měly oprávněné církevní právnické osoby požádat povinné osoby ve lhůtě 12 měsíců ode dne nabytí účinnosti zákona, jinak jejich nárok měl zaniknout. Písemná výzva k vydání by pochopitelně měla obsahovat specifikaci předmětné nemovitosti a právní důvod svého nároku, případně „*další důvody, skutečnosti a listiny dosvědčující případný nárok.*“²⁰⁸

O vydání by oprávněná a povinná osoba v první řadě měly uzavřít písemnou dohodu, a to do tří měsíců od doručení výzvy. Zákonost této dohody by měl přezkoumat pozemkový úřad a až po nabytí účinnosti jeho kladného rozhodnutí by mohlo dojít k restituci (k zápisu vlastnického práva příslušným katastrálním úřadem by mělo dojít do dalších 30 kalendářních dnů). Pokud nedojde mezi oprávněnou a povinnou osobou ke

zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku, a zákona č. 124/1948 Sb., o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení;

c) nakládání a majetkových převodů učiněných Náboženskou maticí, jestliže nakládala s majetkem, který nevladnula, například při postupu podle vyhlášky č. 351/1950 Ú. l., o převzetí správy některých majetkových podstat náboženským fondem;

d) dražebního řízení provedeného zkrácenou formou na úhradu pohledávky státu;

e) darovací smlouvy, neprokáže-li povinná osoba, že k darování nedošlo v tísni;

f) kupní smlouvy, neprokáže-li povinná osoba, že k uzavření kupní smlouvy nedošlo v tísni nebo za nápadně nevýhodných podmínek;

g) odmítnutí dědictví v dědickém řízení, neprokáže-li povinná osoba, že k odmítnutí dědictví nedošlo v tísni;

h) vyvlastnění za náhradu, neprokáže-li povinná osoba, že věc sloužila účelu, pro který byla vyvlastněna a důvod vyvlastnění trvá;

i) znárodnění anebo vyvlastnění vykonané v rozporu s tehdy platnými zákonnými předpisy nebo bez vyplacení spravedlivé náhrady;

j) politické nebo náboženské perzekuce anebo postupu porušujícího obecně uznávané principy demokratického a právního státu nebo lidská práva a svobody;

k) převzetí nebo ponechání si věci bez právního důvodu nebo

l) nedokončení řízení o nároku nebo neuspokojení nároku podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, nebo podle zákona č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících, nebo podle obdobných právních předpisů.

²⁰⁸ § 8 odst. 1 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

konsensu, může oprávněná osoba do šesti měsíců po uplynutí uvedené lhůty „požádat pozemkový úřad, aby o vydání zemědělské nemovitosti rozhodl.“²⁰⁹

Pozemkový úřad by měl v obou uvedených případech postupovat podle zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů, avšak se dvěma zásadními výjimkami:

- rozhodnutí by mělo být vydáno ve lhůtě šesti (v obtížných případech dvanácti) měsíců;²¹⁰
- rozhodnutí nelze napadnout řádným opravným prostředkem,²¹¹ jedinou možností je soudní přezkum podle části páté zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů.

Pro vydání věcí jiných než zemědělských nemovitostí platí podobná pravidla (písemná výzva oprávněné osoby, lhůta 12 měsíců, dohoda mezi oprávněnou a povinnou osobou o vydání věci). V případě, že povinná osoba s nárokem oprávněné nesouhlasí, je možné obrátit se ve lhůtě tří let na soud s návrhem, aby svým rozhodnutím nahradil chybějící projev vůle.²¹²

Celkem by se na základě zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi mohly vybrané církevní právnické osoby domáhat vrácení maximálně cca 330 ha zastavěných ploch, 20 000 ha zemědělské půdy, 66 000 ha lesní půdy, 2 800 ha vodních ploch a 1 800 ha ostatních ploch o celkové hodnotě kolem 51 mld. Kč.²¹³ S restituovanými nemovitostmi mají být vydány rovněž movité věci z původního majetku církví a náboženských společností, které jsou v majetku státu a s nemovitou věcí funkčně souvisely anebo souvisejí, jakož i další majetková práva.²¹⁴ Je ovšem otázkou, zda by oprávněné osoby skutečně žádaly o veškerý tento majetek. Každopádně po provedení restituce by státu a veřejnoprávním korporacím zůstalo cca 52 000 ha zemědělské a 115 000 ha lesní půdy, která před rokem 1948 patřila církvím a náboženským společnostem, nepočítaje v to ostatní druhy nemovitostí, což rozhodně není zanedbatelné množství.

²⁰⁹ § 8 odst. 6 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²¹⁰ Podle § 71 odst. 3 zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů, je správní orgán povinen (není-li možné rozhodnout bezodkladně) vydat rozhodnutí do 30 (popř. 60) dnů od zahájení řízení, ve lhůtě delší jen zcela výjimečně.

²¹¹ Podle § 81 a násl. zákona č. 500/2004 Sb., správního řádu, ve znění pozdějších předpisů, je možné podat proti každému prvoinstančnímu rozhodnutí odvolání.

²¹² srov. § 9 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²¹³ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, dodatek k tisku č. 482 (Doplnění důvodové zprávy)

²¹⁴ § 18 odst. 8 a 9 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

Druhým pilířem majetkového narovnání s církvemi a náboženskými společnostmi měla být finanční kompenzace za jejich majetek, který neměl být státem vrácen nebo který již není možné vydat. Hodnota tohoto majetku byla oceněna na cca 83 mld. Kč. Uvedená částka je rozdílem mezi současnou souhrnnou cenou majetku, které vlastnily církevní právnické osoby v únoru 1948 (cca 134,9 mld. Kč) a hodnotou majetku, který má být vrácen v rámci naturální restituce (cca 56,5 mld. Kč), zvýšenou o 4,7 mld. Kč jako kompenzaci církvím a náboženským společnostem za majetek v držení subjektů, které nejsou povinnými osobami (obce, kraje, právnické osoby apod.). Tyto odhady vycházely z dat dodaných Českým ústavem zeměměřickým a katastrálním, Výzkumným ústavem zemědělské ekonomiky a Ministerstvem zemědělství,²¹⁵ přihlédnuto bylo také k dohodě Komise pro narovnání vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi a církevní komise reprezentující Českou biskupskou konferenci, Ekumenickou radu církví a Federaci židovských obcí.

Tato forma by se však netýkala všech 21 církví a náboženských společností, které teoreticky mají podle ustanovení § 7 odst. 1 písm. c) zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů, registrovaných podle zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, ve znění pozdějších předpisů, nárok na financování ze státního rozpočtu. Celkem čtyři z nich (Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Křesťanské sbory, Náboženská společnost Svědkové Jehovovi, Novoapoštolská církev v ČR) se vyrovnání se státem z nejrůznějších důvodů neúčastnily (v rozhodném období neexistovaly, spoléhají na vlastní zdroje, jakékoli kontakty se světskou mocí považují za nežádoucí apod.).

Protože vyplacení částky 83 mld. Kč bylo podle Topolánkovy vlády nad možnosti dlouhodobě deficitního státního rozpočtu ČR, navrhl stát církvím a náboženským společnostem, aby její výplata na principu anuitních splátek ve výši cca 4,3 mld. Kč byla rozvržena na poměrně dlouhou dobu 60 let. Největší částka (83 %) měla být vyplacena Církvi římskokatolické, zbytek pak ostatním 17 církvím a náboženským společnostem. Všechny finanční náhrady by neměly být předmětem daně z příjmu ani jiných daní nebo poplatků.²¹⁶ Podmínkou ovšem je, aby uvedené církve a náboženské společnosti uzavřely

²¹⁵ srov. důvodová zpráva k § 15 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²¹⁶ srov. § 15 odst. 5 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

se státem smlouvy o vypořádání, jež pak měly být také publikovány sdělením ministerstva kultury ve Sbírce zákonů do dvou měsíců od jejich uzavření.²¹⁷

Návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi kromě naturální restituce a finanční kompenzace také s určitým přechodným obdobím, v němž mělo být církvím a náboženským společnostem umožněno „*přizpůsobit se – po téměř 60 letech trvající majetkové závislosti na státu – nové ekonomické situaci, kdy stát již nadále přímo nefinancuje duchovní církvi a náboženských společností ani nepřispívá na úhradu dalších nákladů.*“²¹⁸ Mělo se jednat o dobu 20 let, přičemž v prvním roce by tento státní příspěvek měl být roven „*výši finančního příspěvku poskytnutého registrované církvi a náboženské společnosti na základě zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů, v posledním kalendářním roce přede dnem nabytí účinnosti tohoto ustanovení,*“²¹⁹ každoročně by se pak měl snižovat o 5 % částky vyplácené v prvním roce přechodného období. Pro názornost – v prvním roce by šlo zhruba o částku 1,3 mld. Kč, v pátém cca 1 mld. Kč, desátém cca 700 000 mil. Kč, patnáctém 380 000 mil. Kč a dvacátém zanedbatelných 6 430 000,- Kč.

Byť ve většině právních předpisů bývají v závěrečných a zrušovacích ustanoveních uváděny spíše technické záležitosti, u návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi je to poněkud jinak. Za zvlášť důležitá lze označit zejména:

- uložení povinnosti orgánům veřejné moci, zejména katastrálním úřadům, poskytovat oprávněným církevním právnickým osobám součinnost při objasňování jejich nároků (např. poskytovat bezplatně výpisy a opisy z evidence nebo jiné podklady);²²⁰
- nový status Náboženské matice, u níž má ode dne účinnosti zákona vykonávat práva a povinnosti zakladatele Církve římskokatolické (v současné době je to stát, resp. ministerstvo kultury);²²¹

Zavedení nového modelu ekonomického zabezpečení činnosti církví a náboženských společností má být provázeno zrušením:

²¹⁷ srov. § 16 odst. 6 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²¹⁸ důvodová zpráva k § 17 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²¹⁹ § 17 odst. 1 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²²⁰ srov. § 18 odst. 4 a 5 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

²²¹ srov. § 18 odst. 11 návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi

- „blokačních paragrafů“ v zákoně č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, ve znění pozdějších předpisů (§ 3 odst. 1) a v zákoně č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě), ve znění pozdějších předpisů (§ 29);
- nevyhovujícího zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem;
- nařízení vlády č. 566/2006 Sb., o úhradě osobních požitků duchovních církví a náboženských společností.

Případné přijetí zákona se nemělo dotknout nepřímé podpory církví a náboženských společností, spočívající ve financování škol, zdravotních a sociálních služeb, pomoci při správě historických a kulturních památek a v daňových úlevách zůstane zachována, neboť systémově nesouvisí s financováním podle zákona č. 218/1949 Sb. V tomto směru jde o zachování podpory, která nespočívá v právní povaze adresáta, ale je založena na věcném hledisku toho, co stát financuje nebo na co přispívá. Školy, zdravotnická a sociální zařízení, historické a kulturní památky jsou tak například financovány z důvodu jejich celospolečenského přínosu a zájmu státu (společnosti) na jejich zachování, a nikoliv z důvodu, že jsou vlastněny určitým subjektem.²²²

5.3. Parlamentní obstrukce (2008-2009)

Jen osoby naivní a skalní optimisté mohli doufat, že otázka majetkového vyrovnání mezi státem na straně jedné a církvemi a náboženskými společnostmi na straně druhé bude vyřešena bez komplikací. Ty na sebe skutečně nedaly dlouho čekat. Již řada ohlasů a komentářů v sekulárních médiích nebyla ve většině případů příznivá. Opět se zde hojně projevila protináboženská zaujatost, znalost církevní problematiky maximálně očima Aloise Jiráska a důsledky komunistického vzdělávacího systému, u nemalé skupiny pedagogů přežívajícího dokonce dodnes, což je zvláště v případě společenských věd na pováženou. Klasickou ukázkou je častý výskyt zcela nesmyslného tvrzení, že celková cena za provedení církevních restitucí bude dosahovat výše 270 mld. Kč. Toto číslo vzniká sčítáním údajů, které z podstaty věci sčítat nelze. Návrh zákona o majetkovém vyrovnání

²²² srov. bod C.1. věcného záměru zákona o nápravě některých majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společnostem v době nesvobody a o narovnání vztahu mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi

s církvemi žádné konkrétní číslo neobsahuje, lze však z něho dovodit, že počítá s 83 mld. Kč. Jen proto, že v současné době není v možnostech státu vyplatit uvedenou částku najednou nebo v krátkém časovém horizontu, by ji měl stát vyplatit s dohodnutou fixní úrokovou sazbou ve lhůtě 60 let. Pro člověka, který byl někdy nucen si vzít půjčku nebo hypotéku, je tento princip snadno pochopitelný. Ne tak pro mnoho politiků a „nezávislých“ novinářů.

Nepřekvapilo, že zásadně se proti návrhu vyřešit otázku církevních restitucí postavily během 1. čtení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR (dál již nepostoupil) levicové strany KSČM a ČSSD, neměla dokonce ani podporu všech poslanců vládní ODS. Tříčlenná poslanecká frakce v této straně vedená Vlastimilem Tlustým se v této otázce spojila s levicí a v rámci vyřizování osobních účtů návrh úspěšně torpédovala. Návrh zákona měl být nejprve doplněn o vymezení rozsahu vydávaného a ocenění nevydávaného majetku²²³ a když se tak stalo, podařilo se odpůrcům návrhu prosadit zřízení dvanáctičlenné Dočasné komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi, mající zpracovat stanovisko k posouzení rozsahu a způsobu řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi podle vládního návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a také nový návrh věcného řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi.²²⁴ Tento orgán pak po zhruba ročním působení konstatoval, že vládní návrh zákona není akceptovatelný a že je nutné, aby vláda zahájila s církvemi nové kolo vyjednávání o podobě narovnání majetkoprávních vztahů.²²⁵

Druhou smrtelnou ranou pro návrh zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi pak byla dne 26.3.2009 demise Topolánkovy vlády (shodou okolností připadající na den publikování závěrů Dočasné komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi).

Období „úřednické“ vlády Jana Fischera, která nastoupila po Topolánkově a spravovala ČR do poloviny roku 2010, pak bylo ve stínu agresivní předvolební kampaně a dopadů globální ekonomické krize, přičemž všechny ostatní otázky, tedy i církevní restituce, musely jít stranou.

²²³ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, usnesení č. 774 ze dne 29.4.2008

²²⁴ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, usnesení č. 808 ze dne 13.6.2008

²²⁵ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, zápis ze 7. schůze Dočasné komise pro řešení majetkových otázek mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi ze dne 26.3.2009

5.4. Další pokus? (2011)

Na základě výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, uskutečněných na konci května 2010,²²⁶ překvapivě získala od českých voličů velice přesvědčivý mandát (118 poslanců z 200) pro sestavení vlády koalice ODS a nových stran TOP 09 a VV, vedená premiérem Petrem Nečasem. Tato vláda opět ve svém programovém prohlášení ze dne 4.8.2010 zdůraznila poměrně jednoznačně nutnost dořešit otázku církevních restitucí,²²⁷ vzhledem k historickým zkušenostem z předchozích 20 let, nejasnému přístupu VV a levicové většině v horní komoře Parlamentu ČR je na místě otázka, zda tyto snahy budou nakonec úspěšné. Po téměř roce působení Nečasovy vlády nebyl kromě obecných frází žádný pozitivní posun zaznamenán.

²²⁶ výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006 (zdroj: www.volby.cz):

ČSSD 22%; ODS 20,2%; TOP 09 16,7%; KSČM 11,3%; VV 11%

²²⁷ výňatek z Programového prohlášení vlády Petra Nečase ze dne 4.8.2010, http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/Programove_prohlaseni_vlady.pdf (1.3.2011):

„Vláda uznává historické a nezastupitelné postavení církvi a náboženských společností jako tradičních institucí, které jsou součástí společnosti. Cílem vlády je co nejdříve uzavřít otázku vyrovnání mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi tak, aby mohly být napraveny některé křivdy, a církve a náboženské společnosti mohly tak plnit své funkce nezávisle na státu.“

6. URČOVACÍ ŽALOBY (minulost, současnost, budoucnost)

Círky a náboženské společnosti by podle právního řádu ČR teoreticky měly, jako ostatně ostatní právnické a fyzické osoby, podle první a druhé věty čl. 11 odst. 1 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, právo vlastnit majetek, přičemž vlastnické právo všech vlastníků by mělo mít stejný zákonný obsah a ochranu. Tato zásada je obsažena rovněž v ustanovení § 124 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů. „*Ochrana vlastnictví a respekt k němu, bez ohledu na druh a povahu subjektu, jemuž vlastnické právo svědčí, jsou jedním ze základních postulátů (znaků) demokratického a právního státu.*“²²⁸

Oprávnění církví, náboženských společností, řádů a kongregací na právní ochranu jejich vlastnického práva podle obecných občanskoprávních předpisů, pokud tvrdí, že jim vlastnické právo podle těchto předpisů svědčilo a svědčí i v současnosti, v 90. letech 20. století vícekrát celkem logicky akceptoval Ústavní soud ČR.²²⁹ Naposled se tak stalo nálezem Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 298/05 ze dne 8.8.2005.

Závěr roku 2005 je však zásadním zlomem v přístupu Ústavního soudu ČR k restitučním nárokům církevních právnických osob. Stanovisko Pl. ÚS 22/05 ze dne 1.11.2005 konstatovalo, že církevní právnické osoby (historičtí vlastníci) nejsou oprávněny podávat žaloby o určení vlastnictví pro absenci naléhavého právního zájmu. „*Ten nelze odvodit ani ze skutečnosti, že stát nebyl schopen vydat speciální restituční zákon, protože zákon č. 229/1991 Sb. (...) vydání takového zákona předpokládá.*“²³⁰

„*Tento závěr, ale zejména jeho implikace, mohou mít pro budoucí postup církevních právnických osob řadu závažných důsledků. V krajním případě by (...) mohl znamenat naprosté znemožnění pro jakoukoli církevní právnickou osobu či dokonce kteroukoli církev (nejen římskokatolickou) domáhat se dosud nevydaného majetku soudně.*“²³¹ Horší aplikaci argumentu „*a silentio legis*“, tj. mlčení zákona v dané věci, si lze jen sotva představit. Jinému, daleko silnějšímu a logičtějšímu argumentu, totiž že pokud není určitá problematika řešena zákonem speciálním, posuzuje ji soud podle předpisů obecných, není popřáváno sluchu a lze se s ní setkat spíše v odborné literatuře.²³²

²²⁸ srov. Ústavní soud ČR, sp. zn. III. ÚS 462/98 ze dne 11.1.2000

²²⁹ srov. Ústavní soud ČR, sp. zn. I. ÚS 280/96 ze dne 5.12.1996 nebo I. ÚS 428/04 ze dne 24.11.2004

²³⁰ Ústavní soud ČR, sp. zn. Pl. ÚS 22/2005 ze dne 1.1.2005

²³¹ JÄGER: op. cit. str. 6

²³² srov. BIČOVSKÝ: op. cit., str. 536; HRDINA, Antonín Ignác – KAVKA, Jan. Obecné a zvláštní v pojetí Ústavního soudu, Právník 6/2006, str. 723-729

Tímto stanoviskem, za nímž nelze nevidět politickou objednávku, Ústavní soud ČR převzal názor Nejvyššího soudu ČR, který byl formulován již osm let předtím v rozsudku sp. zn. 3 Cdo 404/96 ze dne 29.5.1997. Soudy tak místo nalézání práva a spravedlnosti aspoň v dílčích případech začaly formalisticky žaloby církevních právnických osob zamítnat s odůvodněním, že věc má řešit moc zákonodárná (která k tomu však nejeví ochotu!).

Přístup dvou nejvyšších soudních instancí v ČR, neopírající se o žádné zákonné ustanovení, fakticky znamená rozdělení někdejšího církevního majetku na dvě části – první nepatrná, která byla v letech 1990-1991 vrácena původním vlastníkům (170 budov), a druhá nesrovnatelně větší (cca 180 000 ha lesní půdy, 72 000 ha zemědělské půdy, 3 600 ha vodních ploch, nespecifikovatelné množství movitých věcí), které zůstávají ve vlastnictví státu, obcí, krajů nebo jiných subjektů práva a nemusí se o své vlastnické právo, byť protiprávně získané, obávat.

V důsledku plynutí času však lze pozorovat dílčí posuny v judikatuře Ústavního soudu ČR, které snad dávají církevním právnickým osobám naději, že soudy budou k jejich individuálním majetkovým nárokům otevřenější.²³³ Za zcela mimořádný lze označit náleží Ústavního soudu ČR z června 2009, který konstatoval, že reivindikační žaloba jako nástroj ochrany vlastnického práva církevních právnických osob k jejich historickému majetku je přípustná, přičemž je jí možné označit jako „žalobu svého druhu (blížíci se žalobě restituční), mající za cíl dosáhnout zaplnění mezery vzniklé dlouhodobou nečinností zákonodárce v rozporu se závazkem plynoucím z § 29 zákona o půdě, a to postupem odpovídajícím smyslu nápravy křivd po roce 1989, se zřetelem na relevantní konkrétní okolnosti této souzené věci.“²³⁴ Tento náleží je však dosud ojedinělý (vzdáleně se mu blíží náleží sp. zn. I. ÚS 62/08 ze dne 13.7.2010), navíc soudci obecných soudů a Nejvyššího soudu ČR, nezřídka zatížení svou komunistickou minulostí a myšlením, jej v celé řadě případů ignorují.²³⁵ Vzhledem k nečinnosti Parlamentu ČR v řešení restitucí církevního majetku však lze jen obtížně čekat, že by všechny církevní právnické osoby na tento způsob uplatnění svých práv do budoucna rezignovaly a že by se nesnažily tento negativní přístup prolomit.

„Bývalý církevní majetek, zde věci movité i nemovité, na které se nevztahuje citovaný zákon (č. 298/1990 Sb. ve znění zákona č. 338/1991 Sb. – p. a.), se co do rehabilitace a restituce spravuje obecnými ustanoveními.“

²³³ srov. KRÍŽ, Jakub: Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář. Praha 2011, C. H. Beck, str. 121

²³⁴ Ústavní soud ČR, sp. zn. I. ÚS 663/06 ze dne 24.6.2009

²³⁵ srov. Nejvyšší soud ČR, sp. zn. 28 Cdo 4368/2008 ze dne 18.8.2010; sp. zn. 28 Cdo 95/2011 ze dne 1.3.2011

7. ZÁVĚR

Třebaže celá řada teoretiků a politiků již od dob osvícenství a francouzské revoluce halasně ohlašuje smrt Boha a brzký konec náboženství, církve a náboženské společnosti na počátku 21. století stále existují, řada z nich početně roste a rozhodně nic nesignalizuje, že by se v dohledné době měly ocitnout na smetišti dějin. Křesťanství, počtem svých věřících bezkonkurenčně největší z nich (byť rozdělené do mnoha směrů) a rozšířené kromě Antarktidy ve všech kontinentech, nepřátelským atakům vzdoruje již téměř 2000 let. Byť základy křesťanských církví nejsou dílem lidským, ale Božím, mají jejich mimořádné úspěchy beze sporu také určitou ekonomickou dimenzi důležitou pro jejich životaschopnost (jinak by již dávno neexistovaly),²³⁶ ačkoli to jistě na první pohled nezní příliš duchovně.

Zajištění činnosti církví a náboženských společností, zejména katolické, vycházelo v minulosti především z kapitálového vkladu předků,²³⁷ což platí především pro Evropu a tedy i české země. Teze o absolutně chudé prvotní církvi, ke které je nutno se vrátit, jsou ahistorické a vznikly až v období vrcholného a pozdního středověku nebo v raném novověku (Marsilius z Padovy, Jan Wiclef, Jan Hus, Martin Luther apod.). Záhy se ovšem ukázalo, že kritika bohaté a silné církve, do značné míry oprávněná (minimálně v případech jejích špiček) více než jí prospěla spíše moci světské, která realizací sekularizace církevního majetku demonstrovala svoji sílu a značně posílila svou moc.

Dějiny českých zemí rozhodně nejsou žádnou výjimkou. V jejich průběhu se nositelé moci, a to bez ohledu na své vyznání, několikrát úspěšně pokusili se ekonomické základy církví a náboženských společností zmocnit (husitství, reformace, osvícenství), naposledy a nejsystematičtěji pak v období diktatury komunistické strany (1948-1989). Ta církve a náboženské společnosti považovala za svého úhlavního nepřítele a za použití celé škály nejrůzněji odstupňovaných represivních zásahů se snažila jejich vliv na společnost zničit. Dále se zákonem č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, dopustila zásadního pokřivení vztahu státu k církvím a náboženským společnostem tím, že začala s přímým financováním platů (služného) duchovních církví a náboženských společností ze státního rozpočtu. Byť toto opatření bylo jistě možné chápat také jako určitou kompenzaci za zabavený církevní majetek a některé platby z veřejných zdrojů (kongrua, dotace), šlo v první řadě o opatření umožňující totalitní

²³⁶ srov. REKTOŘÍK: op. cit., str. 10

²³⁷ srov. TRETERA: Stát a církve, str. 120

moci kontrolu a dozor nad činností duchovních, neboť vyplácení platu bylo až do počátku roku 1990 vázáno na státní souhlas.

Po roce 1989 se naskytla příležitost deformace způsobené totalitní mocí v předchozích 41 letech urovnat. Od počátku přitom bylo jasné, „*restituce má či může (a proto bude) bude mít podobu pouze částečné restituice, nikoli restitutio in integrum.*“²³⁸ Bohužel se velice záhy ukázalo, že o této citlivé otázce nebude rozhodováno na základě odborných a věcných argumentů, ale především s ohledem na současného většinového českého voliče, církvím a náboženským společnostem (a také duchovním hodnotám) čím dál tím víc nepřejícího. Většina polické reprezentace, vezoucí se na vlně populizmu a řídící se především průzkumy veřejného mínění (ale jen těmi, které se jí hodí), již téměř 20 let nedokázala ze slepé uličky církevních restitucí nalézt žádné přijatelné východisko. Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 ze dne 1.7.2010 konstatoval, že tato situace je protiústavní, aniž by to (zatím) mělo jakýkoli pozitivní dopad na oprávněné církevní právnické osoby.

Kromě moci zákonodárné selhala také moc soudní, jejíž přístup k dané problematice nutně vzbuzuje otázky, zda je skutečně nezávislá a zda od ní opravdu lze čekat efektivní ochranu práv, a to nejen v otázce církevních restitucí.

Dva dílčí výčtové zákony (č. 298/1990 Sb. a č. 338/1991 Sb.), vydané v poměrně příznivé době krátce po listopadu 1989, sice dostatečně reagovaly na naléhavou potřebu obnovy veřejného působení katolických řeholních řádů a kongregací (nekatolických církví a náboženských společností se netýkaly vůbec), nenavazoval však na ně obecný restituční právní předpis. Němými svědky toho, že měl být vydán, jsou dodnes blokační ustanovení zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, ve znění pozdějších předpisů (§ 3) a zákona č. 229/1991 Sb., o půdě, ve znění pozdějších předpisů (§ 29), v praxi ovšem nezřídka obcházená. Na tomto stavu takřka nic podstatného – kromě určitých spíše kosmetických změn (pokus o vrácení části církevního majetku exekutivní cestou v letech 1996-1998, zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem v letech 2000-2004) nezměnila žádná z vlád, které byly po vzniku samostatného českého státu u moci. Přitom bylo lhostejné, zda jejich orientace byla středopravicová, úřednická, levicová nebo středolevicová – většinou po sobě zanechaly maximálně prázdná a silácká prohlášení, nikdy neuskutečněné vize, neustálé odklady, neplodné diskuze o roli náboženství ve společnosti nebo stohy korespondence

²³⁸ NĚMEC: op. cit., str. 172

s představiteli církví a náboženských společností. Z této kategorie poněkud vybočuje snad jediné druhá koaliční vláda Mirka Topolánka, která ovšem ke schválení svého kompromisního uspořádání ekonomických vztahů státu na straně jedné a církví a náboženských společností na straně druhé nenašla v roce 2008 podporu v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, a to dokonce ani v řadách vlastních zákonodárců.

Český stát nadále staví na zpuchřelých základech starých křivd, uměle prodlužuje právní nejistotu církví a náboženských společností, blokuje nemalý objem majetku využitelný k prosperitě ekonomiky a pochopitelně se dále významně podílí na zabezpečování chodu církví a náboženských společností, včetně platů duchovních.²³⁹ Přitom „bez vyřešení restitucí lze (alespoň v případě katolické církve) sotva počítat se spravedlivou změnou současného systému financování, který s sebou přináší podstatnou ekonomickou závislost církve na státu.“²⁴⁰ Verbální odsuzování zločinů spáchaných komunistickým režimem i na církvích a náboženských společnostech tak i nadále ostře kontrastuje s petrifikací majetkových křivd, kterých se na nich tento režim dopustil.²⁴¹

Kdy se tato iracionální situace změní, je ve hvězdách. Jaroslav Rektorič roku 2000 vyslovil názor, že „s využitím poznatků z historické analýzy lze předpokládat, že proces konečného řešení vztahu státu a církve a její ekonomické dimenze se bude pohybovat v České republice řádově v horizontu deseti let,“²⁴² tedy kolem roku 2010. To se však nestalo. Kdy a zda vůbec k tomu dojde, ví zřejmě jen Bůh a ti, kterým to chtěl zjevit (a těch zřejmě příliš mnoho není).

Uplynulých dlouhých 20 let následujících po pádu komunistické diktatury dalo alespoň církvím a náboženským společnostem možnost přesvědčit se o jejich skutečném postavení ve společnosti. Zejména katolická církev se snad již zbavila mylných přesvědčení, charakteristických zejména pro 90. léta 20. století, totiž že za své nepopíratelné zásluhy v dobách komunistické totality bude vysoce oceňována a že její působení bude státem všemožně podporováno, mj. také uspokojivým řešením církevních restitucí. Do skupiny nesplněných snů a vizí lze zařadit také myšlenku, že provedení restituace církevního majetku „bude přinášet (...) takové zisky, že církev bude napříště splňovat ideál majetkové samostatnosti a dovrší se tak odluka církve od státu, která ve

²³⁹ srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR 2006-2010, stenoprotokol ze 30. schůze ze dne 29.4.2008 (projev poslance Petra Bratského)

²⁴⁰ HRDINA: Náboženská svoboda, str. 204

²⁴¹ srov. HRDINA: Texty III., str. 300

²⁴² REKTOŘÍK: op. cit., str. 129

všech ostatních oblastech již fakticky existuje.“²⁴³ Doby, kdy zemědělská a lesní půda, která by se především měla vracet, představovala stabilní zdroj relativně slušných zisků, jsou již minulostí. O tom nejlépe vypovídá případ sousedního Slovenska, s ním české země prošly velkou část 20. století. Třebaže Slovenská republika již roku 1993 provedla nápravu majetkových křivd způsobených církevním právníkům osobám, přesto „*ani restituční cesta nebyla cestou k majetkovému osamostatnění církví.*“²⁴⁴ Proto také na Slovensku nedošlo ke zrušení zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.

Pokud by odpůrci náboženství ve své zaslepenosti měli reálný pohled na svět, provedli by řešení restituční otázky formou naturální restituční spolu se zrušením financování platů duchovních ze státního rozpočtu. Bez problémů by mohly být vráceny i ty nejlukrativnější nemovitosti v intravilánech a na jejich okrajích, k nimž se dnes hlásí především obce, byť nikdy nebyly jejich historickými vlastníky. Pro mnoho církevních právníků osob, ba některé církve a náboženské společnosti jako celky, by to znamenalo ekonomickou likvidaci, neboť by nic nerestituovaly nebo by měly problém majetek efektivně spravovat. Bez zásadního zvýšení výnosů z darů a sbírek věřících, které lze jen stěží očekávat, by zřejmě přežila (nebo neživořila) v případě katolické církve dvě arcibiskupství, méně než 20 klášterů a početné farnosti ve větších městech a v tradičních religiózních moravských oblastech, případně ty s ekonomicky aktivním duchovním správcem.

V českých podmínkách lze v dohledné době spíše čekat provedení církevních restituční na úkor oprávněných osob, např. vrácení některých dalších kultovních objektů a snad částí nemovitostí, popř. poskytnutí menší finanční kompenzace, daleko nižší než bylo předpokládáno v roce 2008. Reálná je také konzervace stávajícího stavu a tiché rozchvacování někdejšího církevního majetku státními orgány a obcemi do doby, kdy budou k vrácení maximálně pole a louky na Vysočině v nadmořské výšce vyšší než 600 metrů nad hladinou Baltského moře stranou komunikačních linií, které v zimě neprorazí ani silné sypací pluhy. „*Blokační paragrafy*“ jsou celkem snadno překonatelná překážka a v českém prostředí je vymahatelnost práva (o spravedlnosti ani nemluvě) až příliš často nízká. V případě majetku církví a náboženských společností v silně sekularizovaném českém prostředí je tato laťka dokonce nižší než nižší.

²⁴³ PŘIBYL: op. cit., str. 65

²⁴⁴ PŘIBYL: op. cit., str. 219

8. ENGLISH SUMMARY

This work describing the sensitive theme of church property restitution after 1989 is divided into eight chapters. After the “*Introduction*” (1st chapter) follows the “*Historical-Theoretical Excursus*” (2nd chapter) which at first roughly describes confessional law governing the church property in the second half of the 19th century and in the first half of the 20th century and than the way of its expropriation made by communistic regime between 1948 and 1989 as a part of antireligious fight.

The consequential 3rd chapter, “*The Time of Waiting and Disillusion (1989-1998)*”, is about the situation in the first nine years after 1989. At the beginning of this period were as well the Czech society as well as the political representation prepared to agree on some recovery in the deformed property law relations between the state on the one hand and the Churches and religious societies on the other hand. Unfortunately this opportunity was not made used. Two laws of restitution accepted from 1990 to 1991 (the law Nr. 298/1990 of the Collection and the law Nr. 338/1991 of the Collection) solved in particular the activities of Roman Catholic religious orders and congregations. The common law solving church restitutions generally was in 1992 not accepted. As the result of ODS, liberally conservative political party, becoming the leader party in 1992 on the one hand and separating the more religious Slovakia as at 1st January 1993 on the other hand became solving the question of church and religious societies property between 1948 and 1989 disparaged and putting away. The improvement in solving this question seemed to come after the parliamentarian volutes in 1996. Then government attempted to make the assignment of small parts of former church property on the original landlords by executive way. However this way appeared not satisfied and acceptable.

When in 1998 the social democratic party for the following eight years overtook the political power (from 1998 to 2002 as minority party and from 2002 to 2006 as the strongest coalition party), the states regard to Churches and religious societies even worse. This fact must have reflected in legislation and in the accession to the church restitutions. The justified material claims of Churches and religious societies were not even regarded (except mitigation of some property damages caused by Holocaust) but also were there made official doubtful. Therefore is not the 4th chapter by the way called “*Eight Wasted Years (1998-2006)*” and there is also not by the way that three of four chapters subtitles start by the expressive prefix un-.

The center-right government of Mirek Topolánek, formed at the turn of 2006/2007, has long sought to stretch the problem in partnership with churches and religious communities to address, but its efforts, as described in the 5th “*The Move to Nowhere (Since 2007)*” faced a left-wing opposition parties and opposition disunity within their own ranks. Desirable changes are then not been encountered during the period when the Czech Republic temporarily managed governments of Jan Fischer (2009-2010) and Petr Nečas (since 2010), not counting the empty proclamations and phrases on the need for this issue finally resolved.

As a result of failure of the legislative power to an axle, at least partial, enforce the judicial power, but even that, in particular its leaders are often tied to the political class has failed. Formal and non-discriminatory access to the supreme judicial authorities, then briefly summarizes the 6th chapter “*Declaratory actions (past, present, future)*.”

The “*Epilogue*” as the 7th chapter, summarizing and commenting the work findings, is followed by this “*English Summary*” (8th chapter), “*The Used Literature Overview*” (9th chapter) and by “*Amendments*” involving the main used sources and documents.

9. PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

- BERAN, Karel: Právnícké osoby veřejného práva. Praha, Linde 2006
- BIČOVSKÝ, Jaroslav: Problematika navrácení církevního majetku po listopadu 1992. Právní praxe 9/1993, str. 529-536
- BIČOVSKÝ, Jaroslav: Restituce církevního majetku a filozofie příslušných předpisů. identifikační číslo ASPI (ID): LIT2655CZ
- BOHÁČ, Zdeněk: Atlas církevních dějin českých zemí 1918-1999. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1999
- BRADÁČ, Petr: Financování církví v českých zemích ve 20. století. in: Revue církevního práva 2/2007, str. 79-131
- CZERNIN, Jan: Poznámky k posudku o právním postavení „tzv.“ katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a v 20. století na území dnešní České republiky předložený vládě premiéra Miloše Zemana. <http://spcp.prf.cuni.cz/13/posudcze.htm> (1.9.2008)
- FERANC, Daniel: Blokační paragraf versus první pozemková reforma. in: IPES zpravodaj, č. 1/2007, str. 5
- HALAS, František X.: Fenomén Vatikán. Brno, CDK 2004
- HOBZA, Antonín: Poměr mezi státem a církví. Praha, Typus 1931
- HRDINA, Ignác Antonín: Církevní restituční vykřičník. in: Revue církevního práva 1/1999, str. 69-78
- HRDINA, Antonín Ignác: Náboženská svoboda v právním řádu České republiky. Praha, Eurolex 2004
- HRDINA, Antonín Ignác: Texty ke studiu konfesního práva III. Československo. Praha, Karolinum 2006
- HRDINA, Antonín Ignác: Vztahy státu a církve v České republice v letech 1990-1999. Praha, Eurolex 2007
- HRDINA, Antonín Ignác – KAVKA, Jan. Obecné a zvláštní v pojetí Ústavního soudu, Právník 6/2006, str. 723-729
- JÄGER, Petr: Byl „výčtový zákon“ č. 298/1990 Sb. pro církve zároveň restituční tečkou? in: IPES zpravodaj, č. 1/2007, str. 6
- KALNÝ, Mojmír: Církevní majetek a restituce. <http://www.obcinst.cz/clanek.asp?id=520> (1.9.2008)
- KALNÝ, Mojmír a kol.: Církve a majetek II. Praha, Občanský institut 1993
- KAVKA, Jan – KINDL, Milan: O nárocích, zejména církevních, mimo restituce. identifikační číslo ASPI (ID): LIT2944CZ
- KAPLAN, Karel: Stát a církev v Československu 1948-1953. Brno, Doplněk 1993
- KINDL, Vladimír – MIKULE, Vladimír: Právně historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a ve 20. století na území dnešní ČR, <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/katmaj.htm> (1.9.2008)
- KLAUS, Václav: Mezi minulostí a budoucností. Brno, Georgetown 1996

- KONÍČEK, Jiří: Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Olomouc, Společnost pro dialog církve a státu 2005
- KŘÍŽ, Jakub. Jak zákonodárce (ne)vracel církevní majetek. in: Dialog Evropa XXI, 3-4/2010, str. 33-43
- KŘÍŽ, Jakub. Zákon o církvích a náboženských společnostech. Praha, C.H. Beck 2011
- MALÝ, Karel a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, Linde 1999
- Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2007
- PRŮCHOVÁ, Ivana: Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha, C. H. Beck 1997
- Přehled jednání mezi státem a církvemi v letech 1990-2000. Praha, Sekretariát České biskupské konference 2001
- PŘIBYL, Stanislav: Financování církví a náboženských společností. in: Právník 5/2008, str. 531-547
- PŘIBYL, Stanislav: Konfesněprávní studie. Brno, L. Marek 2007
- REKTOŘÍK, Jaroslav: Ekonomická dimenze křesťanství a církve – Její reflexe v ČR. Brno, Masarykova univerzita 2000
- ROBBERS, Gerhard a kol.: Stát a církev v zemích EU. Praha, Academia 2002
- SRB, Vladimír: Tisíc let obyvatelstva českých zemí. <http://snem.cirkev.cz/download/Srb.htm> (1.9.2008)
- SVOBODA, František: Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností. Brno, Centrum pro výzkum veřejného sektoru 2006
- ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina: Církev postrach státu: K novému zákonu o církevních a náboženských společnostech a některých rozhodnutích ministerstva kultury. Časopis pro právní vědu a praxi 2/2002, Brno, Masarykova univerzita. Právnická fakulta, str. 166-175
- TICHÁ, Zdeňka: Cesta starší české literatury. Praha, Panorama 1984
- TRETERA, Jiří Rajmund – PŘIBYL, Stanislav: Konfesní právo a církevní právo. Praha, Jan Krigl 1997
- TRETERA, Jiří Rajmund: Poměr státu a církve. Kanonické právo. <http://spcp.prf.cuni.cz/vyuka/obec-dej.htm> (1.9.2008)
- TRETERA, Jiří Rajmund: Stát a církve v České republice. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002
- VALEŠ, Václav: Právní předpisy upravující postavení církví v českých zemích v letech 1848-1938. Disertační práce. Plzeň, Fakulta právnická ZČU 2008
- VALEŠ, Václav: Konfesní právo – průvodce studiem. Plzeň, Aleš Čeněk 2008
- VALEŠ, Václav: Vyrovnání s majetkovými křivdami spáchanými na církvích v době komunistické totality v nových zemích EU se zaměřením na odlišnosti v právní úpravě jednotlivých zemí. in: Náboženství a veřejná moc v zemích Evropské unie. Praha, Ministerstvo kultury 2009, str. 4-11
- VESELÝ, Zdeněk: Dějiny českého státu v dokumentech. Praha, Victoria Publishing 1994
- Vztah církví a státu. Praha, CEP 2004

Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Základní fakta. Praha, Vláda ČR & Ministerstvo kultury 2008

ZEMAN, Miloš: Jak jsem se mýlil v politice. Praha, Ottovo nakladatelství 2005

ZUBKO, Peter a kol.: Církev v české a slovenské historii. Olomouc, Společnost pro dialog státu a církve 2004

10. PŘÍLOHY

Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.

K nápravě křivd způsobených řeholním řádům a kongregacím v padesátých letech, zejména protiprávním odnětím jejich nemovitého majetku, se Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky usneslo na tomto zákoně:

§ 1

- (1) Nemovitý majetek uvedený v příloze č. 1 tohoto zákona se prohlašuje ke dni účinnosti tohoto zákona za vlastnictví jednotlivých řádů a kongregací.
- (2) Nemovitý majetek uvedený v příloze č. 2 tohoto zákona se prohlašuje ke dni účinnosti tohoto zákona za vlastnictví arcibiskupství olomouckého.
- (3) Nemovitý majetek uvedený v příloze č. 3 tohoto zákona se prohlašuje ke dni 1. srpna 1991 za vlastnictví jednotlivých řádů a kongregací.
- (4) Za vlastnictví jednotlivých řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého se ke dni účinnosti tohoto zákona prohlašuje též movitý majetek, který byl ke dni 10.4.1950 umístěn v nemovitostech uvedených v přílohách č. 1 a 2 zákona č. 298/1990 Sb. a v příloze č. 3 tohoto zákona, pokud existuje a je známo, kde se uvedený movitý majetek nachází.

§ 2

Dnem účinnosti tohoto zákona zanikají nároky příslušných řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého vůči dosavadním vlastníkům a uživatelům majetku uvedeného v § 1 na náhradu škody a neoprávněného majetkového prospěchu, včetně nároků na úhradu nájemného, pokud vznikly v době od 1. ledna 1950 do dne účinnosti tohoto zákona.

§ 3

- (1) Spory z uplatňování tohoto zákona rozhodují soudy.
- (2) Orgány geodézie provedou zápisy změn vlastnických vztahů vyplývajících z tohoto zákona.

§ 4

- (1) Vyklizení nemovitého majetku uvedeného v § 1, pokud slouží k poskytování služeb zdravotnických nebo sociálních anebo pro školství nebo kulturní či osvětovou činnost, se lze domáhat jen po předchozím souhlasu orgánu stanoveného zákony národních rad.
- (2) Ustanovení odstavce 1 platí obdobně pro nemovitý majetek uvedený v § 1 odst. 3, pokud slouží pro potřeby archivnictví.
- (3) O vyklizení nemovitého majetku uvedeného v § 1 uzavřou řeholní řády a kongregace s dosavadními uživateli nemovitostí, kteří je užívají k účelům uvedeným v odstavcích 1 a 2, dohodu. Nedojde-li k této dohodě, vzniká řeholním řádům a kongregacím nárok na vyklizení nemovitostí uvedených v přílohách č. 1 a 2 zákona č. 298/1990 Sb. a v příloze č. 3 tohoto zákona, které slouží k účelům uvedeným v odstavcích 1 a 2 tohoto zákona, po uplynutí deseti let ode dne účinnosti tohoto zákona. Uzavření dohody o užívání bytů a nebytových prostor se řídí ustanoveními občanského zákoníku, zákona o nájmu a podnájmu nebytových prostor a předpisy souvisejícími. Tento závazek přechází na všechny další vlastníky v uvedené době.
- (4) Nedojde-li k dohodě o výši nájemného a podmínkách jeho placení mezi dosavadními uživateli nemovitostí, kteří je užívají k účelům uvedeným v odstavcích 1 a 2 tohoto zákona, a řeholními řády, kongregacemi a arcibiskupstvím olomouckým, rozhodne o výši nájemného příslušný orgán státní správy podle obecně platných cenových předpisů.

§ 5

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

(v přílohách č. 1, 2 a 3 specifikován vrácený majetek)

Příloha usnesení vlády ČR č. 498 ze dne 25. září 1996, o bezúplatném převodu vymezeného nemovitého majetku církevními právními osobami ke zmírnění některých majetkových křivd způsobených těmito subjekty

Postup při převodu vymezeného nemovitého majetku církevními právními osobami

Článek 1

- (1) Církevními právními osobami se pro účely tohoto usnesení vlády rozumí registrované církve a náboženské společnosti, jejich organizační jednotky s právní subjektivitou a Náboženská matice (dále jen „církev“).
- (2) Do vlastnictví církví se převede za dále uvedených podmínek následující nemovitý majetek, včetně eventuálních spoluvlastnických podílů:
 - a) budovy a stavby, které sloužily k duchovním, pastoračním a správním účelům církví nebo jako obydlí duchovních,
 - b) pozemky, na nichž stojí budovy a stavby uvedené v bodu a) včetně pozemků, které s těmito budovami tvoří jeden funkční celek, a pozemky, na nichž stojí budovy, k nimž přešla vlastnická práva podle zákona č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.,
 - c) budovy a stavby, včetně pozemků, tvořících s nimi jeden funkční celek, pokud sloužily k sociální, charitativní, výchovné a vzdělávací činnosti církví a církve jsou připraveny k těmto účelům tyto nemovitosti využívat; to vše za předpokladu, že převodu nebrání závažný veřejný zájem.
- (3) Žádost o nemovitý majetek uvedený v odstavci 2 uplatní církev u ministerstva kultury nejpozději do 30. 11. 1996. Na žádosti podané po tomto datu nebude brán zřetel.
- (4) Ministerstvo kultury shromážděné požadavky sumarizuje a předloží k posouzení vládě do 15. 12. 1996.
- (5) Po projednání těchto požadavků vládou zajistí realizaci převodu předmětného majetku příslušné osoby uvedené v bodu II / 1 usnesení.

Článek 2

- (1) Podmínkou převodu nemovitého majetku církvím ve výše uvedeném věcném rozsahu je, že:
 - a) jde o nemovitý majetek, který je ke dni přijetí tohoto usnesení vlády ve vlastnictví státu,
 - b) církve měly tyto pozemky a budovy ve vlastnictví ke dni 25.2.1948, nebo takový majetek nabyly po tomto datu,
 - c) církve se mohou vykázat právní kontinuitou mezi 25.2.1948 a 31.12.1992.
- (2) Nemovitý majetek bude vydán ve stavu, v jakém se ke dni převodu nachází. Církve ani stát nemají v souvislosti s převodem předmětného majetku nárok na jakékoli finanční náhrady při změně stavu majetku, náhrady za ušlý výnos, apod.
- (3) Převod nemovitého majetku církvím se provede formou smluv o bezúplatném převodu majetku státu do vlastnictví církví, které s nimi na základě jejich žádosti uzavře subjekt, který ke dni přijetí tohoto usnesení vlády nemovitý majetek spravuje anebo k němu vykonává právo hospodaření, a to nejpozději do 60 dnů ode dne, kdy vláda přijala usnesení o rozsahu převáděného majetku.
- (4) Ministerstvo financí zajistí obecně závazným právním předpisem osvobození od správních poplatků vybíraných katastrálními úřady v souvislosti s převodem nemovitého majetku podle tohoto usnesení vlády.
- (5) Nezbytné náklady spojené s identifikací parcel nebo vytýčením pozemků a vyhotovením nezbytných geometrických plánů na oddělení pozemků vydávaných podle tohoto usnesení vlády hradí stát prostřednictvím pozemkových úřadů.

Zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem, ve znění pozdějších předpisů

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

ČÁST PRVNÍ

ZMÍRNĚNÍ NĚKTERÝCH MAJETKOVÝCH KŘIVD ZPŮSOBENÝCH HOLOCAUSTEM

§ 1

- (1) Ke zmírnění některých majetkových křivd, které v období od 29. září 1938 do 8. května 1945 utrpěly židovské obce, nadace a spolky odnětím jejich majetku v důsledku převodů nebo přechodů vlastnického práva, které byly prohlášeny za neplatné dekretem prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. nebo zákonem č. 128/1946 Sb., převedou se bezúplatně do vlastnictví Federace židovských obcí v České republice nebo do

vlastnictví židovských obcí v České republice věci ve vlastnictví státu ke dni účinnosti tohoto zákona, které před těmito převody nebo přechody prohlášenými za neplatné vlastnily židovské obce, nadace a spolky, nejde-li o

- a) zemědělskou půdu a lesní pozemky vymezené hranicemi národních parků, národních přírodních rezervací, národních přírodních památek, přírodních rezervací a přírodních památek a první zóny chráněných krajinných oblastí,
- b) věci, které Česká republika nezbytně potřebuje k plnění svých funkcí vyplývajících z právních předpisů a k plnění těchto funkcí nelze využít věci jiné,
- c) pozemek zastavěný stavbou, která nepatří mezi majetek odňatý židovským obcím, nadacím a spolkům, nebo
- d) pozemek, který je zastavěn stavbou, na kterou se vztahuje ustanovení písmene b), nebo s ní tvoří jeden funkční celek.

(2) Věci ve vlastnictví státu uvedené v příloze k tomuto zákonu se převedou bezúplatně do vlastnictví Židovského muzea v Praze do 30 dnů ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona.

§ 2

(1) Federace židovských obcí v České republice do 30. června 2002 předloží vládě seznam věcí podle § 1 odst. 1, ve kterém určí, komu mají být předmětné věci bezúplatně převedeny.

(2) Vláda nařízením určí věci uvedené v § 1, které budou bezúplatně převedeny podle odstavce 1, a stanoví postup při jejich převodu.

§ 3

(1) Umělecká díla, která byla v období od 29. září 1938 do 4. května 1945 odňata fyzickým osobám v důsledku převodů nebo přechodů vlastnického práva, jež byly prohlášeny za neplatné dekretem prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. nebo zákonem č. 128/1946 Sb., a která jsou ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona ve vlastnictví státu, převedou se bezúplatně do vlastnictví fyzické osoby, která je před odnětím vlastnila, a pokud tato osoba zemřela, převedou se do vlastnictví jejího manžela anebo do vlastnictví jejích potomků, pokud původní vlastník a jeho manžel již zemřeli.

(2) Bezúplatný převod podle odstavce 1 se provede na základě žádosti, kterou lze uplatnit vůči tomu, kdo s dotčeným majetkem hospodaří podle zvláštního právního předpisu.

§ 4

Bezúplatný převod věcí podle § 1 je povinen provést ten, kdo s dotčeným majetkem ve vlastnictví České republiky hospodaří podle zvláštního právního předpisu.

§ 5

Spory z uplatňování této části zákona rozhodují soudy.

ČÁST DRUHÁ

(...)

ÚČINNOST

§ 6

(1) Ustanovení části první tohoto zákona nabývá účinnosti prvním dnem druhého měsíce následujícího po dni vyhlášení.

(2) Ustanovení části druhé tohoto zákona nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

Příl.

Věci ve vlastnictví státu, které se převedou podle § 1 odst. 2
(specifikace 63 obrazů)